ઉમ્દતુલ મનાસિક

અથવા

હજના મસલાનો સલ.

શેઠ મી. મોહમદ હાજી સાલેહ રાંદેરી

તરફથી ભેટ.

ઈહતેમાસ.

ખુદાના નામથી જે મોટો મેહેરબાન રહેમ કર્તા

સર્વ તારીફ અલ્લાહનેજ માટે છે જેણે કાબાને ઇઝઝતનુ મકાન તથા લોકો માટે સવાબ અને અમન હાસેલ કરવા ઘર બંધાવ્યુ અને તેના હજ્જ કરવાનો ઇસ્લામના મોટા ફરજોમાંથી એક ફરજ મુકરર કર્યું છે. અને તેની હજ્જ કરવાને લોકોના ગુનાહોનો કફફારો ઠેરવ્યો છે. અને દરૂદ તથા સલામ તેના હબીબ હઝરત મોહમદ મુસ્તફા (સલ.) ઉપર જેવણે હજ્જના બધા અહકામો સંપૂર્ણ રીતે શીખાડયા તથા તેમની આલ અને અસહાબ ઉપર જેમણે તે અહકામો હાબુખંતથી મુસલમાનો સુધી પહોંચાડયા.

એ પછી કમતરીન હાફિઝ સાલેહ હાફિઝ મોહમદ અરજ કરે છે કે ઝુબ્દતુલ મનાસિક (હજ્જના મસાએલની)નામની કિતાબ ઉર્દુ ભાષામાં એક મોટા આલિમની લખેલી હતી તેનો ગુજરાતી ભાષામાં તરજુમો મારા ઉસ્તાદ હઝરત મોલાના મરહુમ, મગફુર ગુલામ મોહમદ બી. હાજી હાફિઝ સાદિક સાહેબે ગુજરાતવાસીઓના લાભ અર્થે કર્યો હતો અને અનેકવાર છપાઈ લોક ઉપયોગી થયો છે. તેને કઠોરવાસી અને ડરબન નાટાલના પ્રખ્યાત વહેપારી મારા મિત્ર શેઠ મી. મોહમદ હાજી સાલેહ રાંદેરી સાહેબે લોકોના લાભ તેમ પોતાના સવાબ અર્થે ફરી છપાવી વકફ કરી છે. વાંચક બંધુઓથી નમ્ર અરજ છે કે વકફ કરનાર તથા એના છપાવનાર માટે દુઆએ ખૈર કરે. એજ વસ્સલામ.

લી० હા. સાલેહ હા. મોહમદ.
રાંદેર જીલ્લે. સુરત.

અલ્લાહ ફરમાવે છે:-

"અને અલ્લાહને માટે લોકો ઉપર બૈતુલ્લાહની હજ્જ કરવી છે. જે કોઇ પર કે તેના તરફ માર્ગ (ના અસબાબ)ની શક્તિ રાખે. અને જે કોઈ કુફર કરશે તો બેશક અલ્લાહ બેપરવા છે બધા જહાનથી." સુરા આલે ઈમરાન. ૩;૯૭

ઝુબ્દતુલ મનાસિક.

અથવા

હજજના મસલાનો સત્વ.

મુળ ઊર્દુ થી ભાષાન્તર કરનાર:—

હઝરત મૌલાના મર્હુમ ગુલામ મોહમ્મદ સાદિક.

પ્રસિદ્ધ કર્તા:—

હાફેઝ સાલેહ હાફેઝ મોહંમદ

સંદેર—સુરત.

જમાદિઉલ અવ્વલ
સં. ૧૩૪૭ હી.

આવૃત્તિ ચોથી
નકલ ૧૦૦૦

સુરત બાગાતાલાબ રોડ ઉપર આવેલા "મુસ્લિમ—ગુજરાત" પ્રેસમાં અબ્દુલ્લા ફખરૂદ્દીન સૈયદે છાપ્યું.

بسم الله الرحمن الرحيم

પ્રસ્તાવના.

ખુદાના નામથી જે મોટો મહેરબાન રહમ કર્તા.

અલ્લાહ તઆલા માટે હજારો હજાર હમ્દ તથા શુકર છે કે જેણે અમારા ઇમાનની રોનક વધારવાના તરેહ તરેહના માર્ગ બનાવ્યા કે તે પર ચાલવું તે ઇમાનને ખીલવવુ છે અને નહીં ચાલવું તે ઇમાનને મુરઝાવવું છે અને હજાર હજાર દોરૂદ અને સલામ તેના હબીબ સરવરે આલમ હજરત મોહમ્મદ માટે છે કે જેમણે તે માર્ગોને ખુલ્લા કર્યા અને તરેહતરેહના બયાનથી તે સર્વથી આગાહ કર્યા તથા તેમની આલ અસહાબ તથા સર્વ મુસલમાનો માટે છે.

એ પછી ગુલામ મોહમ્મદ બી. હાજી હાફેજ સાહેબ અરજ કરે છે કે ગુજરાતી ભાષામાં દીની કીતાબોની ઘણી જરૂર છે* અને તે જરૂરતનો કેટલોક ભાગ ખુદાએ તેના ફજલથી મારેથી પુરો કરાવ્યો છે. અને બાકીના હિસ્સા પુરા કરવાની હું તેનાથીજ આશા રાખું છું તેના સિવાય કોઈ મદદનો કર્તા નથી.

---

* આલમગીર (રહ)ના વખતમાં બનેલી કિતાબ ફિકહ હિન્દી જે તરતીબુસ સલાતના હાશયાપર છપાઈ છે તેમાં છે. "ઈલમે શરીઅત શીખનાર જન કોઈ હોય ઝબાન અરબી તુરકી ફારસી હિન્દી યા અફગાન. ગુ. મો.

મારી કિતાબ માલાબુદ્દ મિન્હો અથવા અગત્યની વસ્તુમાં જો કે અકાએદ, નમાઝ, રોઝા ઝકાત વગેરે કેટલાક વિષયથી તે સંપુર્ણ છે. પણ પાંચ બીનાએ ઇસ્લામમાં માત્ર હજ્જના વિષયની તેમાં ખોટ હતી તે આ ચોપડી પૂરે છે. મેં તેમાં જે વાયદો કર્યો છે કે હું હજ્જનું બાબું લખીશ તે આ કિતાબનેજ સમજવું એ હજ્જના બાબા તરીકેજ છે.

હજ્જના બયાનની ઉર્દુમાં ઘણી કિતાબો છે અને તે મુંબાઈ વગેરે શહેરોમાં છપાયલી મળે છે તે સર્વ કરતાં **ઝુબ્દતુલ મનાસિકમાં** ઘણી ઉમદગીની સાથે બયાન છે જેથી મેં એનો તરજુમા કર્યો છે. એમાં કેટલાક મસલા એવા છે કે જે આપણા તરફના ઘણા હાજીઓને કદી કામ આવતા નથી પણ તે કર્તાની મેહનત તથા શોધખોળનું ફળ છે જેથી મેં કંઇ પણ કમી નહીં કરતાં પુરેપુરી કિતાબનો તરજુમો કર્યો છે અને અરબી દોઆઓનો તરજુમો પણ નોટમાં દાખલ કર્યો છે કે જેથી દોઆ કરનારાઓને લજ્જત મળે, અને હજ્જના બયાનમાં કેટલાક વપરાતા શબ્દોને મેં અરબીમાંજ રાખ્યા છે કે જેથી કોઈ જગ્યા વાંચનારને સમજ નહીં પડે તો ગુજરાતી નહીં જાણનાર મૌલવીથી પણ તે શબ્દને આધારે સમજી શકે. એમ છતાં તે શબ્દોનો ખુલાસો પણ કેટલીક જગ્યાએ કરવામાં આવ્યો છે.

આ કિતાબના મુળ કર્તાએ પોતાનું નામ તવાઝો તથા કસરે નફસીને માટે લખ્યુજ નથી પણ તેવણ ગંગોહ જીલ્લે સહારંપુરના રહીસ ફુલઅેજમાં હજરત મૌલાના મૌલવી રશીદ **અહમદ** સાહેબ છે (ખુદા એમના ફેજને ચાલુ રાખે) * કે જેવણ ઇલમે જાહેર તથા બાતેનના

* મજકુર મવલાના સાહેબ પ્રથમ આવૃતી છપાઇ ત્યારે હયાત હતા. સં. ૧૩૨૩માં એમની વફાત થઈ છે. ઈ. લી. વ. એ. રાજેઉન. **અબ્દુર રહીમ.**

જામેઅ છે. સેંકડો એવણના મદ્રસાથી મૌલવી થયા છે અને હજારો ગુમરાહ. તહજ્જુદ ગુથર થયા છે. હજરત શાહ ફજલુર રહમાન ગંજ મુરાદાબાદી (રહ) કેહતા હતા કે હું મૌલવી રશીદ અહમદ સાહેબ ઉપર એક એવું નુર જોઉં છું કે આકાશ સુધી ઉંચે છે. કુતબે આલમ હઝરત હાજી ઇમદાદુલ્લાહ (રહ) પોતાની કિતાબ જિયાઉલ કોલુબ પૃષ્ટ ૬૦માં લખે છે "જે કોઈ મારેથી મોહબ્બત અકીદાતથા ઇરાદો રાખે છે તેણે મૌલવી રશીદ અહમદ સાહેબ તથા મૌલવી મોહમ્મદ કાસેમ સાહેબને મારી જગ્યામાં જાણે. કારણ કે એઓ જાહેરી અને બાતેની આલુમના સર્વ કમાલાતના જામેઅ (સંગ્રહ કરનાર) છે. એટલુંજ નહી પણ મારેથી ઉંચી પદવીના ગણે. અગર જો મામલો ઉલટો થયો કે એઓ મારી જગ્યામાં હતા અને હું તેવણની જગ્યામાં હતો. એઓની સંગતને ગનીમત જાણે કેમકે એવા લોકો આ વખતમાં મલતા નથી."

આ કિતાબમાં તેમ બીજા હજ્જના ઉર્દુ રીસાલાઓમાં માત્ર હજ્જના મસલાજ છે પણ તેમાં શું બારીકી તથા નુકતા છે તથા એમાં શુ શું લાભ છે એ જાણવું હોય તો "ગાયતુશ શૌઉર" ફારસી વાંચે. એ કિતાબ ઘણી ઉમદા છે.

છેવટમાં હું વાંચનારાઓથી આશા રાખું છું કે આ કિતાબમાં મારેથી કંઈ ભુલ થઈ હોય તો તેને સુધારે. ખુદા તેનો સારો બદલો આપશે. અને મારા હકકમાં તથા મુળ કર્તાના હકકમાં દુઆએ ખેર કરે. અલ્લાહ કબુલ કરનાર છે.

بسم الله الرحمن الرحيم

ઝુબ્દતુલ મનાસિક.

સર્વ જહાનના પાલનહાર અલ્લાહ માટે તેની મખલુકની ગણતરી પ્રમાણે તથા તેની ખુશી પ્રમાણે તારીફ છે. અને અમારા મખલુકના અને રસુલોના સરદાર હઝરત મોહમ્મદ (સલ.) ઉપર તથા તેમની આલ તથા તેમના અસહાબ તથા તેમના તાબેદારો તથા તેમના સર્વ દોસ્તો ઉપર દુરૂદ અને સલામ છે.

હમ્દ અને સલામ બાદ અરજ કરવામાં આવે છે કે આ રિસાલો **"ઝુબ્દતુલ મનાસિક"** કેટલાક દોસ્તોની ફરમાએશ તથા માગણીને લીધે તથા મુસલમાન ભાઇઓના લાભને માટે રચાયો છે. અને એના ઘણાખરા મસલાઓ દુર્રે મુખ્તારના હાશીયા રદ્દુલ મોહતાર કે જે શામીના નામથી પ્રખ્યાત છે તેના આધારે લખાયા છે. વિશેષ કરી રિવાયતના ફેરફારમાં તેની તહકીક ઉપર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે. અને મોકદ્દમો તથા ખાતેમો ફતહુલ કદીર તથા આલમગીરીયાથી લેવામાં આવ્યો છે. તો જો કોઇ ઠેકાણે વિરૂદ્ધતા જણાએ તો જલદીથી તેને ખોટું સમજે નહિ. અને હું તો પોતાને ભુલથી પવિત્ર ગણતો નથી.

કારણ કે માણસ માત્ર ભુલને પાત્ર છે. અને આ નિર્બળ તો માથાથી તે પગ સુધી ભુલથી ભરેલો છે અને (દસ્તેઅદાદ) કાબેલીઅત પણ ઝાઝી રાખતો નથી. માટે જો ખરેખરી ભુલ જણાય તો લિલ્લાહ તેને સુધારે. અને અલ્લાહ તઆલા નૈયતના પ્રમાણમાં રચનારને, ફરમાએશ કરનારાઓને અને સુધારનારાઓને અજર અતા કરે. અને અલ્લાહ તઆલા તવફીક આપનારો અને મદદગાર છે. તે મને પુરતો છે અને તે સારો વકીલ છે, ગુનાહોથી ફરવા ઉપર તથા નેકી કરવા ઉપર અલ્લાહ ઉંચ. મહાન મરતબાવાળાની શકિત વગર કોઇ શકિત નથી.

જાણવું જોઇએ કે બેતુલ્લાહની હજ્જ ફરજ છે અને તે ઇસ્લામનો એક રૂકન છે. એની ફરજીયત કુરઆન શરીફથી સાબિત છે, એની ફરજીયતનો નકાર કરનાર કાફિર થાય છે. અને રસુલે મકબુલ (સલ.)એ ફરમાવ્યું છે કે જે કોઇ હજ્જ કરવા ચાહે તેને જોઇએ કે તે જલદીથી અદા કરે અને તેમ આપે ફરમાવ્યું છે કે જે કોઈ વગર હજ્જ કરે મરશે અને તે મકકે સુધીના ખરચ તથા સવારીનો માલેક હશે અને તે કોઈ ઝાલેમ બાદશાહની કેદમાં અથવા જઇ નહીં શકે તેવી બીમારીમાં ફસેલો ન હશે તો તેને જોઇએ કે તે યહુદી થઇને મરે અથવા ચાહે તે નસારો થઇને મરે. અલ્લાહ અમને તથા સર્વ મુસલમાનોને નજાત આપે. આથી જોઇએ કે હજ્જ ફરજ થયા પછી અદા કરવામાં ઢીલ કરે નહીં પણ જલદીથી અદા કરે વાર લગાડવાથી ફાસિક તથા ગુનેહગાર થશે.

હજ્જ તે મુસલમાન પર ફરજ થાય છે કેજે આઝાદ, તંદુરસ્ત, આકેલ, બાલેગ હોય અને જે ઝરૂરી હાજતો સિવાય એટલો માલ રાખતો હોય કે તે મુસાફરીના જવા આવવાના ખરચના નાણાં રાખતો હોય અને પાછળ રહેનારા હકદાર માણસોનો ખર્ચ આવતાં સુધી પુરો થઇ સકતો હોય, તેવા માણસપર હજ્જ ફરજ છે.

હજ્જનો ઇરાદો કરતાં પહેલાં, જવાના માર્ગ, દિવસ, ભાડાની સવારી કે ખરીદેલી. સફરનો સાથી કોણ થશે વિગેરે બાબતનો ઇસ્તીખારો કરવો મુસ્તહબ છે. એ સિવાય એવી તરેહની બીજી બાબતોમાં ઇસ્તીખારો કરે નહીં તો હજ્જ કરવામાં ઇસ્તેખારાની જરૂર નથી. જેમકે મશહુર છે, **"દરકારે ખેર હાજતે ઇસ્તેખારા નેસ્ત"**[1] અને એવીજ રીતે નાજાએજ કામને છોડવામાં ઇસ્તેખારો કરે નહી. પણ તરત તોબા કરે. અને તે કામ છોડી દે. અને ઇસ્તેખારાનો તરીકો આ છે. પ્રથમ બે રકઅત નફલ પઢે. પેહલી રકઅતમાં અલહમ્દ પછી કુલયા અને બીજીમાં કુલ હોવલ્લાહ પઢવી બેહતર છે. સલામ ફેરવ્યા પછી અલ્લાહ તઆલાની તારીફ બયાન કરીને દોરૂદ શરીફ પઢીને દોઆ માસુરા પઢે તે આ છે:— **અલ્લાહુમ્મ ઇન્ની અસ્તખીરોક બેઇલમેક વ અસ્તકદેરોક બે કુદરતેક વ અસઅલોક મિન ફદલેકલ અઝીમ ફઇન્નક તકદેરો વલા અકદેરો વ તઅલમો વલા આલમો વ અન્ત અલ્લામુલ ગોયુબ. અલ્લાહુમ્મ ઇન કુન્ત તાલમો અન્ન હાઝલ અમ્ર ખૈરૂલ્લી ફી દીની વમઆશી વ આકેબતે અમરી ફકદ્દેરહોલી વ યસ્સેરહોલી સુમ્મ બારેક લી ફીહે વ ઇન કુન્ત તાલમો અન્ન હાજલ અમ્ર શર્રૂલ્લી ફી દીની વ મઆશી વ આકેબતે અમરી ફ સુરૈફ હો અન્ની વસરેફની અન્હો વકદ્દોર લેયલ ખેર હૈસો કાન સુમ્મરદ્દેની બિહી**[2] ફરી ઇસ્તેખારો કર્યા બાદ સર્વ ગુના-

---

૧ અર્થ—સારા કામમાં ઈસ્તેખારો કરવાની કશી જરૂર નથી. ગુ. મો.

૨ અર્થ—ઓ અલ્લાહ! હું તારા જાણવાને લીધે તારી પાસેથી ભલાઈ માગું છું, અને તારી શક્તિને લીધે તારાથી (સારા કામની) શક્તિ માંગુ છું અને તારા મોટા ફઝલને લીધે તારાથી માંગણી કરૂં છું. કારણ કે ખચિત તું શક્તિવાન છે. અને હું નિર્બળ છું. અને તું જાણનાર છે હું અજાણ્યો છું. અને તું

હોથી તોબા કરે અને જે કાંઈ કોઈનું હક્ક કોઈ પણ તરફનું એના ઉપર હોય તેને અદા કરે. અને દુશમનોથી તથા જેઓથી મામલો હોય તેઓથી માફ કરાવે અને જે ઈબાદત છુટી ગઈ હોય તેની કજા કરે. અને જો કોઈ હકવાળો મરી ગયો હોય તો તેના વારસોને આપે. અને જો કોઈ વારેસ નહીં જણાએ તો ખેરાત કરે કે જેથી આખેરતમાં ઝખીરો રહે. અને જો બદની હક્ક હોએ (માલનું હક્ક નહોએ) તો માફ કરાવે અને જો મરી ગયો હોએ તો તેને માટે ઈસ્તીગફાર કરે. અને હજ્જનો ખરચો હલાલ માલથી લે કારણ કે હરામ માલથી હજ્જ કબુલ થતી નથી. આલમગીરીયામાં કાઝીખાનના આધારે લખાએલું છે કે જે કોઈ હજ્જનો ઈરાદો કરે અને તેના માલમાં શુબ્હ હોય તો તે કરજ લઈને હજ કરે અને ફરી પોતાના તે માલથી કરજ અદા કરે. અને સાથી સારો માણસ મેળવે કે દીન દુન્યાની બાબતોમાં તે તેના મદદગાર રહે. અને સગાં કરતાં પારકાની સાથ કરવી ઘણી સારી છે કે જેથી સગાઈ તુટે નહીં. કીરાયાદારને અસબાબ પ્રથમથી દેખાડે. તેની વગર રજાએ તેથી વધારે લાદે નહીં અને જાનવર ઉપર તેની

છુપી વસ્તુઓના જાણનાર છે એ અલ્લાહ! જો તુ જાણતો હોય કે આ કામમાં મારે માટે મારા દીનમાં, મારા ગુજરામાં, અને મારા કામની અન્જામમાં બેહતરી છે તો તુ તેને મારે માટે ઠેરવ અને તે મને સહેલું કરી ફરી તેમાં મને બરકત આપ અને જો તું જાણતો હોય કે આ કામ મારે માટે મારા દીનમા મારા ગુજરામાં, અને મારા કામની આખરમાં બુરાઈ છે તો તુ તેને મારાથી દૂર રાખ અને મને તેનાથી દૂર રાખ, અને જ્યાં કેથે મારો લાભ હોય તે મારે માટે ઠેરવ ફરી તેથી તુ મને ખુશ રાખ." દોઆ કરતાં "હાઝલ અમ્ર" તથા "અન્નહૂ" (અર્થ, આ કામ તથા તે મારે માટે)ના શબ્દો બોલતી વેળા પોતાની મતલબને દીલમાં ધ્યાન રાખે. ગુ. મો.

શક્તિ ઉપરાંત અસબાબ ચહડાવે નહીં. અને તેના શ્વાસ દાણાથી ગફલત કરે નહીં. હજ્જની સફરને વેપારની નૈયત, મોટાઇ, અને નામદારીથી ચોખ્ખી રાખે, અને જો વેપાર પણ કરી લેશે તો પણ કઇ વાંધો નથી. પણ માર્ગમાં છોડવો બહેતર છે. માર્ગમાં બેહુદા નકામા અને નાજાએજ કામોથી બચતો રહે અને ભાર બોજથી રહે ગુસ્સા કરવાથી બચતો રહે અને બરદાશત કરતો રહે અને અલ્લાહની યાદ ઘણી કરતો રહે. અને ખાવાપીવામાં ભાગ કરે નહી.[1] અને સફરમાં અસબાબ ખરીદતાં ખરાબ વર્તણુંક કે ફરેબ કરે નહીં. શરૂ મહીનામાં જુમેરાત કે પીરના પ્રથમ વખતમાં સફર કરવી બેહતર છે. સગાઓ અને દોસ્તોથી રૂખસત થાએ અને તેઓથી હકકો તથા કસુર માફ કરાવે અને તેઓથી ભલાઇની દોઆ ચાહે. અને રૂખસત થતી વેળા આ પઢે **અસતવદેઓકોમુ—લ્લાહલ્લઝી લા યોદીઓ વદાએઅહુ**[2] અને જ્યારે ઘરથી નીકળવાનો ઇરાદો કરે તો બે રકઅત નફલ પઢે. અને જ્યારે દરવાજા પાસે આવે તો **ઇન્ના અનઝલના** પઢે. અને ઘરથી જ્યારે નીકળે ત્યારે કાંઇ સદકો ખેરાત કરે અને આયતુલ કુરસી પઢે અને કહે, **અલ્લાહુમ્મ ઇન્ની અઉઝો બેક અન અદિલ્લ અવ ઓદલ્લ અવ અઝિલ્લ અવ ઓજલ્લ અવ અઝલેમ અવ ઉઝલમ અવ અજાહલ અવ ઊજહલ અલૈય અલ્લાહુમ્મ અન્તસ્સાહેબો ફિસ્સફરે વલ ખલીફ તો ફિલ અહલે અલ્લાહુમ્મ ઇન્ની અઉઝો બેક મિનદ દિકતે**

---

૧ કારણ કે ટંડા ફિસાદથી સારી રીતે બચાશે અને આ બેહતરીને માટે છે. અને જો વાસી કરશે તો પણ દુરસ્તછે. ગુ. મો.

૨ અર્થ—હું તમને ખુદાને સોંપુ છું કે જે સોંપેલી વસ્તુઓનો નાશ કરતો નથી. ગુ. મો.

ફિસ્સફરે વ કઆબતીલ મુન્કલબે અલ્લાહુમ્મ કબેદ લનલ અરદ વ હવ્વેન અલૈન-સ્સફર.[1] જ્યારે સવાર થાએ તો રેકાબમાં પગ મુકીને બિસ્મીલ્લાહ કહે જ્યારે સવાર થઈ જાએ તો **"અલ હમ્દો લિલ્લાહ સુબહાનલ્લઝી સખ્ખર લના હાઝા વમાં કુન્ના લહુ મુકરેનીન વ ઈન્ના ઈલારબ્બેના લમુનકલેબુન"**[2] પઢીને **અલ હમ્દોલિલ્લાહ** ત્રણવાર અને **અલ્લાહો અકબર** ત્રણવાર **લાએલાહઈલ્લ-લ્લાહ** એકવાર પઢીને કહે **સુબ્હાનક ઇન્ની ઝલમતો નફસી ફગ્ફેરલી ઈન્નહુલા યગ્ફેરૂજ જો-નુબ ઈલ્લા અન્ત.**[3] જો પહાડ ડુંગર ઉપર ચઢે તો અલ્લાહો અકબર[4] કહે. જ્યારે નીચે ઉતરે સુબ્હાનલ્લાહ[5] કહે જો જંગલમાં જવું થાએ તો

---

૧ અર્થ—ઓ અલ્લાહ હું તારી પનાહ લઉં છું આથી કે હું ગુમરાહ થાઉં અથવા ગુમરાહ કરાયો જાઉં, અથવા હુ ફીસલી જાઉ અથવા હુ ફીસલવાયો જાઉં અથવા હુ જુલમ કરૂં અથવા હું જુલમ કરાયો જાઉં અથવા હુ જહાલત કરૂં અથવા મારા પર જહાલત કરાઇ જાય. ઓ અલ્લાહ તુંજ સાથી સફરમાં છે અને ખલીફો અહલમાં છે. ઓ અલ્લાહ હુ તારી પનાહ લઉં છું સફરમાં સખ્તીથી તથા બુરી હાલતમાં પાછા ફરવાથી ઓ અલ્લાહ તુ અમારે માટે પૃથ્વીને કબજે કર અને અમારા પર સફરને આસાન કર. ગુ. મો.

૨ અર્થ— સર્વ તારીફ અલ્લાહને માટે છે પાકી છે તેને કે જેણે અમારે માટે આને તાબે કર્યું અને અમો એને માટે શક્તિ રાખનાર નહોતા. અને અમો અમારા પરવરદેગારની તરફ પાછા ફરનાર છીએ. ગુ. મો.

૩ અર્થ —પવિત્રાઈ છે તને બેશક મે મારા જીવ પર જુલમ કર્યો છે, તો તુ મને બખ્શ. કેમકે તારા સિવાય કોઈ ગુનાહોને બખ્શતો નથી. ગુ. મો

૪ અર્થ- અલ્લાહ સર્વથી મોટો છે. ગુ. મો.

૫ અર્થ—ખુદાને પવિત્રાઈ છે. ગુ. મો.

લા એલાહ ઇલ્લ-લ્લાહો વલ્લાહો અકબર[1] કહે. અને જ્યારે કીશતીમાં સવાર થાએ તો **બિસ્મીલ્લાહે મજરેહા વ મુરસાહા ઇન્ન રબ્બિ લ ગફુર-રહીમ વ મા કદરૂ-લ્લાહ હક્ક કદરિહી વલ અરદો જમીઅં કબદતોહુ યવમલ કિયામતે વસ્સમાવાતો મતવીયા તું બેયમીનિહી સુબ્હાનહુ વ તઆલા અમ્મા યુશરેકુન**[2] પઢે કે એનું પઢવું ડુબતાં બચાવે છે. જો જાનવર મસ્તી કરે તો તેના કાનમાં આ પઢે અફગૈર દીની-લ્લાહે યબગુન વ લહુ અસ-લમ મન ફિસ્સમાવતે વલ અરદે તૌઅં વ કરહં વ ઇલૈહે યુરજઉન[3] અને જ્યારે કોઇ શેહેર દેખાએ અને તેમાં જવું હોએ તો કહે **અલ્લાહુમ્મ રબ્બ-સ્સમાવાતિ-સ્સબએ વમા અજલલન વ રબ્બલ અરદિન વમા અકલલન રબ્બ-શશયાતીન વમા અદલલન વ રબ્બ રેયાહે વમા જરૈન હા ઇન્ના નસઅલોક ખૈર હાઝીહિલ કરયતે વ ખૈર અહલેહા વ**

---

૧ અર્થ અલ્લાહ સિવાય કોઇ પુજ્ય નથી. અને અલ્લાહ સર્વથી મોટો છે. ગુ. મો.

૨ અલ્લાહના નામથી એનું ચાલવું છે અને એનું થોભવું છે. બેશક મારો પરવરદીગાર જરૂર બખશનાર રહમકર્તા છે અને અલ્લાહની જેવી રીતે કદર કરવી જોઈએ તે એકદર તેઓએ કરી નથી અને જમીન પુરેપુરી કિયામતને દિવસે તેના કબજામાં છે. અને આસમાનો તેના સીધા હાથમાં લપેટાએલા છે પવિત્રાઈ છે તેને અને જે ચીજને તેઓ શરીક કરે છે તેથી તેને ઉચાઈ છે. ગુ. મો.

૩ તો શું અલ્લાહના દીન સિવાય બીજું દીન તેઓ ચાહે છે. અને જુઓ તો જે કોઈ આસમાન તથા જમીનમાં છે તેઓ ખુશી નાખુશીથી તેના તાબેદાર થયા છે અને તેના તરફ ફેરવાશે. ગુ. મો.

નઊઝો બેક મિન શર્રેહા વ શર્રે અહલેહા વ શર્રે માફીહા,[1] અને જ્યારે તેમાં દાખલ થવા લાગે તો આ પઢે, **અલ્લાહુમ્મ બારેક લના ફીહા**[2] ત્રણવાર. અલ્લાહુમ્મરઝોકના જનાહા વ હબ્બેબના એલા અહલેહા વ હબ્બેબ સાલેહી અહલેહા ઇલયના[3] અને જ્યારે મનઝેલ કરે તો **અઊઝો બેકલેમાતી-લ્લાહીત તામ્માતે મિન શર્રે મા ખલક**[4] કહે તો ત્યાંથી ઉપડવા સુધી કોઈ ચીજ ઇનશા અલ્લાહો તઆલા નુકશાન કરશે નહીં. જ્યારે સાંજ પડે અને રાત થાએ તો આવી રીતે કહે. **યા અરદ્દો રબ્બિબ વ રબ્બોક-લ્લાહો અઊઝો બિલ્લાહે મિન શર્રેકે વ શર્રે મા ખલકે ફીકે વ શર્રે મા યદુબ્બો અલૈકે વ અઉઝો બિલ્લાહે મિન અસદિવ વ અસવદ વ મિનલ હૈયાતે વલ અકરબે વ મિન શર્રે**

---

૧ અર્થ—ઓ અલ્લાહ સાતો આસમાનના અને જે પર તેઓ છાંયા કરે છે તેના પરવરદીગાર, અને જમીનોના તથા જેને તેઓ ઊઠાવે છે તેના પરવરદીગાર, અને શેતાનોના તથા જેને તેઓ ગુમરાહ કરે છે તેના પરવરદીગાર, અને હવાઓના તથા જેને તેઓ ઉડાવે છે તેના પરવરદીગાર અમો તારાથી આ ગામની બેહતરી તથા આ ગામવાળાની બેહતરીને માંગીએ છીએ અને એની બુરાઈથી તથા એ ગામવાળાઓની બુરાઈથી તથા એમાં જે જે છે તેની બુરાઇથી અમો તારી પનાહ લઈએ છીએ. ગુ. મો.

૨ અર્થ—ઓ અલ્લાહ અમને એમાં બરકત આપ. ગુ. મો.

૩ અર્થ—ઓ અલ્લાહ તું એના ફલનું રીઝક અમને આપ. અને એ ગામવાળાઓ આગળ અમને પીયારા કર અને અમારી આગળ એ ગામવાળાઓના સારા માણસોને પિયારા કર. ગુ. મો.

૪ અર્થ—અલ્લાહના સંપુરણ શબ્દોની જે ચીજ છે તેંણે ઉત્પન્ન કરી તેની બુરાઈથી પનાહ લઉં છું. ગુ. મો.

સાકેનીલ બલદે વ મિન વાલેદિવ વ માવલદ[1] અને સવારના કહે **સમેઅ સામેઉન બે હમ્દીલ્લાહે વ નેમતેહી વ હુસને બલાએહી અલૈના રબ્બના સાહિબના વ અફ્દેલ અલૈના આએજ બિલ્લાહે મિનન્નાર**[2] અને જે જગ્યા ખોફ કે ડર હોએ ત્યાં લેઇલાફનું પઢવું દરેક બલાથી બચાવે છે. અલ્લાહ ખુબ જાણે છે.

પ્રથમ એ જાણવું જોઇએ કે હજ ત્રણ તરેહ કરવામાં આવે છે. એક ફક્ત હજ્જ કે જેને ઇફ્રાદ કહે છે. એ હજ્જના કરનારને મુફરેદ કહે છે. બીજી કેરાન છે કે જે હજ્જ તથા ઉમરા બનેને એક એહરામમાં એકઠા કરીને અદા કરવામાં આવે છે એ હજ્જ કરનારને કારેન કહે છે. ત્રીજી તમ-તોઅ છે. એમાં પ્રથમ હજ્જના મહીનામાં ઉમરો અદા કરી ફરી તેજ સફરમાં વગર ઘર ગએ તેજ વર્ષમાં હજ્જનો એહરામ બાંધીને હજ્જ કરવામાં આવે છે. એ હજ્જ કરનારને મોતમત્તેઅ કહે છે. આ ત્રણે તરેહમાંથી કોઇ પણ અદા કરશે તો માથેથી ફરજ અદા થશે. પણ હનફી મજહબમાં તમત્તોઅથી કેરાન અફજલ

---

૧ અર્થ આ પૃથ્વી ! તારો પરવરદીગાર અને મારો પરવરદીગાર અલ્લાહ છે. તારી બુરાઈથી તથા તારામાં જે ઉત્પન્ન થયું છે તેની બુરાઈથી તથા જે તારાપર ચાલે છે તેની બુરાઈથી હુ અલ્લાહની પનાહ લઉ છુ. અને વાઘ તથા કાળા સાપથી અને સાપ તથા વીંછુથી અને આ ગામના રહેવાસીઓથી તથા જણાવનાર તથા જે જાગેલા તેની બુરાઇથી હું ખુદાની પનાહ લઉં છું. ગુ. મો.

૨ અર્થ- સાંભળનારાએ સાંભળ્યું. મારી ખુદાની તારીફ કરવાને; અને તેની નેઅમતના તથા અમારા ઉપરના તેની નેઅમતની ખુબીના એકરારને એ આ અમારા પરવરદેગાર તુ અમારો મદદગાર થા અને અમારા પર ફજલ કર- અલ્લાહની પનાહ લઉં છું અગ્નિથી. ગુ. મો.

છે. અને ઈફ્રાદથી તમ-ત્તોઅ અફ્ઝલ છે. અને આ ત્રણ જુદી જુદી ફસલમાં લખાશે. હજ્જના મહીના શવ્વાલ અને ઝુલકાદ પુરા અને ઝુલ હજ્જના પ્રથમના દસ દીવસ કહેવાય છે. જો હજ્જનું કોઇ કામ આ મહીનાઓથી પ્રથમ કરશે તો પુરતું ગણાશે નહીં. અગર જો એહરામમાં મના થયેલા કામોને નહિ કરવાની ખાત્રી હોય તો પણ હજ્જનું એહરામ શવ્વાલથી પહેલાં બાંધવુ મકરૂહે તહરીમી છે. અને જે જગ્યાથી વગર એહરામ બાંધે મક્કે જનારને આગળ વધવું હરામ છે તેને મીકાત કહે છે. હિંદુસ્તાનથી જનારને યલમલમની સિદ્ધમાં દરીયામાં એહરામ બાંધવુ પડે છે. અને તે જગ્યા માલમ કપ્તાન બતાવે છે. અને મદીના મોનવ્વરાથી આવતાં ઝુલ હોલેફાથી એહરામ બાંધવું પડે છે. જો કોઈ મક્કા જનારો મીકાતથી અથવા તેની હદની જગ્યાથી વગર એહરામ બાંધે આગળ વધશે તો ગુન્હેગાર થશે. ફરી તે હજ્જ માટે જતો હોય કે બીજી કોઇ જરૂરત માટે. અને જો એહરામમાં મના થએલી ઘણા દીવસ વીતવાને લીધે પડવાનો અંદેશો નહોએ તો મીકાત આવવા પહેલાંથી એહરામ બાંધવુ અફ્ઝલ છે. અને એહરામમાં મના થએલી વસ્તુમાં ઘણા દિવસ વીતવાને લીધે પડવાનો અંદેશો ન હોય તો મીકાત આવવા પહેલાંથી એહરામ બાંધવું અફ્ઝલ છે. એહરામમાં મના થયલી વસ્તુ ઓનું બ્યાન આગળ આવશે (ઇનશાઅલ્લાહ.) જો કોઇ શખ્શ ખુદ મીકાતપર અથવા મીકાત અને હરમની હદની વચ્ચે રહેતો હોય તો તેને વગર એહરામે મક્કામાં જવું દુરૂસ્ત છે. પણ જો હજ્જ કે ઉમરા માટે જશે તો તેને પણ વગર એહરામે જવું હરામ છે. અને તેની મીકાત, હરમની હદ તથા મીકાતની વચ્ચે છે. જે કોઇ મક્કા શહેરમાં અથવા હરમની હદમાં રહેતો હોય તે જો હજ્જ કરે તો હરમમાંથી

એહરામ બાંધે. અને મક્કાની મસજિદે હરામથી બાંધવું મુસ્તહબ છે. અને જો ઉમરો કરે તો હિલ્લથી એટલે હરમની હદ બહારથી એહરામ બાંધીને આવે.

હવે સમજવું જોઇએ કે મક્કા શેહેરની ચોતરફ હદ છે કે હઝરત જીબરઇલે (અલે)હઝરત ઇબ્રાહીમ (અલે)ને તે જગ્યા બતાવી હતી. અને હઝરત ઇબરાહીમે તે જગ્યા નિશાન કરી હતી. ફરી હઝરત સરવરે આલમે (સલ)તે નીશાનીયોને નવેસરથી બનાવી હતી. ફરી હઝરત ઉસમાને (રદી) ફરી હઝરત મોઆવીઆવે (રદી) તે નિશાનીયોને બનાવ્યા કરેલી, અને આ હદ જદ્દાની તરફ દસ માઇલ છે અને કોઇ તરફ ત્રણ માઇલ છે અને કોઇ તરફ સાત તો કોઈ તરફ નવ માઇલ છે. આ હદની અંદર શિકાર કરવો તથા લીલી ઘાસ લાકડી તોડવી હરામ છે. અને એ હદની અંદરની જમીનને હરમ કહે છે. મક્કા શહેર પણ હરમ છે અને એ હદોથી બહાર (પણ મીકાતથી અંદર જે છે તેને) હિલ્લ કહે છે. વલ્લાહો તઅલા આલમો.

ફસલ ૧.

ફરાઇઝના બયાન વિષે.

હજ્જમાં ત્રણ ફરજ છે. એક એહરામ બાંધવુ, બીજુ અરફાતમાં થોભવું ત્રીજુ તવાફે જિયારત; અને હજ્જના છ વાજેબ છે (૧) મુજદલફામાં થોભવું. (૨) સફા મારવાની વચ્ચે દોડવું. (૩) જમરાઓને કાંકરી મારવી. (૪) બહારવાળાઓને તવાફે સદર (વદાગરીનો તવાફ) કરવો. (૫) માથાના વાલ મુંડાવવા અથવા કતરાવવા અને (૬) કારેન તથા મોતમ-તેનું જુબહ કરવું. અને એ સિવાય જે ચીજના છોડવાથી જુબ્હ કરવું વાજેબ થાએ છે તેપણ વાજેબ છે. એ વિષે

આગલ જણાશે. અને સુંનત તથા મુસ્તહબ એ મસલાઓની વચ્ચે ગણાશે. જે ચીજનું છોડવું મકરૂહ છે તે પણ સુંનત છે.

હવે મુફરેદ જયારે એહરામ બાંધે તો એહરામનો તરીકો આ છે કે પ્રથમ વઝુ કરે અને ગુસલ કરે તો ઘણુ બહેતર છે. અને મુસ્તહબ છે કે નખ લે, મુછો કતરાવે. દુંટી નીચેના વાળ લે અને જો માથું બોડાવવાની આદત હોય તો માથુ મુંડાવે અને નહીં તો કાંસકી ફેર વીને વાળ સવારે અને જો પોતાની સ્ત્રી સાથે હોય અને કંઈ ફિકર ન હોયતો જીમા પણ કરે. ફરી ગુસલ અથવા વઝુ પછી લુંગીને દુંટીથી તે ઘુટણ સુધી બાંધે અને એક ચાદર ઓઢે. અને લુંગીને જો દોરી કે ડુગમાંથી બાંધશે તો તેને દમ કે સદકો આપવો પડતો નથી. પણ એ સારૂ નથી. અને જમણો ખભો ખુલો રાખીને જમણી બગલની નીચે લઇને ચાદરને ડાબે ખાંધે નાંખીને ચાદર ઓઢવી એને ઇઝતેબા કહે છે, તે અહીંયા સુનત નથી. પણ જેમ ઓઢાય છે તેમ ઓઢે અને માથાને તથા મોંહને ખુલ્લાં રાખે. બે કપડાં નવા અથવા ધોએલાં પાક સુફેદ રાખવા સુન્નત છે. જો એક કપડામાં અથવા ત્રણ કપડામાં અથવા કાળા (કે કોઇ બીજા રંગના) કપડામાં એહરામ બાંધશે તો પણ દુરૂસ્ત છે. શરીર અને લુગડાંને ખુશબો લગાડવી મુસ્તહબ છે પણ જે ખુશબો કે લગાડવા પછી તેનુ તન (જીરમ) બાકી રહે તેવી ખુશબો કપડાને લગાડે નહીં. અને બદનને દરેક તરેહની ખુશબો લગાડવી સુંનત છે. ફરી જો મકરૂહ વખત નહોએ તો સુંનત છે કે બે રકઅત નફલ નમાજ પડે. પેહેલી રકઅતમાં અલહમ્દો પછી કુલયા પઢવી અને બીજીમાં કુલ હોવલ્લાહ પઢવી બેહતર છે. નહીં તો જે સુરત ચાહે તે પડે. સલામ ફેરવ્યા પછી કહે **"અલ્લાહુમ્મ ઇન્ની**

ઓરીદુલ હજ્જ ફયસ્સેરહો લી વ તકબ્બલહો મિન્ની.[1] ફરી હજ્જની નૈયતથી તલબીયા[2] કહે. અને જબાની એહરામમાં અલ્લાહનું કોઈ પણ ઝીકર કરવું ફરજ છે અને હદીસ શરીફમાં આવેલી તલબીયા કહેવી સુંનત છે. અને તે આ છે. **લબ્બૈક, અલ્લહુમ્મ લબ્બૈક. લબ્બૈક લાશરીક લક લબ્બૈક. ઈન્નલ હમ્દ વન નેઅમત લક વલમુલ્ક લાશરીક લક.**[3] એમાંથી કોઈ શબ્દ ઓછો કરવો મકરૂહ છે. અને હદીસ શરીફમાં આવેલા શબ્દોને શરૂમાં કે આખરમાં વધારવા મુસ્તહબ છે. દાખલા તરીકે જેમકે આ વધારે **લબ્બૈક એલાહલ ખલ્કે લબ્બૈક**[4] અથવા આ વધારે **લબ્બૈક લબ્બૈક વ સાદૈક વલ ખૈરો બેયદૈક. લબ્બૈક વર રગબાઓ એલૈક વલ અમલો લબ્બૈક.**[5] અને જે હદીસમાં નથી આવેલા શબ્દોને શરૂમાં કે આખરમાં વધારશો તો પણ દુરસ્ત

---

૧ અર્થ- ઓ અલ્લાહ હુ હજ્જના ઈરાદો કરૂં છું તું તેને મારા પર આસાન કર અને તેને મારા તરફથી કબુલ કર. ગુ. મો.

૨ તલબીયા એટલે લબ્બૈક કહેવું જેનું બયાન આગળ આવે છે. ગુ. મો

૩ અર્થ -હાજર છુ હુ તારી ખીદમતમાં ઓ અલ્લાહ હાજર છું. હું હાજર છુ. તારો કોઈ ભાગયો નથી. હુ હાજર છુ બેશક સર્વ તારીફ તથા નેઅમત તારે માટે છે અને મુલક તારોજ છે તારો કોઈ ભાગીયો નથી. ગુ. મો.

૪ અર્થ - હું હાજર છુ તારી ખીદમતમાં ઓ મખલુકના માબુદ હુ હાજર છું. ગુ. મો.

૫ અર્થ – હું હાજર છુ તારી ખીદમતમાં, હુ હાજર છુ અને હું તૈયાર છું અને સર્વ ભલાઈ તારા હાથમાં છે. હું હાજર છુ અને રગબત (વલણ) તારી તરફ છે. અને સર્વ અમલ તારી પાસે આવે છે. હું હાજર છું તારી ખીદમતમાં. ગુ. મો.

છે, પણ વચમાં વધારો કરે નહીં. અને તલબીઆ ઉંચ અવાજથી કેહવી મુસ્તહબ છે. પણ ઘણુ બરાડવુ જોઇએ નહીં. અને મસ્જીદમાં એટલી જોરથી નહીં કહે કે નમાઝીયોને હરકત થાએ, અને જ્યારે કહે તો ત્રણવાર સાથે કહેવું મુસ્તહબ છે વચમાં વાત કરે નહીં. જો કોઇ સલામ કરે તો જવાબ આપે, પણ એવી હાલતમાં સલામ કરવી મકરૂહ છે. ફરી ત્રણ વાર તલબીયા કહીને આહિસ્તાથી દોરૂદ શરીફ પઢીને જે ચાહે તે દોઆ કરે પણ આ દોઆ હદીસ શરીફમાં આવેલી છે. "**અલ્લાહુમ્મ ઇન્ની અસઅલોક રેદાક વલ જંનત વ અઉઝો બેક મિન ગદબેક વન્નાર**"[1] અને હાલતોના ફેરફાર વખતે-જેમકે સવાર થતાં ઉતરતાં સવારીને ફેરવતાં અથવા ઉંચી જગ્યાએ ચડતાં કે ઉતરતાં ફજર થતાં આંખ ખુલતાં તથા ફરજ કે નફલ નમાજો પઢવા પછી કાફલાથી મુલાકાત થતાં તથા દરેક હાલતમાં તલબીયા કેહવી મુસ્તહબ છે. અને તલબીયા જેમ વધારે કેહવાય તેમ અફઝલ છે. મતલબ કે જ્યારે હજ્જની નૈયતથી તલબીયા કહી કે એહરામ બંધાઇ જાય છે. અને નમાજની તકબીરે તહરીમાની જેમ આ હજ્જનુ પહેલું ફરજ છે.

એહરામમાં હજ્જની નૈયતથી ફક્ત ઝીકર કરવું ફરજ છે. અને તેનાં કપડાં કહાડવાં એ રકઅત નમાજ પઢવી ખુશબો લગાડવી વગેરે ચીજો એ મુસ્તહબ સુંનત અને વાજેબ છે. અને જો અણસમજ બચ્ચા તરફથી એહરામ બાંધે તો તેના કપડાં ઉતારી લુંગી પેહરાવીને

[1] અર્થ —ઓ અલ્લાહ હું તારી પાસે તારી ખુશીને તથા જંનતને માંગું છું અને તારા ગઝબથી તથા અગ્નિથી તારી પનાહ લઉં છું. ઝુ. મો.

તેના તરફથી લબ્બૈક કહે અને એહરામમાં એ મના થએલાં કામોથી તેને બચાવતો રહે. અને જો કોઇ મના કામ બચ્ચાથી થશે તોએ તેને કે તેના વાલીને કંઇ આપવું લાગુ પડતુ નથી. આ તરીકો એહરામ જોબાનીનો છે. અને આજ બેહતર છે અને એહરામ ફેઅલીનો તરીકો કિતાબોમાં લખાયલો છે. અહિયા લખવાની કંઇ જરૂરત નથી.

જ્યારે એહરામ બાંધી રહ્યા તો જીમા (સ્ત્રી મીલાપ) તથા જીમાને લાગતી બાબતો ચુંબન ગળે વળગવું વગેરે, તથા સ્ત્રીઓ આગળ જીમાની વાતો કરવી, અલ્લાહ તઆલાની નાફરમાની કરવી, ઝગડો લડાઇ કરવી, ખુશકીના શિકાર કરવા, શિકારીને ખુલ્લી રીતે કે ઇશારાથી બતાવવું, શિકારીને છરી કે ભાલો વગેરે પકડીને મદદ કરવી તથા ખુશબો લગાડવી, નખ તથા વાળ કપાવવા, માથું મોંહ ઢાંકવું થોડું કે ઘણુ આ સર્વ કામ તજી દેવું જોઇએ અને ખુશબો અથવા ખુશબોદાર મેવો સુંગવો મકરૂહ છે. જો નાક ઉપર હાથ રાખશે તો કાંઇ ડર નથી. અને તકયા ઉપર માથું કે ગાલ રાખવો દુરસ્ત છે પણ ઉંધા થઇને તકયા ઉપર પેશાની મુકવી મકરૂહ છે. અને માથા ઉપર કપડું રાખવું તે ઢાંકવાના કાયદામાં છે, અને માથા ઉપર કપડાની પોટલી કે ખુનચ્યા રાખવો દુરસ્ત છે. જો કાબાના પરદા નીચે આવે ને માથાને કે ચેહરાને પરદો લાગે તો મકરૂહ છે. અને જો નહીં લાગે તો કશી હરકત નથી. અને માથાને તથા દાઢીને ખતમી (ગુલેખેરૂ)થી ધુએ નહીં પણ સાબુ તથા ઉશનાનથી ધોવું દુરૂસ્ત છે. અને આંખોનું પડવાળ કઢાવવું દુરૂસ્ત છે, અને સિવેલા કપડા જેમકે કુડતો ઇજાર તથા પાઘડી ટોપી મોજા પહેરે નહીં અને સિવેલા કપડાને વાપરવાની રીત પ્રમાણે નહીં પણ બીજી રીતે પહેરે જેમકે કુડતાને ચાદરની તરેહ ઓઢે તો

દુરૂસ્ત છે, પણ છોડવું બેહતર છે. જોડા નહોય તો મોજાને કદમની વચ્ચેથી કાપીને પેહરે અને કપડું ખુશબોદાર ચીજમાં રંગાયું હોય તો તેને પહેરવું દુરસ્ત નથી. પણ જો તેને ધોએ અને ખુશબો જતી રહે તો દુરૂસ્ત છે. અને હમ્મામમાં જવું દુરૂસ્ત છે. પણ મેલને ગરમ કે સરદ પાણીથી દુર નહીં કરે, એ મુસ્તહબ છે. જો નહાએ તો પાકી કે ઠંડકની નૈયતથી નહાએ. અને તંબુ કે શુગદુફના સાયામાં આવવુ દુરૂસ્ત છે પણ તે માથાને કે ચેહરાને લાગે નહીં જો લાગશે તો મકરૂહ થશે. અને હમયાણી (વાસલી) તથા કમરપટો બાંધવો હથયાર બાંધવા તથા અંગુઠી પેહેરવી તથા વગર ખુશબોનો સુરમો લગાડવો દુરૂસ્ત છે. અને ખુશબોવાળો સુરમો એક બેવાર લગાડવાથી સદકો આપવો પડે છે. અને વધારેવાર લગાડવાથી જુબહ કરવુ પડે છે. અને ખતના કરાવવી તથા ફસદ ખોલાવવી તથા વગર વાલ બોડાવે રૂમણી ખેંચાવવી તથા દાઢ કઢાવવી તથા ભાંગેલા શરીર અંગને બાંધવો દુરૂસ્ત છે. અને જો રૂમણી ખેંચાવવામાં વાલ મુડાવશે તો દમ આપવું પડશે. માથું ખજવાળવું દુરૂસ્ત છે પણ જો વાલ તુટવાની કે ખુન નીકળવાની બીક હોય તો નરમાથી ખજવાલે આ મસલાઓની બાકીની તફસીલ જીનાયાતની ફસલમાં આવશે. ઇનશાઅલ્લાહ.

હરમમાં દાખલ થતાં જો બની શકે તો ખુલ્લે પગે ચાલતા ચાલવું મુસ્તહબ છે. અને શાંતી તથા ભારબોજની સાથે ઘણી ઇસ્તીગફાર તથા દોઆ કરતા ચાલવું જોઇએ. ફરી જ્યારે મક્કામાં દાખલ થવું હોય તો દીવસના દાખલ થાય તથા જહુન એટલે મક્કાની કબરસ્થાનના માર્ગથી કે જેને બાબુલ મોઅલ્લા કહે છે ત્યાંથી દાખલ થવું મુસ્તહબ છે. અને મક્કામાં દાખલ થવા માટે ગુસલ કરવું સુંનત છે.

અને મક્કાથી નીકળવું બાબુસ સુફ્લાથી મુસ્તહબ છે. ફરી મક્કામાં દાખલ થઇને પોતાના અસબાબનો બંદોબસ્ત કરીને પ્રથમ મસ્જેદે હરામમાં આવવું અને બાબુસ સલામથી મસ્જેદમાં દાખલ થવું મુસ્તહબ છે. તલબિયા કહેતાં નરમાઇ તથા તવાઝોથી બૈતુલ્લાહની બુઝુરગી ધ્યાનમાં રાખતાં દાખલ થાય. અને પ્રથમ જમણો પગ દાખલ કરે, અને પડે. અલ્લાહુમ્મ–ફતહ અલૈના અબવાબ રહમતેક વ સહહેલ અલૈના અબવાબ રિઝ્કેક[1] અને દોરૂદ શરીફ પડે. જ્યારે બૈતુલ્લાહ ઉપર નજરે પડે તો અલ્લાહો અકબર લાએલાહ ત્રણ ત્રણવાર કહે. અને બૈતુલ્લાહને જોતી વેળા દુઆ માંગે, કારણ કે એ કબુલીયતનો વખત છે. બૈતુલ્લાહને જોતી વેળા હાથ ઉપાડવા (રફાયદેન કરવું.) હદીસ શરીફની કેટલીક રિવાયતોથી સિદ્ધ થાય છે. જેમકે ફતુહલ કદીરમાં લખાયલું છે. આથી અહીંયા પણ રફાયદેન સુનત થવુ જોઇએ. અને આ વખતમાં દોરૂદ શરીફ પડવું અને હદીસ શરીફની દોઆ પડવી બેહતર છે. તે આ છે. અલ્લાહુમ્મ અન્તસ સલામ વ મિન્કસ સલામ ફહૈયેના રબ્બના બિસ્સલામ. અલ્લાહુમ ઝીદ બૈતક હાઝા તાઝીમન વ તશરીફં વ તકરીમ વ મહાબતં વ ઝિદ મનહજ્જહુ અવેઅતમર તશરીફં વ તકરીમં વ તાઝીમ વ બિરરન[2] અને જો ચાહે તો બીજી

---

૧ અર્થ– ઓ અલ્લાહ તુ અમારા પર તારી રહમતના દરવાજા ખોલ અને તારા રિઝકના દરવાજા અમારા પર મોકલા કર. ગુ. મો.

૨ અર્થ –અલ્લાહ, તુ સલામતી આપનાર છે અને તારાથી સલામતી છે. તો ઓ અમારા પરવરદીગાર તુ અમોને સલામતીની સાથે જીવતા રાખ. ઓ અલ્લાહ તું તારા આ ઘરનો માન મરતબો ઈજ્જત તથા મહાબત વધાર અને જે એની હજ કરે અથવા ઉમરો કરે તેનો માન મરતબો ઇજ્જત અને નેકી તું વધારે. ગુ. મો.

દોઆ પઢે. કારણ કે અહિંયાં તથા હજ્જની બીજી જગ્યામાં કોઇ દોઆ ખાસ મુકરર નથી. જેમાં વધારે ખુદા તરફ દીલ લાગે તે પઢે. ફરી મસજીદમાં આવીને જે નમાજ કજા થવાની કે જમાઅત ફોત થવાની કે વિત્ર કે સુન્નત મોઅક્કદા જતી રેહવાની બીક ન હોય તો પ્રથમ તવાફ કરે, પણ જો એમાંના કોઇની ફોત થવાની બીક હોય તો તેને પ્રથમ અદા કરે તે પછી તવાફ કરે.

તવાફ કરવાની રીત આ છે બૈતુલ્લાહની સામે જે તરફ હજર અસવદ છે ત્યાં એવી રીતે ઉભા રહે કે તેનો જમણો ખાંધો હજર અસવદના ડાબા કીનારાની બરાબર થાએ અને તેની આંખો હજર અસવદની જમણી બાજુએ રહે. ફરી તવાફની નૈયત કરીને જમણી બાજુએ રહે. ફરી તવાફની નૈયત કરીને જમણી તરફ જરા ચાલે કે હજર અસવદની બરાબર સામે થાએ. તવાફની નૈયત દીલમાં કરવી ફરજ છે. જો તવાફની નૈયત વગર બૈતુલ્લાહની ચોતરફ સાતવાર ફરશે તો તવાફ ગણતરીમાં આવશે નહીં. ફરી હજર અસવદને સામે ઉભા રહીને જેમ નમાઝમાં હાથ ઉંચકે છે તેમ હાથ ઉંચકીને કહે. બિસ્મીલ્લાહે અલ્લાહો અકબર લાએલાહ ઇલ્લ-લ્લાહો વલિલ્લાહિલ હમ્દ વસ્સલાતો વસ્સલામો અલા રસુલિ-લ્લાહે અલ્લાહુમ્મ ઇમાનં બેક વ વફાઅં બે અહદેક વત્તબાઅ લે સુન્નતે નબીયેક મોહમ્મદિન સલ્લ-લ્લાહો અલૈહે વ સલ્લમ[1] અને હજર અસવદની સામે થયા પહેલાં તથા

---

૧ અર્થ—અલ્લાહના નામથી અલ્લાહ સર્વથી મોટા છે અલ્લાહ વગર કોઇ પુજ્ય નથી. અને સર્વ તારીફ અલ્લાહને માટે છે. અને દોરૂદ તથા સલામ રસુલ-લ્લાહ ઉપર છે. એ અલ્લાહ ! હું તારાપર ઇમાન લાવવાને તથા તારા અહદને પુરો કરવાને તથા તારા નબી હજરત મોહમ્મદ (સલ.)ની સુંનતની તાબેદારી માંગું છું. ગુ. મો.

તકબીર કહેવા પહેલાં હાથ ઉઠાવવા બિદઅત છે. પણ તકબીરની સાથે હાથ ઉઠાવે, ફરી હાથ છોડીને ઇસ્તીલામ કરે. એટલે બન્ને હાથની હથેલીયોને હજર અસવદ ઉપર મુકીને પોતાના મોંહને બન્ને હાથોની વચ્ચે રાખીને આહીસ્તાથી ચુમે ચટાખો મારવો જોઇએ નહીં. અને કેટલાકની નજદીક બોસા પછી હજર અસવદ ઉપર માથું મુકવાનું ફરી બીજો બોસો અને ફરી સિજદો ફરી ત્રીજો બોસો અને ફરી ત્રીજો સિજદો કરવો પણ મુસ્તહબ છે. અને ઇસ્તીલામ સુંનત છે પણ જો ભીડને લીધે ધકાધકી થતી હોએ અને કોઇને ઇજા અપાતી હોયે તો છોડી દે. કારણ કે ઇજાનું છોડવું વાજેબ છે. અને જો એવી રીતે ઇસ્તીલામ કરી નહીં શકે તો બને હાથજ હજર અસવદ ઉપર મુકે જો બંને હાથ મુકી નહીં શકે તો એક હાથ મુકે. પણ એક હાથ મુકવામાં જમણો હાથ મુકવો બેહેતર છે. ફરી હાથ ઉપાડીને પોતાના હાથને ચુમે. જો હાથ પણ ન મુકી શકે તો લાકડી અથવા બીજી કોઇ ચીજથી હજર અસવદને અડકીને ફરીને ચીજને ચુમે. જો ભીડને એ પણ થઇ ન શકે તો બંને હાથને કાનો સુધી ઉંચકીને બને હાથની હથેલીને હજર અસવદની તરફ રાખે અને હાથની પીઠને મોંહ તરફ રાખે જાણે હજર અસવદ ઉપર રાખ્યા છે. અને તકબીર તહલીલ જે બયાન થઇ છે તે પઢીને ફરી હાથોને ચુમે. ઇસ્તીલામ પછી વાજેબ છે કે જમણી તરફ દરવાજા તરફ ચાલે કે બૈતુલ્લાહ ડાબા ખાંધાની તરફ રહે. અને વાજેબ છે કે હતીમને પણ તવાફમાં લે. હતીમ અને બૈતુલ્લાહની વચ્ચેથી નીકળે નહીં. કારણ કે હતીમ પણ બૈતુલ્લાહમાં દાખલ છે. જો વચ્ચેથી નીકળશે તો તે ગણતીમાં આવશે નહીં એટલુંજ નહીં પણ ફરીથી તવાફ કરવો પડશે ફરી જો સાત હતીમને

સાત વાર તવાફ કરશે તો પણ ખોટ પુરાશે. જ્યારે તવાફ કરતાં રૂકને યમાનીયે પુગે કે જે દક્ષીણની તરફનો ખુણો છે તો તેને પણ ઇસ્તીલામ કરવું મુસ્તહબ છે. અને રૂકને યમાનીનું ઇસ્તીલામ આ છે કે ફક્ત બંને હાથ અથવા જમણો હાથ તેને લગાડે. અને ડાબો હાથ લગાડવો કે ચુંબન આપવું કે અહિયા સિજદો કરવો જોઇએ નહી. ભીડની વખતે ઇશારો પણ અહિયાં કરવો જોઇએ નહીં. આ બંને જગ્યા સિવાય કોઈ બીજા ખુણાને કે ભીંતને ઇસ્તીલામ કરવો મકરૂહ છે. ફરી જ્યારે ચોતરફ ફરીને હજર અસવદ ઉપર આવે તો ઉપર વર્ણવ્યા પ્રમાણે ફરી ઇસ્તીલામ કરે. પણ હાથ પેહેલીજ વાર ઉઠાવવાના છે ફરી હાથ ઉઠાવે નહીં. જેમકે ફતહુલ કદીરમાં તહકીક થઈ છે. અને હજર અસવદથી તે હજર અસવદ સુધી આ એકવાર ફરવાને શોત કહે છે. જો કોઈ ડાબા તરફ તવાફ કરશે અથવા તવાફ કરતાં બૈતુલ્લાહની તરફ પીઠ કે ચેહરો કરીને તવાફ કરશે અથવા શોરૂ તવાફ હજર અસવદ વગર બીજે કોઇ ઠેકાણે કરશે તો જ્યાં સુધી મક્કામાં હશે તવાફ ફરીથી કરવો જોઇએ. જો ઘર ચાલ્યો આવશે અને તવાફ કીધો ન હશે તો દમ વાજેબ થશે. અને હજર અસવદથી અગર જો તેનો એક ભાગ હોય તવાફ શોરૂ કરવો વાજેબ છે. પણ આખા બદનનું હજર અસવદ ઉપરથી ગુજરવું જેમકે તવાફ કરવાની રીતમાં બયાન થયું છે એ મુસ્તહબ છે. મતલબ કે એવી રીતે સાત શોત કરે. અને સાતે શોત કર્યા પછી ફરી આઠમો ઇસ્તીલામ કરે, અને ઇસ્તીલામ કરવો સુનતે મોઅક્કદા છે.

જો કોઈ જાણી બુઝને આઠમો શોત ફરશે તો છ શોત મેળવીને સાત પુરા કરવા વાજેબ થશે. અને જો સાતમો ધારીને કર્યો હશે

તો કંઇ હરજ નથી. જો ફરજ કે વાજેબ તવાફ કરતાં શોતની ગણુ-તરીમાં શક પડે તો નવેસરથી શરૂ કરવો જોઇએ. પણ નમાજનો મામલો એથી ઉલટો છે તેમાં વધુ ધારણા ઉપર આધાર રખાય છે. એવીજ રીતે નફલ કે સુંનત તવાફમાં પણ જો શક હોએ તો વધુ ધારણા ઉપર આધાર રખાય છે. જો તવાફ કરતાં ફરજ નમાજની તકબીર (એકામત) થાએ. તો જો રકઅત જવાની બીક હેય તો તવાફ મુકીને નમાજ પઢે. ફરી તે જગ્યાથી આવીને તવાફ પુરો કરે. એવીજ રીતે જો વઝુ તુટવાથી જાય, અથવા જનાઝાની નમાજે જાય તો ફરી આવીને ત્યાંથી પુરો કરે. પણ જો ચાર શોતથી કમ કરીને ગયો હોય તો નવેસરથી કરવો અફઝલ છે. અને જો ચાર શોત બાદ ગયો હોય તો ત્યાંથી બાકીનો પુરો કરે. અને વગર જરૂરતે ચાલ્યા જવું મકરૂહ છે. જો જશે તો આવીને બાકીના શોત પુરા કરે. અને જો સફા મરવાની સઇ કરતાં જશે તો તેનો પણ એવોજ હાલ છે. દાખલા તરીકે જો નમાઝ કે વઝુ જનાઝાની નમાજની જરૂરતે જશે તો દુરસ્ત છે અને જો વગર જરૂરતે જશે તો મકરૂહ છે. પણ દરેક હાલમાં બાકીને પૂરો કરે અને તવાફની હાલતમાં ખાવું અને ખરીદ વેચાણ મકરૂહ છે. અને પીવું મોબાહ છે. અને સઇમાં વેચાણ ખરીદી મકરૂહ છે, અને તવાફ તથા સઇમાં અલ્લાહની યાદ અફઝલ છે. અને મસ-લાની વાતચીત કરવી તથા કુરઆન શરીફની તિલાવત કરવી દુરસ્ત છે. અને તવાફ કરતાં તલબિયા કહે નહીં. અને રૂકને યમાની તથા હજર અસવદની વચ્ચે જે ઝીકર હદીસ શરીફમાં આવેલું છે તે આ છે. રબ્બના આતેના ફીદ દુન્યા હસનતં વ ફીલ આખેરતે હસનતં વ

કેના અઝાબન નાર.[1] અને હજર અસવદ તથા હતીમની વચ્ચે પણ હજરતે (સલ) એજ પઢી છે. અને તવાફ કરતાં આ દોઆ પણ આવેલી છે. અલ્લાહુમ્મ કન્નેઅની બેમા રઝકતની વ બારેક લી ફીહે વખલોફ અલા કુલ્લે ગાએબતીલ લી બે ખેર લાએલાહઇલ્લલ્લાહો વહદહુ લા શરીક લહુ લહુલ મુલકો વ લહુલ હમ્દો વ હોવ અલા કુલ્લે શૈઇન કદીર[2] તવાફની હાલતમાં દોઆ કબુલ થાએ છે.

જ્યારે સાત શોત તવાફના કરી રહે તો મકામે ઇબ્રાહીમની પાસે આવીને બે રકઅત નફલ અદા કરવી જોઇએ. તે પછી આદમ (અલે) વાળી દોઆ પઢવી મુસ્તહબ છે અને તે આ છે. **અલ્લાહુમ્મ ઇન્નક તાલમો સિર્રરી વ અલા નેયતી ફકબલ મઅઝેરતી વ તઅલમો હાજતી ફઅતેની સોઆલી વ તઅલમો માફી નફસી ફગફેરલી ઝોનુબી અલ્લા હુમ્મ ઇન્ની** અસઅલોક ઇમાનં યોબાશેરો કલબી વ યકીનન સાદેકન હત્તા આલમો અન્નહુ લય યોસીબની ઇલ્લા મા કતબતહુ અલૈય ફઅરદેની બમા કસમતહુ લીયા જલ જલાલે વલએક

---

૧ અર્થ—ઓ અમારા પરવરદીગાર તું અમને દુન્યામાં ખુબી આપ અને આખેરતમાં ખુબી આપ. અને અમને અગ્નિના અઝાબથી બચાવ. ગુ. મો.

૨ અર્થ—ઓ અલ્લાહ જે તેં મને આપ્યું તેના પર મને કેનાઅત કરનાર કર. અને તેમાં મને બરકત આપ. અને તું ખલીફો થા અમારી દરેક ગાએબ થનારી વસ્તુ ઉપર ભલાઈની સાથે, અલ્લાહ સિવાય કોઈ પુજ્ય નથી. તે એકલો છે. તેનો કોઈ ભાગ્યો નથી તેનાજ મુલક છે અને તેનેજ માટે સર્વ તારીફ છે અને તે દરેક ચીજપર શકિતવાળો છે. ગુ. મો.

રામ.[1] અને આ તવાફનો દુગાનો દરેક તવાફ પછી ફરી તે ફરજ હોય કે નફલ હોય તે વાજેબ થાય છે અને ખલફે મોકામ એટલે એવી રીતે તે દુગાનો પઢવો કે મકામે ઇબરાહીમ નમાજ પઢનાર અને બૈતુલ્લાહની વચ્ચે હોય એમ કરવું મુસ્તહબ છે, અને આ સર્વથી અફજલ જગ્યા છે, તે પછી બૈતુલ્લાહની અંદર તે પછી હતીમમાં મીઝાબની નીચે, ફરી હતીમમાં મીઝાબની પાસે ફરી બાકીની હતીમમાં ફરી બૈતુલ્લાહની પાસે બીજે તરફ ફરી આખી મસજીદે હરામ ફરી આખું હરમ બરાબર છે. અને હરમથી બહાર મકરૂહ છે પણ અદા થઇ જાએ છે. અને આ દુગાનમાં કુલયા તથા કુલ હોવલ્લાહ પઢવી મુસ્તહબ છે અને તવાફ દરેક વખતે દુરૂસ્ત છે અગર જો મકરૂહ વખત હોય પણ આ દુગાનો તે વખત પઢે નહીં. સબર કરે જ્યારે મકરૂહ વખત નીકળી જાએ ત્યારે આ દુગાનાને પઢે. આ દુગાનાને તવાફની સાથેજ પઢવો જોઇએ. મકરૂહ વખતના ઉજર સિવાય મોડું કરવું મકરૂહ છે. તો જો અસર પછી તવાફ કર્યો હોય તો મગરેબની ફરજ પઢીને પ્રથમ તવાફનો દુગાનો પઢે. તે પછી મગરેબની સુંનત પઢે. જો મકરૂહ વખતમાં દુગાનો પઢશે તો કરાહીયતની સાથે દુરસ્ત થશે.

---

૧ અર્થ—ઓ અલ્લાહ તું મારા ભેદને તથા જાહેરને જાણે છે. તો તું મારા ઉજરને કબુલ કર અને તું મારી ગરજને જાણે છે તો તું મારી માંગણીને આપ. અને મારા જીવમાં જે છે તેને તું જાણે છે તો તુ મારા ગુનાહોને બખ્શ. ઓ અલ્લાહ હુ તારી પાસે ઈમાન માગુ છુ કે જે મારા દીલની સાથે લાગેલુ રહે. અને સાચા યકીનને જેથી હું જાણી લુ કે જે કાંઈ તે મારે માટે લખેલું છે તે સિવાય મને કદી કાંઈ પુગશે નહીં તો જે ચીજ તે મારે ભાગે નાખી હોય તેથી તું મને ખુશ રાખ. ઓ બુજાુરગી અને એકરામવાળા ગુા. મો.

પણ મકરૂહ વખતના ગુજર્યાં પછી ફરીથી તેને પઢવો બેહતર છે. જો આફતાબ નીકળવાને વખતે કે ઝવાલને વખતે કે ડુબવાને વખતે પઢવામાં આવે તો તે ગણતરીમાં આવશે નહીં ફરીથી પઢવો વાજેબ છે. અને દુગાનાનો વચ્ચે અંતર રાખ્યા વગર બે તવાફને સાથે કરવા મકરૂહ છે, પણ જો મકરૂહ વખત હોએ તો કંઇ હરકત નથી. ત્યારે મકરૂહ વખત જતો રહે તો દરેક તવાફને બદલે બે બે રકઅત અદા કરે. તવાફનો દોગાનો પઢીને જમજમના કુવા ઉપર જઇ જમજમનું પાણી પીવું મુસ્તહબ છે. એ દોઆ કબુલ થવાની જગ્યા છે દોઆ કરે. ફરી ત્યાંથી હજર અસવદ અને દરવાજાની વચ્ચેની દીવાર જેને મુલતજમ કહે છે તેને વળગીને દુઆ કરે. એ જગ્યા પણ દુઆ કબુલ થવાની છે. અને કેટલાક કહે છે કે પ્રથમ મુલતજમની પાસે જાએ. અને આ પહેલો ભાગ છે અને અફઝલ લખેલો છે. આ તવાફનું નામ તવાફે કોદુમ છે. બહારવાળાને સુંનત છે. પણ જે મક્કામાં રહે છે અને મીકાત ઉપર રહે છે તેઓ ઉપર સુન્નત નથી. અને જે કોઈ ઉમરો કરવા આવે તેના પર પણ તવાફે કોદુમ નથી.

જો મુફરેદે આવીને તવાફ કર્યો અને તવાફે કોદુમની નૈયત નહીં કરી ફક્ત તવાફની નૈયત કરી અથવા બીજા કોઇ તવાફની નૈયત કરી તો પણ તવાફે કોદુમજ થશે તેની નૈયતથી કંઇ થશે નહીં. અને આ તવાફનો વખત મક્કામાં દાખલ થવા પછીથી તે અરફામાં થોભવા સુધી છે. જો અરફામાં થોભવું શરૂ કર્યું તો એનો વખત જતો રહ્યો.

હવે જાણવું જોઇએ કે સફા મરવાની સઈ કરવી વાજેબ છે. અને અફજલ આ છે કે તવાફે જીયારત પછી સઈ કરે અને જો તવાફે કોદુમની સાથે કરી લેશે તો એ દુરૂસ્ત છે. તો જો તવાફે

કોદુમ કરવાથી જરા આગલ ઇઝતેઆબ કરે અને આગલા ત્રણ શોતમાં રમલ પણ કરે. અને રમલ આ છે કે ચાલવામાં ઝડપથી જલદી અને જોરથી કદમ ઉપાડે અને કદમને પાસે પાસે રાખે. અને ખભાને ખુબ હલાવતો જાય. અને જે તવાફની બાદ સઇ કરવાની છે તેમાં રમલ તથા ઇઝતેઆબ સુંનત છે. અને જે તવાફ પછી સઇ નથી તેમાં એ સુંનત નથી. અને જો ભીડને લીધે રમલ કરી ન શકે તો ધીરજ રાખે, જ્યારે જગ્યા મળે ત્યારે તવાફ કરે. અને જો એક બે શોત કર્યા બાદ ભીડ થાએ તો રમલને છોડી દે, અને વગર રમલે પુરો કરે કે જેથી શોતોમાં ટુકડા પડે નહીં. જો રમલ કરવાને ભુલી ગયો તો જો એક શોત પછી યાદ આવે તો બે શોતમાં રમલ કરે. જો ત્રણ શોત કરી રહ્યો ને ફરી યાદ આવે તો રમલ કરે નહી. કારણ કે જેવી રીતે આગલ ત્રણ શોતમાં રમલ સુંનત છે તેવીજ રીતે પાછલા ચાર શોતમાં રમલ છોડવું પણ સુંનત છે. જો કોઇ સાતે શોતમાં રમલ કરશે તો સુંનત છોડવાને લીધે મકરૂહ છે. અને તવાફથી ફારેગ થયા પછી ઇઝતેઆબને કાઢી નાંખે અને તવાફના દોગાનાને ખભા ઢાંકીને પઢે. કારણ કે ઇઝતેઆબ આ જગ્યા વગર કોઇ ઠેકાણે સુન્નત નથી. વળી જાણવું જોઇએ કે સઈ તવાફને તાબે છે. અને સઇને સહી થવા માટે તવાફનું આગળ થવું છે. જો કોઇ તવાફ કરતાં સઇ પ્રથમ કરશે તો સઇ ગણતરીમાં આવશે નહીં. તવાફ કર્યા પછી સઇને દોહરાવવી વાજેબ છે. અને તવાફ પછી તરત સઇ કરવી વાજેબ નથી પણ તવાફની લગોલગ સઇ કરવી સુંનત છે. જો ઉજર કે થાકને લીધે થોભી જશે તો કંઇ હરકત નથી. પણ વગર ઉજરે વાર લગાડવી મકરૂહ છે.

જ્યારે આબેજમજમ પીને સઈ કરવા ચાહે તો હજર અસવદ ઉપર જઈને એક ઇસ્તીલામ કરે. અને જણાવ્યા પ્રમાણે **અલ્લાહો અકબર, લાએલાહ ઇલ્લ-લ્લાહ** કહે. અને આ નવમો ઇસ્તીલામ તવાફ પછી સઈ કરે તો જેમ રમલ તથા ઇઝતેબાઅ મુસ્તહબ છે તેમ એ મુસ્તહબ છે. ફરી સફાના દરવાજાથી બહાર નીકળે કારણ કે બંને જહાનના સરદાર (સ) એ દરવાજાથી તશરીફ લઈ ગયા હતા. છતાં બીજે દરવાજેથી પણ જઈ શકાય છે. પ્રથમ સફા ઉપર એટલું ચઢવું જોઈએ કે ત્યાંથી બૈતુલ્લાહ જોઈ શકાય, ફરી બૈતુલ્લાહની તરફ મોહ કરી ઉભા રહીને બંને હાથને આસમાનની તરફ ખભા સુધી જેવી રીતે દોઆમાં ઉચકાય છે તેમ ઉચકવા જોઈએ અને તકબીર (અલ્લાહો અકબર) તથા તહલીલ (લાએલાહ ઇલ્લ-લ્લાહ) જોરથી તથા દોરૂદ શરીફને આહીસ્તાથી પઢવું જોઈએ. અત્રે દુઆ માગવાની કોશીશ કરવી કેમકે કબુલીયતની જગ્યા છે. આ ઝીકર હદીસ શરીફમાં છે. **લાએલાહ ઇલ્લ-લ્લાહો** વહદહુ લા શરીકલહ લહુલ મુલ્કો વ લહુલ હમ્દો યોહયી વ યોમીતો વ હોવ અલા કુલ્લે શૈઇન કદીર. લાએલાહ ઇલ્લલ્લાહો વહદહુ અનજઝ વઅદહુ વ નસર અબ્દહુ વ હઝમલ અહઝાબ વહદહુ[1] નબી સહેબે (સલ) આ પઢીને દોઆ

---

૧ અર્થ --અલ્લાહ સિવાહ કોઇ પુજ્ય નથી તે એકલો છે તેના કોઈ ભાગયો નથી તેનોજ મુલક છે અને તેને માટેજ સર્વ તારીફ છે તે જીવડાવે છે અને મારે છે અને તે દરેક ચીજપર શક્તિમાન છે, અલ્લાહ સિવાય કોઇ માબુદ નથી તે એકલો છે. તેણે પોતાના વાયદાને પુરો કર્યો, તથા પોતાના સેવકને મદદ કરી, તથા ખોટા ટોળાઓને તે એકલાએ હાર આપી. ગુ. મો.

કરી. ફરી બીજી વાર પઢીને દુઆ કરી. ફરી ત્રીજીવાર પઢીને દુઆ કરી છે. તેમજ એમ પણ રિવાયત થઈ છે કે ત્રણ વાર અલ્લાહો અકબર કહીને આપે (સ.) લાએલાહ ઇલ્લલ્લાહો વહદહુ લા શરીકલહ લહુલ મુલકો વ લહુલહમ્દો વ હોવ અલા કુલ્લે શૈઇન કદીર એકવાર કહ્યું છે. એવી રીતે સાત વાર કહ્યું છે તો કલેમો સાત વાર અને અલ્લાહો અકબર એકવીસ વાર થયા. અને હજરતની (સલ) દુઆ સફા ઉપર આ છે. અલ્લા હુમ્મ ઇન્નક કુલત ઉદઉની અસતજેબ લકુમ વ ઇન્નક લા તુખલેફુલ મીઆદ વ ઇન્ની અસઅલોક કમા હદયતની લિલ ઇસ્લામ અંલા તનઝેઅહુ હના તતવફફાની વ અના મુસલેમુન[1] અને એ વગર જે ચાહે તે દુઆ કરી શકાય છે. અને તલબીયા પણ કેહતો રહે અને ઘણીવાર ઉભો રહે. અને ઝીકર કરતો પોતાની ચાલ પ્રમાણે મરવા તરફ ચાલે. અને સફા અને મરવાની વચ્ચે આ દોઆ હદીસ શરીફમાં આવેલી છે. **રબ્બીગફેર વરહમ અંતલ અઅઝઝુલ અકરમ**[2] અને ચાહે તો બીજું કંઈ પઢે. આ પણ કબુલીયતની જગ્યા છે. અને મસજીદના ખુણા ઉપર જે નિશાન લાગેલી છે તેનાથી ૭ ગજનો છેટો રહે તો સફા મરવાના

૧ અર્થ—ઓ અલ્લાહ તે કહ્યું છે કે તમો મારેથી દોઆ કરો હું તેને કબુલ કરૂં અને બેશક તું તારા વાયદા વિરૂદ્ધ કરતો નથી. અને હું તારાથી માગણી કરૂં છું કે જેવી રીતે તેં મને ઈસ્લામની હિદાયત કરી તેમ તું તેને ખેચાવી લેતો નહીં તે ત્યાં સુધી કે તું મને વફાત આપે અને હું મુસલમાન હોઊં. ગુ. મો.

૨ અર્થ—ઓ પરવરદીગાર તું બખ્શ અને રહમ કર તું ઘણો પીયારો અને બુઝરૂગ છે. ગુ. મો.

નીચાણુમાં દોડીને ચાલે, પણ દરમયાની દોડે દોડે. જ્યારે બંને નિશાનીયોથી આગલ વધે તો ફરી પોતાની ચાલે ચાલે. અને આ દોડવું ફક્ત બે નીશાનીયોની વચ્ચે સુંનત છે. જો સઘળે રસ્તે સફાથી મરવા સુધી દોડા કરશે તો વાજેબ અદા થશે પણ સુનંત છોડનાર થશે. ફરી મરવા ઉપર ચઢીને–બૈતુલ્લાહની તરફ ઉભો રહે. અને જમણી તરફ જરા ઝુકેલો રહે કે જેથી સારી રીતે કિબલાના તરફ મોંહ થાએ. નહી તો અહિયાંથી ઇમારતોને લીધે બૈતુલ્લાહ દેખાતું નથી. ફરી જેવી રીતે સફા ઉપર હાથ ઉઠાવીને જીકર તથા દોઆ કરી હતી તેવીજ રીતે મરવા ઉપર કરે. કારણ કે આ પણ કંબુલીયતની જગ્યા છે. અને સફાથી મરવા સુધી આવવું તે એક શોત થયો. ફરી મરવાથી ઉતરીને પોતાની ચાલ પ્રમાણે ચાલે, અને બે મીલો (નીશાનીયો) ની વચ્ચે દોડે. ફરી પોતાની ચાલે ચાલીને સફા ઉપર ચડે, અને વર્ણન ઉપર થયું તે પ્રમાણે જીકર તથા દોઆ કરે. અને આ મરવાથી સફા સુધી બીજો શોત થયો, એવીજ રીતે સાત શોત કરે. સઇની શરૂ સફાથી અને છેવટ મરવા ઉપર થશે. અને દરેક વખત જીકર તથા દુઆ સારી રીતે કરતો રહે. જો કોઇ સઇને મરવાથી શરૂ કરે તો પહેલે શોત મરવાથી સફા સુધીનો ગણતરીમાં આવશે નહીં. પણ સફાથી શરૂ ગણાશે. અને એક ફેરો વધારે ફરવો પડશે કે જેથી સાત શોત થાય.

ફરી સઇ પછી મસજેદે હરામમાં આવીને બે રકઅત નફલ નમાજ પઢે, એ મુસ્તહબ છે. નબી સાહેબે (સલ) મતાફ એટલે બૈતુલ્લાહથી ચોતરફ ફરવાની જગ્યા તેને કિનારે આ દુગાનો પઢેલો છે. અને જાણવું જોઇએ કે સફા, મરવાની કેટલીક સીડી જમીન

ચડી જવાથી દબાઇ ગઇ છે. અને જે પગથીયાં હાલમાં છે તેના પહેલા પગથીયા ઉપર ઉભા રહેવાથી બૈતુલ્લાહનું નજરે પડવું બનવા જોગ છે. તો હવે જાહેલો જેમ ચઢી ચઢીને દીવાલ સુધી જાય છે તેમ ઘણા પગથીયા ચઢવાની જરૂર નથી, આ સુન્નત તરીકાથી વિરૂદ્ધ ને પહેલીજ સીડી ઉપર ઉભા રહેવું બસ છે.

મસલો: મસજેદે હરામમાં નમાજ પઢનારના આગળથી જવાને મના કરે નહીં ફરી તે આગળ જનારો તવાફ કરનાર હોય કે નહોય.

મસલે: બૈતુલ્લાહમાં દાખલી કરવી જો પોતાને કે બીજા કોઇને ઇજા નહીં કરે અને રૂશવત પણ આપવી નહીં પડે જેમકે દરવાનને લોક આપે છે તો તે મુસ્તહબ છે.

મતલબ કે મુફરેદ તવાફ તથા સઇથી ફારેગ થયા પછી એહરામ બાંધેલો મક્કામાં રહે અને નફલ તવાફ ચાહે તેટલો કર્યા કરે, કારણ કે બહારવાળાઓ માટે નફલ નમાજ કરતાં નફલ તવાફ કરવો બેહતર છે. અને મક્કાવાળાઓને ખાસ હજ્જની મોસમમાં તવાફ કરતાં નફલ નમાજ પઢવી બહેતર છે કે જેથી બાપડા હાજીયોને ભીડ કરનાર થાય નહીં. અને આ નફલ તવાફમાં ઇદતેબાઅ, રમલ અને તવાફના દુગાના બાદનું ઇસ્તીલામ કરે નહીં. કારણ કે આ ત્રણે તે તવાફને બાદ છે કે જેની બાદ સઈ હોય, પણ નફલ તવાફ બાદ સઇ થતી નથી. અને નફલ સઇ પણ થતી નથી. સઇ જો વાજેબ છે તેજ માત્ર સઇ છે.

સાતમી ઝીલહજ્જે ઝોહરની નમાજ પછી વગર જલસા કરે ઇમામ એક ખુતબો પઢે છે. તેમાં તે હજ્જના મસલા શીખવે છે. આ ખુતબો પણ સુનત છે. ફરી આઠમી તારીખે આફતાબ ડુબવા પછી મિનામાં જાય કે મક્કાથી ત્રણ મેલ છે અને રાતના મિનામાં રહે, આ કાર્ય

સુંનત છે. ફરી નવમીએ ફજરની નમાજ અજવાળું થયેથી મિનામાં પઢીને સૂર્ય નીકળવા પછી દબ્બને માર્ગે તલબિયા અને તકબીર કહેતો અરફાતે જાય. અને દબ્બ એક પહાડીનું નામ છે કે જે મિનામાં મસજેદે ખીફ છે તેને લાગેલી છે. જો આઠમી તારીખે અરફાત ઉપર જશે તો સુંનત તરક થશે. કેમકે મિનામાં પાંચ નમાજો પઢવી તથા ત્યાં રહેવું સુંનત છે. અને અરફાતમાં જ્યાં ચાહે ત્યાં થોભો પણ લોકોથી અલગ થાય કે માર્ગમાં ઉતરે નહીં. અને જબલે રહમત (પહાડ)ની પાસે થોભવું ઘણું અફજલ છે. અને બતને અરેના સિવાય સઘળું અરફાત ઠેરવાની જગ્યા છે. અને અરફાની મસજેદની પશ્ચીમે આ એક વાદી છે. જો મસજીદની પશ્ચીમી દીવાલ પડે તો તો તે વાદીમાંજ પડે. આ હરમનો ભાગ છે અને અરફાતની હદથી બહાર છે. જો આ વાદીમાં કોઇ થોભશે તો તેનું થોભવું ગણત્રીમાં આવશે નહીં. ફરી અરફામાં જઇને દુઆ, દરૂદ, ઝીકર, અને તબલિયા ઘણો કરતો રહે. જ્યારે સૂર્ય નમે તો વોજુ કરે અને ગુસલ કરવુ અફજલ છે. ફરી વગર ઢીલ કરે મસજેદે નમેરામાં જાય. અને ઇમામની સાથે જોહુર તથા અસરને એક અઝાન તથા બે તકબીરની સાથે ઝોહોરના વખતમાં એકઠી કરીને પઢે. અને ઝોહોર અસરની વચ્ચે કંઇ પડે નહીં. એટલુંજ નહીં પણ જોહુરની રકઅત સુંનત પણ તરક કરે. પણ તકબીરે તશરીક કહે. અને અસર પછી પણ સુંનત નફલ પઢે નહીં. પણ જો ઇમામ જોહુર પછી અસરની નમાજ પઢાવવામાં ઢીલ કરે મુક્તદીયોને નફલ પઢવી દુરસ્ત છે. જોહર અસરને એવી રીતે ભેગી કરવા માટે કેટલીક શરતોની જરૂર છે. (૧) અરફાત (૨) નવમી ઝીલહજ (૩) ઇમામ તથા તેના નાએબનુ થવુ. (૪) બંને

નમાઝોમાં એહરામનુ થવું. અને (૫) જોહરનું અસરથી આગલ થવું. જો આ શરતોમાંથી એક પણ શરત ન હશે તો બે નમાઝોને ભેગી કરવી દુરસ્ત નથી.

ફરી મસજિદથી નીકળીને થોભવાની જગ્યાએ (મવકફે) જાય. ઇમામ ને સવાર થવું અને લોકોનું તેની આસપાસ પગે ઉભા રહેવું અફઝલ છે. અને કેટલાક કહે છે કે બીજાઓને પણ સવાર થવું બેહતર છે. અને જબલે રહમતની પાસે ઇમામની નજદીક જેટલી નજદીકી બની શકે તેટલી બેહતર છે અને જબલે રહમત ઉપર ચઢવું જેમકે અવામ લોકો ચઢે છે એ બે પાયા છે. અને કિબલા રૂખ ઉભો રહે. અને થોભવાની નૈયત કરવી કે ઉભા રહેવું શરત કે વાજેબ નથી, પણ મુસ્તહબ છે જો બેઠલો રહેશે તો પણ વાકુફ (થોભવું) થઈ ગયું. કારણ કે મોકફમાં થવું જરૂરનું છે. અગર જો સુતો સુતો મોકફમાંથી ચાલ્યો જાય. અથવા કોઇ જબરદસ્તી તેને લઇ જાએ. અગર જો તે જાણતો નહોએ કે આ મોકફ છે, તે પાક હોએ કે નાપાક હોએ અથવા તે દોડતો મોકફમાંથી નીકળી જાએ, આ સર્વ સુરતોમાં વાકુફ (ઠરવું) ગણતરીમાં આવે છે. અને ફરજ અદા થાય છે. ફરી ઇમામ બપોરને નહીં પણ બુલંદ આવાજથી તલ્બીયા કહે અને ઝીકર તથા દુઆ પોશીદા બેહતર છે. અને લોકોને હજના મસલા શીખવે અને લોકો ઇમામની પાસે તેની પાછલ કિબલાને મોહ કરીને અદબથી સાંભળે અને રડે અને ઘણી એકાગ્રતા અને કોશીશથી દોઆ કરે. કારણ કે આ કબુલીયતની જગ્યા છે. અને અહિયા રોઝો રાખવા કરતાં ઇફ્તાર બેહતર છે. કુરઆન શરીફની તિલાવત, દોરૂદ શરીફ, તકબીર, તહલીલ. ઇસ્તીગફાર, તલ્બીયા વગેરે ઝીકરો ઘણા કરે. હરગીજ

કમી થાય નહીં. કારણ કે ફરી એ દીવસનો લાભ લેવો મુશકેલ છે. અને રડવામાં ગુનાહોથી માફી માગવામાં જરા કમી કરે નહીં એટલુંજ નહીં પણ એ દીવસે દુરૂસ્ત વાતથી પણ અલગ રહે. ફખરે આલમે (સલ) અરફાતમાં આ દુઆ પઢી છે. **લાએલાહ ઈલ્લ–લ્લાહો વહદહુ લા શરીક લહ લહુલ મુલ્કો વ લહુલ હમ્દો વહોવ અલા કુલ્લે શૈઈન કદીર, અલ્લા હુમ્મ–જઅલ ફી કલબી નુરં વ ફી સમઈ નુરં વફી બસરી નુરં અલ્લા હુમ્મ–શરહ લી સદરી વ યસ્સેર લી અમરી વ અઉઝો બેક મિન વસાવેસે સદરે વ શતાતિલ અમરે વ ફિતનતિલ કબ્રે અલ્લાહુમ્મ ઈન્ની અઉઝો બેક મિન શર્રે મા યલેજો ફીલ્લયલે વ શર્રે મા યલેજો ફિન્નાહારે વ શર્રે મા તહુબ્બો બિહીર–રિયાહો લબ્બૈક અલ્લાહુમ્મ લબ્બૈક ઈન્નમલ ખૈરો ખૈરૂલ આખેરહ.**[1] બીજી રિવાયતમાં છે કે આપે (સ.) હાથ મુબારક ઉઠાવીને **અલ્લાહો**

---

૧ અર્થ—અલ્લાહ સિવાય કોઇ પુજ્ય નથી તે એકલો છે તેનો કોઈ શરીક નથી તેનોજ મુલક છે અને તેને માટેજ સર્વ તારીફ છે. અને તે દરેક ચીજપર શક્તિવાન છે. ઓ અલ્લાહ તુ મારા દિલમાં મારા કાનમાં અને મારી આંખમાં નુર કર. ઓ અલ્લાહ તુ મારા સીનાને ખોલ અને મારા કામને સેહલુ કર અને હું સીનાના વસવસાથી પરેશાનીથી અને કબરના અઝાબથી તારી પનાહ લઉં છું. ઓ અલ્લાહ જે ચીજ રાતમાં દાખલ થાય છે તેની બુરાઈથી તથા જે ચીજ દીવસમાં દાખલ થાય છે તેની બુરાઈથી તથા જે ચીજને વાયુ ઉડાવે છે તેની બુરાઈથી હું તારી પનાહ લઉ છું. હુ હાજર છું તારી ખીજમતમાં ઓ અલ્લાહ હુ હાજર છું. ખુબી (અને બેહતરી) તો આખેરતનીજ ખુબી છે. ગુ. મો

અકબર વ લિલ્લાહીલ-હમ્દ ત્રણ વાર પઢીને આ દોઆ પઢી **લાઇલાહા ઇલ્લ-લ્લાહો વહદહુ લા શરીક લહુ લહુલ મુલ્કો વ લહુલ હમ્દો અલ્લાહુમ્મ-હદેની બિલહોદા વ નકકેની બિત્તકવા વગ્ફિરલી ફિલ આખરતે વલ ઉલા.**[1] ફરી અલ હમ્દો પઢી શકાય તેટલીવાર સુધી હાથ છુટા રાખ્યા ફરી હાથ ઉપાડીને તેવીજ રીતે કર્યું. ફરી અલ હમ્દો પઢી શકાય તેટલીવાર હાથ છુટા રાખી એજ પ્રમાણે કરતા રહ્યા. અને આ જગ્યામાં હાથ ઉઠાવવા દુઆ કરવા મુજબ છે. મતલબ કે સુર્યાસ્ત સુધી ત્યાં રહેવું વાજેબ છે. જો સુર્યાસ્ત પેહેલા અરફાની હદથી નીકળી જશે તો દમ વાજેબ થશે પણ જો સુર્ય અસ્ત થયા પહેલાં પાછો હટીને આવશે તો દમ દેવું માથેથી ઉતરી જશે.

ફરી સુર્ય ડુબવા પછી બે પહાડોની વચ્ચે જે માર્ગ છે ત્યાંથી ઇમામની સાથે મુજદલફામાં બારબોજથી જાય. અને જગ્યા વિશાળ હોય તો જરા જલદી ચાલે કે જેથી કોઇને દુઃખ થાય નહીં. આ બે પહાડો અરફા તથા મુજદલફાની વચ્ચે છે. અને અરફાની મરકઝથી મુજદલફા ત્રણ માઇલ છે. ઇમામથી પહેલાં અરફાથી જવું ન જોઇએ પણ જો રાત થવા લાગે અને ઇમામ ચાલે નહીં લોક ઇમામની રાહ જુએ નહિ કેમકે તે સુન્નતો તરક કરનાર છે. અને જ્યારે ઇમામ ચાલે ત્યારે ભીડને લીધે જરા થોભી

---

1 અર્થ—અલ્લાહ સિવાય કોઈ પુજ્ય નથી તે એકલો છે, તેનો કોઇ ભાગ્યદાર નથી, તેનોજ મુલક છે. અને તેનેજ માટે સવ સ્તુતી છે. યા અલ્લાહ, તું મને હિદાયતના માર્ગે બતાવ અને તકવા (પરહેજગારી)ની સાથે મને સાફ કર અને આગલા પાછલામાં તુ મને બખ્શ ગુ. સો.

જાએ તો કશો વાંધો નથી. જો વગર ઉઝરે ઘણું થોભશે તો ગુન્હેગાર થશે. અને મુસ્તહબ છે કે છે મુઝ્દલફાની પાસે પગે ચાલીને મજ્દલફામાં દાખલ થાય. અને માર્ગમાં તલબિયા તથા અલ્લાહની યાદ દમપર દમ ઘણી કરતો રહે. અને મુઝ્દલફામાં લોકોથી અલગ તથા માર્ગમાં ઉતરવું નહીં જોઇએ. અને અસબાબ ઉતારવા પહેલાં મગરેબ ઇશા બંનેને એક અઝાન તથા એક ઇકામતથી ઇશાના વખતમાં પઢે. અને વચ્ચે સુન્નત નફલ કંઈ પઢે નહીં, પણ મગરેબ, ઇશાની સુન્નતો તથા વિત્રને ઇશાની નમાજ બાદ પઢે.

અને આ બંને નમાઝોને ભેગી કરવાની શરત આ છે (૧) એહરામ હોય.(૨)અરફામાં પ્રથમ થોભેલો હોય. (૩)દસમી રાતે મુઝ્દલફામાં હોય અને (૪) ઇશાનો વખત હોય. અને અહિંયા જમાઅત શરત નથી જો મગરિબને કે ઇશાને અરફાતમાં કે માર્ગમાં પઢીને મુઝ્દલફામાં આવે તો ફરીથી પઢવી જોઇએ જો ફરીથી નહીં પઢશે ને ફજર થઈ જશે તો તેજ નમાઝ હવે થઇ ગઇ. કઝા કરવાની હવે જરૂર નથી અને જો ઇશાથી પ્રથમ મુઝ્દલફામાં આવશે તો જ્યાં સુધી ઇશાનો વખત થાય નહીં ત્યાં સુધી મગરિબને પઢે નહીં, જો માર્ગમાં બીક હોય કે મુઝ્દલફામાં જતા સુધી ફજર થઇ જશે તો માર્ગમાં મગરેબ ઇશાને પઢવી દુરસ્ત છે. જો મુઝ્દલફામાં ઇશાને ઇશાના વખતમાં મગરેબથી પ્રથમ પઢવામાં આવે તો મગરેબને પઢીને ઇશાને દોહરવે. જો નહીં દોહરવશે અને સુબ્હ થશે તો હવે ઇશા પણ દુરસ્ત થઇ. અને મુઝ્દલફાની મગરેબની નમાઝમાં નૈયત અદાની કરે કઝાની નૈયત કરે નહીં અને આ રાતમાં આખી રાત જાગવું મુસ્તહબ છે. ફરી તે મુઝ્દલફામાં હોય કે બીજે કોઈ ઠેકાણે હોય કારણ કે આ રાત કેટલાકના મત પ્રમાણે

જુમઆની રાત તથા શબે કદરથી અફઝલ છે. વલ્લાહો આલમો (ખુદા સારી રીતે જાણે છે.)

ફરી ફજરની નમાઝ અંધારામાં પઢીને ઇમામની પાછળ પરંતુ તેની પાસે જેમ અરફાતના વર્ણનમાં કહ્યું છે તે પ્રમાણે તેમ થોભે અને આ થોભવાનો વખત ફજર નીકળવાથી તે સૂર્ય નીકળવા સુધી છે અને આ થોભવું વાજેબ છે. અગર જો જરા સરખી વાર ગુજરવાની રૂએ મુજદલફામાંથી ચાલ્યો જાએ મજદલફાને મજદલફા જાણે અથવા ન જાણે, વાજેબ અદા થશે. જેમકે અરફામાં લખાયું છે પણ રોશની થયા સુધી થોભવું સુન્નત છે અને મજદલફામાં રાત રહેવી પણ સુન્નત છે. અને આ જગ્યામાં દુરૂદ શરીફ, તકબીર, તહલીલ, ઇસ્તીગફાર, તલબિયા, અને ઝીકર ઘણું કરતો રહે. અને દુઆમાં દુઆની જેમ હાથ ઉપાડે.

અને વાદીએ મોહસ્સર જેમાં અસહાબે ફીલ ઉતરેલા તે જગ્યા સિવાય સઘળું મુજદલફા થોભવાની જગ્યા છે. જો કોઇ વાદીએ મોહસ્સરમાં ઠેરશે તો તે ગણુતરીમાં આવશે નહીં.

ફરી જ્યારે સુર્ય નીકળવામાં બે રકઅત જેટલી વાર હોય તો તલબિયા અને ઝીકર કરતો મિના તરફ ચાલે. જ્યારે બતને મોહસ્સરને કિનારે પુગે તો દોડીને નીકળી જાય. તે પછી જ્યારે પાનસો પીસતાલીસ ગજને છેડે આવે તો ફરી ધીમે ચાલે. એ વાદી માપમાં આટલીજ છે. અને આ વાદી ન મિનામાં દાખલ છે અને ન મુજદલફામાં, પણ બંનેની વચ્ચે જુદી હદ છે. જો કોઇ બીમારીને લીધે કે ભીડથી, નુકસાની કે હરજ થશે એવી બીકથી મુજદલફામાં થોભવાનું છોડી દે, વિશેષ કરીને સ્ત્રીઓ અંધારામાંજ ઇમામથી પેહેલાં

મિના ચાલ્યા જાય તો તેઓને કાંઇ આપવું પડશે નહીં. અને એવીજ રીતે બીજું કોઇ વાજેબ ઉજરને લીધે છોડાશે તો તેના ઉપર કાંઈ આપવું પડતું નથી. પણ જો બીમારીના ઉજરને લીધે કોઇ મના કામ કરશે તો તેની ગુન્હેગારી આપવી વાજેબ થશે. અને આ કાયદો કુલ્લીયા છે.

ફરી જ્યારે જમરએ અકબાની પાસે આવે કે જે મિનાની હદ ઉપર મક્કા તરફ લાગેલો છે અને એ મિનાની હદમાં નથી એને જમરતુલ કુબરા તથા જમરતુલ ઉખરા પણ કહે છે, તો તેમાં સાત કાંકરીઓ મારે. અને આ કાંકરી મારવાને રમી કહે છે. અને આજના દીવસની તથા આવતા દીવસોની રમી કરવી વાજેબ છે. અને મુસ્તહબ છે કે આ કાંકરીઓ મુઝદલફાથી લાવે જો બીજે કોઇ ઠેકાણેથી ઉઠાવશે અથવા માર્ગમાંથી લેશે તો પણ દુરસ્ત છે. પણ જમરાની પાસેની કાંકરીઓ ઉઠાવે નહીં. કેમકે તે ધીક્કારાયલી છે. હદીસ શરીફમાં છે કે જેની હજ્જ કબુલ થાય છે તેની કાંકરીઓ ઉપાડી લેવાય છે. અને જે કાંકરીઓ જમરાની પાસે પડી રહે છે તે નહીં કબુલ થયલી હજ્જની હોય છે. જો તેને ઉઠાવી કોઇ રમી કરશે તો પણ કરાહતે તનઝીહીની સાથે દુરસ્ત થશે. અને બાકીની ત્રેસઠ કાંકરીઓ ઉપાડી જે બીજા દીવસોમાં મારવાની છે તેને મુઝદલફાથી લાવવી મુસ્તહબ નથી જ્યાંથી ચાહે લ્યે. પણ જમરા પાસેની લગે નહીં. અને જો એક મોટો પત્થર તોડીને કાંકરીઓ બનાવશે તો એ મકરૂહ છે. અને આ રમીનો વખત દસમાની ફજર નીકલવાથી તે અગયારમી રાતની છેવટ સુધી છે. જો અગયારમીની ફજર થઇ ગઇ, અને રમી કરી નથી તો દમ આપવો પડશે. અને દસમીના ફજર નીકલવા પહેલાં

રમી કરવી સહી નથી. અને આ રમીનો મસનુન વખત આફતાબ નીકળવાથી તે સુર્ય નમવા સુધી છે. અને સુર્ય નમવાથી તે ડુબવા સુધી મુબાહ વખત છે. અને ડુબયા પછી મકરૂહ છે. અને દસમીની ફજર થયા પછી અને સુર્ય નીકલયા પેહેલાં પણ મકરૂહ છે, પણ જો જઈફો અને બીમારો ભીડને લીધે સવેળા આવીને રમી કરી લે તો મકરૂહ નથી. અને ખાતરીપૂર્વક નાપાક કાંકરીઓથી રમી કરવી મકરૂહ છે. પણ શકક હોય કે કદાપી નાપાક હશે તો કાંઈ વહમ કરે નહીં. પણ મુસ્તહબ છે કે તેને ધોએ કે જેથી તે ખાતરીપૂર્વક પાક થાય અને રમી કરવા પત્થર માટીના ઢેલા, ગારાના ગોલા, ગેરૂ, ચુનો, હરતાલ, સુરમો, ધુલ અને રેતથી દુરૂસ્ત છે. પણ એક મુઠી એક કાંકરીની ગણતરીમાં થશે, અને લાકડી, અંબર, મોતી, સોના, ચાંદી, ફેરોજા, યાકુદ, અને લીંડીથી દુરૂસ્ત નથી જો સાત કાંકરીથી વધારે રમી કરશે તો મકરૂહ છે, અને કમતી કરશે તો બસ થશે નહીં પણ સાત પુરી કરવી વાજેબ થશે. અને નહીં તો ગુન્હગારી આપવી પડશે. અને ગુન્હગારીની તફસીલ જીનાયતની જુદી ફસલમાં આવશે.

અને પય દર પય એટલે એક પછી એક કાંકરી મારવી સુંનત છે, વાજેબ નથી. અને નીચી જગ્યામાં ઉભા રહીને કાંકરી મારે ઉપરની તરફથી મકરૂહે તનજીહી છે. અને રમી કરનાર તથા જમરાની વચ્ચે પાંચ હાથથી ઓછો અંતર ન હોય, એથી ઓછો મકરૂહ છે. વધારેનો કાંઈ ડર નથી. પણ કાંકરીને હાથથી જમરા ઉપર મુકે તો દુરૂસ્ત નથી અને મુખ્તાર પ્રમાણે કાંકરી ચોલાના જેટલી થવી મુસ્તહબ છે. જો મોટા ઠલ્યા જેટલી કે મોટી પત્થરી લેશે તે પણ દુરૂસ્ત છે. પણ મોટા પત્થરથી મકરૂહ છે. અને કાંકરીને કોઈપણ રીતે પકડીને ફેંકવુ

દુરૂસ્ત છે. પણ મુસ્તહબ આ છે કે અંગુઠા અને કલેમાની આંગળીના કીનારાથી પકડીને મારે, આ રીતને સહી તથા ચાલુ લખી છે, અને કેટલાકોએ દસની ગણતરી[1] પ્રમાણે અને કેટલાકોએ સિત્તેરની ગણતરી પ્રમાણે અંગુઠાના નખ ઉપર કાંકરી મુકીને ફેંકવી મુસ્તહબ કહી છે. અને રમી કરતી વેળા મિનાને જમણે અને કાબાને ડાબે રાખીને **અલ્લાહો અકબર** કહીને એક કાંકરી મારે. અને દરેક કાંકરીની સાથે તકબીર કહે. જો એકઠી કાંકરી ફેંકશે તો એક કાંકરીની ગણતરીમાં આવશે અને જો તકબીરની જગ્યા **સુબ્હાન-લ્લાહ** અથવા **લાએલાહ ઈલ્લ-લ્લાહ** કેહશે તો પણ દુરૂસ્ત છે. અને હદીસ શરીફમાં તકબીરની સાથે આ દુઆ આવેલી છે. **અલ્લાહુમ્મ-જઅલહો હજ્જ મબરૂરં વઝબં મગફુર**[2] કાંકરી જો જમરાને નહીં લાગે અને તેની પાસે પડે તો પણ દુરુસ્ત છે. પણ જો દુર પડે તો દુરૂસ્ત નથી. ત્રણ હાથ એ દુરની ગણતરીમાં છે અને એથી કમ તે પાસેની ગણતરીમાં છે. જો કોઈ કાંકરી ફેંકે અને કોઈ આદમી અથવા જાનવરની કમર ઉપર પડે ફરી જો તે કાંકરી આપોઆપ કમર

[1] હાથની આંગલીઓ પર એક રીતની ગણતરી થાય છે જેને "અકદે અનામેલ" કહે છે એમાં કલેમાની આંગળીના નખના સિરાને અંગુઠાના પહેલા જોડ ઉપર એવી રીતે મુકે કે બે આંગળીયોની વચ્ચે ગોલાકાર થાય એ દશની નિશાન છે અને અંગુઠાના નખ ઉપર કલેમાની આંગળીના અંદરના તરફના પેહલાં તથા બીજા જોડને મુકવું એ સિત્તેરની નીશાની છે. ગુ. મો.

[2] અર્થ—ઓ અલ્લાહ તું એ હજ્જને મકબુલ હજ્જ કર અને ગુન્હને બખશેલા કર" હજ્જ મબરૂર તે હજ્જ છે કે જેમાં ગુનાહની કોઇ ચીજ લાગેલી ન હોય. ગુ. મો.

ઉપરથી ગબડીને જમરાની પાસે પડશે તો દુરૂસ્ત છે. અને જો તે
પડશે તો તેની ગણતરી નથી. અને જો તે કાંકરી આપોઆપ ન
પડે પણ જાનવરના હલાવાથી પડે કે નજીક પડે તો પણ માતબર ન
એ કાંકરીને ફરી ફેંકે અને જો શકક હોય કે તે આપોઆપ પડી
અથવા જાનવરની હરકતથી પડી છે તો એહતેયાતને માટે તેને ફ
મારે અને પેહલી કાંકરી સાથેજ તલબિયા બંધ કરે મુફરેદ હોય
કારેન હોય કે મોતમ-તેઅ હોય હજ્જ ફાસેદ હોય કે સહી હોય, જો કોઇ
રમીથી પ્રથમ માથું મુંડાવ્યું અથવા તવાફને રમી, બોડાવવાં, અને જુબ
કરવાં કરતાં પેહેલા કર્યો તોએ તલબિયાને બંધ કરે. અને જો કોઇ
સુર્ય ઢલવા સુધી રમી નહીં કરી તો તે જ્યાં સુધી રમી નહીં
તલબિયાને બંધ કરે નહીં. પણ જો આફતાબ ડુબે અને રમી ક
ન હોય તો બંધ કરે જો રમી કરતાં પહેલાં ઝુબ્હ કર્યું તો મુફ
તલબિયાને બંધ કરે નહીં પણ કારેન તથા મોતમ-તે બંધ કરે ફ
રમી કર્યા બાદ અત્રે થોભે નહીં પણ પોતાને ઠેકાણે મિનામાં ચાલ
જાય. કેમકે એ દીવસે આ જમરા વગર બીજા જમરાની રમી નથી

ફરી રમી કર્યા બાદ ઝુબ્હ કરે. અને ઝુબ્હ કરવું મુફરેદ
મુસ્તહબ છે, વાજેબ નથી. કુરબાની અથવા બીજું કોઇ તરેહનું ઝુબ
જે કંઇ કરે તે રમી પછી કરે. ઝુબ્હ કર્યા પછી માથું બોડાવે અથ
આંગળીના એક ટેરવા જેટલાં વાળ કતરાવે. માથાનું ચોથાઇ બોડાવ
અથવા ચોથાઇ માથાના વાળ કતરાવવા વાજેબ છે. અને આખુ મા
કતરાવવું મુસ્તહબ છે. અને એક ટેરવાથી ઓછાં લે નહીં પણ વધા
લે. કારણ કે કેટલીક વાળ નાધલાં અને કેટલાંક મોટા હોય છે.
વધારે લેશે તો નાંધલા વાળ પણ ટેરવા જેટલાં કપાશે. અને વા

કતરાવવા કરતાં મુંડાવવા બહેતર છે. જો બોડાવવા વિષે કંઇ ઊજર હોય જેમકે અસતરો હાજર હોય નહીં અથવા બોડનાર હોય નહીં અથવા બોડાવવાથી નુકશાન થતું હોય તો કતરાવવુંજ ખાસ વાજેબ થશે જો કતરાઇ શકાય નહીં દાખલાં તરીકે વાળ નાખલાં હોવાને લીધે ત્યારે તો બોડાવવુંજ ખાસ વાજેબ થશે. અને જે ચુનો અથવા બીજી કોઈ ચીજથી વાળ દુર કરશે અથવા ટુપશે અથવા લડતાં નીકળી જશે તો પણ બસ થશે. નૈયત કરીને કહાડવાં જરૂર નથી. પ્રથમ જમણી તરફના બોડાવવા મુસ્તહબ છે. અને ગંજા માથા ઉપર તથા જખમી માથા ઉપર અસતરો ફેરવવો વાજેબ છે. પણ જો જખમોને લીધે અસતરો ફેરવી નહીં શકાતો હોય તો વાજેબ રહેતું નથી. અને મુડાવનારના જેવો હલાલ થાય છે. પણ બહેતર આ છે કે એવો માણસ અય્યામે નહરની છેવટ એટલે બારમી તારીખ સુધી હલાલ થાય નહીં. અને મુડાવા કે કતરાવા બાદ મુછો તથા નખ કતરાવવા પણ મુસ્તહબ છે. પણ જો માંથું બોડાવવા પ્રથમે કતરાવશે અથવા ખુશબો લગાડશે તો ગુન્હાગારી આપવી વાજેબ થશે. અને સ્ત્રીને બોડાવવું હરામછે, માથાની ચોથાય એક ટેરવા જેટલાં કતરાવે. અને આખા માથાના વાળ કતરાવાવા મુસ્તહબ છે. જો જંગલમાં બોડાવવાનો કે કતરાવવાનો હથીયાર નહીં મળે તો આ ઊજર ગણતરીનો નથી જ્યાં સુધી બોડાવશે કે કતરાવશે નહીં ત્યાં સુધી હલાલ થશે નહીં ફરી જ્યારે બોડાવશે કે કતરાવશે તો એહરામને લીધે જે કંઇ વસ્તુ મના થઇ હતી તે સર્વ હલાલ થશે, પણ સ્ત્રી તે પર હલાલ થતી નથી.

ફરી મકકા શરીફ જાય ને બૈતુલ્લાહનો તવાફ કરે. આ તવાફનું નામ તવાફે રૂક્ન તથા તવાફે ઝિયારત છે. અને આ હજ્જનું ત્રીજુ

ફરજ છે. અને આ તવાફમાં પણ તવાફની નૈયત કરવી ફરજ છે. આ તવાફમાં ચાર શૌત ફરજ છે. અને સાત પુરા કરવા વાજેબ છે. અને જો ચાલી શકતો હોય તો પૈદલ કરવો; જમણે તરફથી શરૂ કરવો અને વોજુથી પાક રેહવું, શરમગાહ ઢાંકવી (સતરે ઓરત કરવી) અને ઐયામે નહરમાં કરવો એ પણ આ તવાફમાં વાજેબ છે અને આ તરતીબ (અનુક્રમ) કે રમી તથા બોડાવવું પછી તવાફ કરવો એ સુનંત છે, અને આ તવાફ પોતે કરવો ફરજ છે. અગર જો કોઇની ખાંધે હોય. ત્યારે એમાં કોઇને નાએબ બનાવવો દુરૂસ્ત નથી. પણ જો બેહોશ હોય તો નાએબ કરવો પણ દુરૂસ્ત છે. અને તવાફને ફાસેદ કરનાર કોઈ વસ્તુ નથી. અને ન એ મરવા સુધી કઝા થાય છે. અને ન એનો બદલો આપેથી એ અદા થાય છે. પણ જો અરફામાં થોભ્યાં પછી મરી જાય અને તે વસીયત કરી જાય કે મારી હજ્જ પૂરી કરાવશો તો ગાય અથવા ઉંટ જુબ્હ કરવું વાજેબ થશે. અને હજ્જ પુરી થશે. અને એનો પ્રથમ વખત દસમી તારીખના સુબ્હ નીકળવાથી છે પછી દસમી તારીખમાં અદા કરવો અફઝલ છે. અને આવી રીતે અદા કરવો બેહતર છે કે દસમીની જોહર મક્કામાં પઢે. નબી સાહેબે (સલ) એવીજ રીતે કર્યો છે. અને જો મિનામાં જુમઆ થતી હોય તો મિનામાં જુમઆ પઢે. અને આ તવાફ આખરી ઉમર સુધી સહી થાય છે જો વગર અદા કરે મરશે તો વસીયત કરવી વાજેબ થશે, અને ઢીલ કરવાનો ગુન્હો માથે રહેશે. જો સઇને તવાફે કોદુમની સાથે કરી હશે તો આ તવાફમાં રમલ, ઇદતેબાઅ કરે નહીં અને સઇ પણ કરે નહીં. જો સઇ કરી હશે અને રમલ તથા ઇદતેબાઅને જાણી બુજીને કે ભુલથી છોડાં હશે તો પણ રમલ, ઇદતેબાઅ કરે નહીં

અને જો તવાફે કોદુમની સાથે સઇ કરી નહોય તો હવે આ તવાફની સાથે પ્રથમ ત્રણ શોતમાં રમલ કરે ફરી સઇ કરે, પણ ઇદ્તિબાઅ આ તવાફમાં તદન નથી. અને જો તવાફે કોદુમમાં રમલ કરી હશે અને સઈ કરી નહશે તો હવે આ તવાફમાં રમલ કરવી જોઇએ. જો કોઇએ હજ્જનો એહરામ બાંધીને હજ્જના મહીના પહેલાં તવાફે કોદુમ અને સઈ કરી હશે તો તવાફે કોદુમ મકરૂહે તહરીમાંની સાથે અદા થશે પણ સઈ ફરીથી કરવી વાજેબ છે. અને જે કોઇ તવાફે કોદુમ જનાબતની હાલતમાં ફરે અને રમલ તથા સઇ પણ કરે તો હવે સઇ ફરીથી કરવી વાજેબ છે. અને રમલ ફરી કરવી સુનત છે. અને જો વગર વોજુએ કર્યો હશે તો ફરીથી સઇ કરવી મુસ્તુહબ છે. મતલબ કે જ્યારે ફરજ તવાફ કરી રહેશે તો હવે સ્ત્રી પણ હલાલ થશે. જો આ તવાફને વર્ષો સુધી નહીં કરશે તો તેના અદા કર્યા સુધી ઔરત એને હલાલ થવાની નહીં. અને આ સમજવું જોઇએ કે હલાલ કરનાર તે માથું મુડાવવું છે, તવાફ કરવો નથી; તો જો કોઇ તવાફને માથું મુડાવવા કરતાં પ્રથમ કરશે તો એહરામમાં મના થયલી કોઇ ચીજ પણ હલાલ થશે નહીં જો તવાફે ઝીયારત નહીં કરશે અને ઐયામે નહર વીતી જશે તો દમ આપવો વાજેબ થશે. અને જે સ્ત્રી હેજથી પાક થઈ હોય અને બારમી તારીખના સુર્યાસ્તમાં આટલી વાર છે કે ગુસલ કરીને મસજીદમાં જઇને તવાફના ચાર શોત કરી શકે છે અને એ સ્ત્રીએ કર્યા નથી તો તે દમ આપશે. અને જો એટલો વખત ન હોય તો કશી હરકત નથી. તથા કાંઇ આપવું પડતું નથી. અને જો કોઈ સ્ત્રી જાણતી હોય કે હેજ આવનાર છે અને હેજ આવ્યા પહેલાં તવાફે ઝીયારતના ચાર શોત કરી શકે છે પણ કર્યા

નહીં અને ફરી એયામે નહર બાદ હૈજથી પવિત્ર થઇ તો પણ પોતાની સુસ્તીને લીધે દમ આપશે.

ફરી તવાફે ઝિયારત પછી તવાફનો દોગાનો પઢીને મિનામાં પાછો આવે અને મિનામાં રાત રહે એ સુંનત છે. અને એનું તરક કરવું મકરૂહ છે. ફરી અગયારમીએ ઝવાલ પછી ત્રણે જમરાને સાત સાત કાંકરી મારે. અને સુંનત આવી રીતે છે કે પ્રથમ પહેલા જમરાની રમી કરે કે જે મસજિદે ખીફની પાસે છે. ફરી વચલાની, ફરી પાછલાની રમી કરે. જો કોઈ વચલાની અને પાછલાની રમી પ્રથમ કરશે અને પહેલાની પાછલ કરશે તો વચલાની તથા પાછલાની રમી ફરીથી કરવી સુંનત છે કે જેથી મસનુન તરતીબ અદા થાય. અને રમીમાં એક પછી એક સાથે કાંકરીઓ મારે. અને દરેક કાંકરીની સાથે **બિસ્મીલ્લાહે અલ્લાહો અકબર** કહે. અને પહેલા જમરાની રમી કરીને જરા આગળ વધીને નરમ જમીનમાં કિબલા રૂખ ઉભા રહી હાથ ઉઠાવીને દોઆ કરે. અને આ જગ્યા દોઆની જેમ હાથ ઉઠાવવાના છે. અથવા ખાંધા સુધી હાથોને ઉઠાવી બંને હાથની હથેલીને કિબલા રૂખ રાખે, અને સુરા બકર જેટલું અથવા પોણા સીપારા જેટલું અથવા વીસ આયત જેટલું આ ત્રણેમાંથી જેટલું થઇ શકે તેટલું બોલે અને તકબીર, તહલીલ, તમજીદ, તસબીહ, ઇસ્તીગફાર, દોરૂદ શરીફ, અને દોઆ કરતો રહે. ફરી વચલાને એજ રીતે રમી કરે અને જરા ડાબી તરફ થઇને નરમ જમીનમાં કિબલા રૂખ ઉભો રહીને તેટલી વારમાં ઝિકર કરતો રહે. ફરી પાછલાની તેવીજ રીતે રમી કરે પણ તે પછી ઉભો રહે નહીં. અને સર્વ જમરાની રમી પગે કરવી બેહતર છે. અને આ મત ફતહુલ કદીરવાળા (રહે) નો પસંદ

કરેલો છે. ફરી બારમી તારીખે ઝવાલ પછી એવીજ રીતે ત્રણે જમ-રાની રમી કરે. અને મજકુર સર્વ બાબતોની સંભાલ રાખે. ફરી તેરમીના પણ ઝવાલ પછી ત્રણે જમરાની રમી કરે. અને મજકુર સર્વ બાબતોની સંભાલ રાખે. ફરી તેરમીના પણ ઝવાલ પછી એવીજ રીતે ત્રણેની રમી કરે. જો તેરમી તારીખે ઝવાલથી પહેલાં રમી કરશે તો દુરૂસ્ત છે પણ મકરૂહ તનઝીહી છે. પણ અગયારમી અને બારમીના તો ઝવાલ પહેલાં દુરૂસ્તજ નથી. અને જ્યારે અગયારમીનો સુર્યો ડુબે તો ફરી બારમીની સુબ્હ નીકળવા સુધી મકરૂહ વખત છે જો બારમીનો સુબ્હ નીકળશે તો અગયારમીની રમી કઝા થશે. એ રમીને પણ બારમીની રમીની સાથે કઝા કરે અને ગુન્હગારી આપે. અને બારમીનો પણ એવોજ હાલ છે. પણ જ્યારે તેરમીનો સુર્ય ડુબશે તો હવે રમીનો વખત રેહતો નથી, નતો કઝાનો અને ન અદાનો પણ દમ આપવા વાજેબ થશે.

મતલબ કે તેરમીના સુર્યાસ્તથી પહેલાં જેટલા દીવસની રમી કરવી રહી ગઇ હોય તેની કઝા કરે. સુર્યાસ્ત પછી તે દીવસની કઝા થઇ શક્તિ નથી.

જો કોઇ બારમીની રમી કરીને બાર ના સુર્યાસ્ત પહેલાં મિનાથી ચાલ્યો આવે તો તેને માથે તેરમીની રમી વાજેબ નથી. અને વગર કરાહતે આ ચાલ્યું આવવું દુરૂસ્ત છે. અને બારમીના સુર્યાસ્ત પછી તેરમીની ફજર પહેલાં આવવું કરાહીયતની સાથે દુરસ્ત છે. અને તેર-મીની રમી કરવી વાજેબ થતી નથી. પણ તે તેરમીની ફજર મીનામાં થઈ હોય તો હવે તેરમીની રમી વાજેબ થશે જો વગર કરે ચાલ્યો

જશે તો દમ વાજેબ થશે. અને એમાં મક્કાવાળા અને બહારવાળા સર્વે બરાબર છે. જો કોઇ આ દીવસોમાં અસબાબ મક્કામાં મોકલસે અને પોતે મિનામાં રેહશે અથવા મિનામાં અસબાબ મુકીને અરફાત ઉપર જશે તો મકરૂહ છે. પણ બહર-ર્રાએકવાળા સાહેબે (રહ) લખ્યું છે કે જો અસબાબની બાબતમાં અમન હોય અને તે તરફ દીલ લાગતું ન હોય તો મકરૂહ નથી. કારણ કે આ કરાહીયત દિલ લાગવાને લીધે છે. એવીજ રીતે પોતાની કોઇ ચીજને નમાજમાં અથવા કોઇ ઇબાદતમાં પાછળ રાખવી જો તેમાં દિલ લાગેલું રહે તો મકરૂહ છે. કારણ કે ઇબાદતમાં દિલ ફારેગ જોઇએ. અને મિનામાં રહેવું અને તેરમીની રમી કરવી બહેતર છે.

ફરી જ્યારે મક્કામાં આવે તો સુંનત છે કે મોહસ્સબ કે જે મક્કાના કીનારાપર છે ત્યાં જરા વાર પણ થોભીને દોઆ કરે. પણ પૂરી સુંનત આ છે કે ઝોહર. અસર. મગરેબ અને ઇશા ત્યાં પઢે અને ફરી જરા સુઇ જાએ ને ફરી મક્કામાં આવે.

ફરી જ્યારે સફરનો ઇરાદો કરે તો રમલ તથા સઇ વગર સાત શોત તવાફ કરે. પણ જો પહેલાં સઇ કરી ન હોય તો હવે રમલ તથા સઇ પણ કરે. કારણ કે સઇને માટે વખત નીમાયલો નથી. અને આ તવાફ બહારવાળાઓના હકમાં વાજેબ છે. જો વગર કરે જશે તો જ્યાં સુધી મિકાતથી નીકળો નથી, પછા આવવું અને તવાફે સદર કરવો વાજેબ છે. પણ જો મિકાત છોડી ગયો તો હવે અખ્તીયાર છે ચાહે તો ઉમ્દહ કરે અને આ બેહતર છે. કેમકે એમાં ફકીરોનો લાભ છે. અને ચાહે તો ઉમરાનો એહરામ બાંધીને આવે; પ્રથમ ઉમરો કરે ફરી તવાફે સદર કરીને ચાલ્યો જાય. અને આ ઢીલ કરવાને લીધે કંઈ

આપવું પડતું નથી. પણ વગર એહરામે આવે નહિં. કારણ કે જ્યારે મિકાતથી નીકળી ગયો તો હવે મક્કામાં વગર એહરામે આવવું હરામ છે. અને આ તવાફનો પ્રથમ વખત તવાફે ઝિયારત પછીથી છે, જો સફરનો કસદ હોય તો. ફરી જો સફરનો ઇરાદો કરીને તવાફે સદર કર્યો અને ફરી રહી ગયો તો તવાફે સદર અદા થઈ ગયો. અને એનો આખર વખત ઠેરવાયલો નથી જ્યારે ચાહે કરે. અગર જો વર્ષ દીવસ મક્કામાં રહે. પણ મુસ્તહબ આ છે કે જ્યારે મક્કાથી ચાલવા લાગે ત્યારે આ તવાફ કરીને જાય, કે જેથી બૈતુલ્લાહ સાથે છેલ્લો વખત થાય. અને તવાફ કર્યા બાદ રહી ગયો હોય તો પણ જતી વખત ફરી તવાફ કરવો મુસ્તહબ છે. અને જે કોઈ મક્કામાં અથવા મક્કાની આસપાસ મીકાતની અંદર બારમી ઝીલહજ્જથી પહેલાં ઘર કરીને દેશ બનાવવા (વતન કરવા)ની નીયત કરશે તો તેના ઝીમ્માથી આ તવાફ સાકિત થશે (પડી જશે) પણ જો બારમી તારીખે કે તે પછી વતન કરવાની નીયત કરશે તો એ તવાફ કરવો પડશે. પણ આ તવાફનુ કરવું વતન બનાવનારને મક્કાવાળાને અને મિકાત અંદર રહેનારને પણ મુસ્તહબ છે. અને વતન કર્યા પછી જવા લાગે તો તેને તવાફે સદર કરવો પડતો નથી જેમકે મક્કાવાળો કોઈ જગ્યા જાય તો તે પર વાજેબ થતો નથી. અને જો કોઈ મક્કામાં રેહવાની નીયત કરે પણ તેને વતન કરવાની નીયત કરે નહીં તો તે વર્ષો સુધી રહે તો એ તવાફે સદર તેને માથેથી જતો નથી.

હવે સમજવું જોઈએ કે તવાફમાં ફક્ત તવાફની નીયત કરવી બસ છે. મુકરર કરવાની કે કીયો તવાફ હું કરૂં છું એ જરૂર નથી જો કોઈ મક્કામાં દાખેલ થતી વખતે તવાફ કરશે અને તવાફે કોદુમની

નીયત નહીં કરશે તો પણ તવાફે કોદુમ અદા થશે, અને ઐયામે નહ રમાં નફ્લ તવાફ કરશે તો તવાફે ઝિયારત અદા થશે, જો સફરના ઇરાદાને વખતે નફલ તવાફ કરસે તો તવાફે સદર અદા થશે.

ફરી તવાફે સદર બાદ તવાફનો દુગાનો પઢીને કિબલા રૂખ થઇને ખુબ પેટ ભરીને ઝમઝમને કેટલાક સાંસથી પીએ અને દરેક સાંસે બૈતુલ્લાહની તરફ જુએ અને ઝમઝમને ચેહરા, માથા અને બદન ઉપર મસલે. અને જો થઇ શકે તો બદન ઉપર પણ રેડે. ફરી દેહ લીજને કે જે જમીનથી ઉંચી છે તેને બોસો આપે અને છાતી તથા જમણા ગાલને મુલતજમથી લગાડીને જમણો હાથ ઉપર ઉંચકીને બૈતુલ્લાહનો પરદો પકડે જાણે કોઇ જલીલ ગુલામ પોતાના મોલાના કપડા પકડે છે. અને જો પરદા સુધી હાથ પુગે નહીં તો બંને હાથને માથા ઉપર સીધા ઉભા રહીને પોહોળા રાખે. મતલબ કે જેની રીતે થઇ શકે ઘડી ઘડી અત્રે તકબીર, તહલીલ, દોરૂદ, અને ઇસ્તીગફાર કરે. અને રડીને ઘણાજ ખુદાના ખોફથી ઘણી કોશીશથી ઘણી દોઆ કરે અને ઘણોજ રડે. જો રડવું ન આવે તો મેહનતથી પણ રડવું લાવે. ફરી હજરે અસવદનો ઇસ્તીલામ કરીને ઉલટા પગે બૈતુલ્લા ને દેખી રડતો ત્યાંથી ફરે. તે એટલાં સુધી કે મસ્જીદ બીજ્હાર આવે. વલ્લાહો આલમ.

ફસલ સબાસી.

જે શખ્સ મક્કામાં ન આવ્યો અને બહારો બહાર અરફાત ઉપર ગયો, તો તેને માથે તવાફે કોદુમ રહ્યા નથી. પણ સુંનત છોડવાને લીધે ગુન્હો થશે. અને અરફાનો વખત નવમી તારીખના સુર્ય નમવા

પછીથી તે દસમી તારીખની ફજર હોવા સુધી છે. જો આ દરમીયાન જરાવાર પણ અરફાતમાં આવશે અગર જો સુતો સુતો ગુજરશે અથવા બેહોશીમાં અથવા દોડતો તોપણ અરફાતનું ઉભુ રેહવું અદા થશે. જો કોઈ અરફાતમાં બેહોશ થયો હોય અને એહરામ બાંધ્યું ન હોય તો જો બીજો કોઇ તેના તરફથી હજ્જનું એહરામ બાંધશે તો તેનુ થોભવું દુરૂસ્ત થશે. અને બીજાનું તેના તરફથી એહરામ બાંધવું એટલા માટે શરત છે કે અરફાતમાં ઠેરવું વગર એહરામે માતબર નથી. અને જો કે હજ્જની નીયત તેની હતી કારણ કે તે હજ્જને માટે આવેલો હતો તો નાએબ થવું થઇ શકે છે. અને બેહોશીવાળાની તરફથી નૈયત કરીને તલબિયા કહે તો તે એહરામવાળો થશે અને તેના કપડાં કહાડવાની કંઇ જરૂર નથી. અને બેહોશીવાળાથી કોઇ કામ એહરામમાં મના થયલું થશે તો તેનો બદલો બેહોશીવાળાને આપવો પડશે. અને બેહોશ તરફથી એહરામ બાંધનારો એહરામ બાંધેલો હોય તો પણ તેના તરફથી એહરામ થઇ શકે છે. અને જે કોઇ બેહોશના તરફથી એહરામ બાંધશે અને પોતે પણ એહરામવાળો હશે તેનાથી જો કોઇ મનાઈ કામ થશે તો તેને એક ગુનહગારી આપવી પડશે. ફરી બેહોશ જ્યારે હોશમાં આવે તો બાકીના કામો પોતે અદા કરે. અને જો તેની બેહોશી ચાલ્યાજ કરે તો જેણે તેના તરફથી એહરામ બાંધ્યું હતું તે તેના તરફથી બાકીના કામો કરે. બેહોશને તવાફ વગેરેમાં લઇ જવાની કંઇ જરૂર નથી. પણ તે શખ્સ પોતાને માટે તવાફ સઇ બીજી કરે, એક કામ બન્નેને માટે બસ નથી. અને જો એહરામ બાંધ્યા બાદ જો બેહોશ થયો હોય ત્યારે તો તેને અરફાતમાં તવાફ વગેરે હાજર થવાની જગ્યામાં લઇને ફરવું જોઇએ. અને

જ્યારે તેને ઉઠાવીને તવાફ કરે તો તેના ઉઠાવનારને તવાફની નૈયત કરવી શરત છે. એક તવાફ બંનેના તરફથી બસ થશે, અને જો એહરામ બાંધ્યા પછી ગાંડો થાય તો તેનો સાથી તેને સાથે લઇને હજ્જના કામો કરે, અને એવીજ રીતે જો એહરામ પેહેલાં ગાંડો થયો હોય તો તેના તરફથી એહરામ બાંધીને તેને સાથે લઇને હજ્જના કામો કરે. અને વગર સમજવાળા બચ્ચાના તરફથી તેનો વાલી એહરામ બાંધે અને સમજદાર છોકરૂં બાલેગોની જેમ સર્વ કામ કરે. અને જે માણસથી અરફાતમાં થોભવું નહીં બન્યું તેની હજ્જ તે વર્ષ જતી રહી. હવે તે શખ્સ જો મુફરેદ છે તો તવાફ અને સઅ્ય કરી માથું બોડાવીને હલાલ થાય. અને આવતા વર્ષે હજ્જ અદા કરે. અને તેને દમ આપવું પડતુ નથી. અને જો તે કારેન છે અને તે ઉમરો અદા કરી ચુકયો હતો તો તે મુફરેદની જેમ તવાફ સઈ કરીને હલાલ થાય. અને જો ઉમરો પણ અદા કર્યો નથી તો પ્રથમ ઉમરો અદા કરે ફરી બીજો તવાફ તથા સઅ્ય કરીને હલાલ થાય. અને કેરાનનો દમ તેને માથે રહ્યો નથી. અને જો તે તમત્તોઅ કરનાર છે તો તેનો તમ-તોઅ બાતેલ થયો, ફરી આવતા વર્ષે હજ્જ કરી લ્યે.

અને સ્ત્રી મરદની જેમ હજ કરે પણ માથાને ખોલે નહીં. ચેહરાને ખુલ્લો રાખે અને જરૂર કપડું ચહેરા ઉપર એવી રીતે લટકાવે કે કપડું ચેહરાને લાગે નહીં. એવુ પારકા પુરૂષ આગળ વાજેબ છે અને નહીં તો મુસ્તહબ છે. અને તે તલબિયા જોરથી કહે નહીં. પણ તે એવી રીતે કહે કે પોતેજ સાંભળે અને તે રમલ તથા ઇદ્તેબાઅ કરે નહીં. અને સઈ કરતાં બે નિશાનીયોની વચ્ચે તે દોડે નહીં પણ તે પોતાની ચાલ ઉપર ચાલે. અને તે બોડાવે નહીં પણ કતરાવે. અં

તે સીવેલુ કપડું પેહેરેલું રાખે. પણ તે જાફરાન કે કોસંબાથી રંગેલું હોય નહીં. જો એથી રંગેલુ હોય તો ધુવે. અને મોજા તથા ઘરેણું પેહરી રાખે અને હાથના મોજા પહેરવા દુરસ્ત છે પણ તેનું છોડવું બેહતર છે. અને ભીડમાં હજર અસવદની પાસે તથા સફા મરવા ઉપર જાય નહીં. અને તવાફનો ફગાનો ઇજિદેહાામ વેળા મકામે ઇબરાહીમ પાસ પડે નહીં. અને ખુનસા સ્ત્રીની જેમ હજ્જ કરે. અને હજ્જના કોઈ કામને હેજ રોકતું નથી અને હેજમાં તવાફ કરે નહીં. અને જો હેજના ઉજરથી તવાફે ઝિયારતને ઐયામે નહર પછી કરશે તો કંઇ વાંધો નથી. અને દમ વાજેબ થતો નથી. અને જો તેણીએ તવાફે કોદુમની સાથે સઇ કરી ન હોય તો સઇને પણ રેહવા દે પવિત્ર થયા પછી તવાફની સાથે કરે. અને જેને એહરામથી પહેલાં હેજ આવ્યું હોય તો તે નહાઇને એહરામ બાંધે. અને આ નહાવું સુથરાઇ માટે છે. અને તવાફ તથા સઇ સિવાઈ સર્વ કંઇ કરે. અને જો અરફાતમાં ઠેરવા પછી તથા તવાફે ઝિયારત પછી હેજ આવે તો તવાફે સદર તેણીને માંથે રહેતો નથી અને દમ પણ વાજેબ થતો નથી. પણ જો થોભે અને પવિત્ર થઇને તવાફ સદર કરીને જાય તો બેહતર છે. અને નિફાસ સર્વ મસલામાં હેજના સરખું છે.

અને મક્કામાં કેટલીક જગ્યા છે જ્યાં દોઆ કબુલ થાય છે. હઝરત હસન બસરીએ (રહ) પોતાના પત્રમાં કે જે તેવણે મક્કાવાળાઓ ઉપર લખ્યો હતો તેમાં તે જગ્યાઓ લખી છે. તે આ છે. (૧) મતાફમાં એટલે જ્યાં તવાફ કરે છે. (૨) મુલતજમની પાસે (૩) બૈતુલ્લાહની અંદર (૪) મીઝાબની નીચે (૫) મકામે ઇબિરાહીમની પાછળ (૬) ઝમઝમની પાસે. (૭-૮) સફા તથા મરવા ઉપર. (૯) સઇની જગ્યા (૧૦)

મિનાની જગ્યામાં (૧૧) અરફાત ઉપર (૧૨) મુજદલફામાં અને (૧૩) ત્રણે જમરાઓની નજદીક. આ પંદર જગ્યા તો હઝરત હસન બસરી (રહ) ના પત્રથી સાબિત થઇ પણ તે સિવાઇ બીજી જગ્યાઓ પણ છે. જેમકે કાબાને દેખતી વેળા, રૂકને યમાનીની નજદીક, અને બે રૂકનોની વચ્ચે. અલ્લાહ ખુબ જાણે છે.

ફેસલ ૨.

ઊમરાના બયાનમા.

તું જાણે છે કે આખી ઊમરમાં એકવાર ઊમરો કરવો સુંનતે મોઅક્કદા છે. અને બીજા દીવસો કરતાં રમજાનમાં ઊમરો કરવો ઘણો અફઝલ છે, કેમકે રમજાનના ઊમરાના સવાબ હજ્જની બરાબર છે. એટલુંજ નહીં પણ મુસ્લિમે રિવાયત કરી છે. હજરતે (સલ) ફરમાવ્યું છે કે રમઝાનનો ઊમરો મારી સાથે હજ્જ કરી હોય તેવો છે. અને ઝિલહજ્જની નવમીથી તેરમી સુધી ઊમરો લાવવો મકરૂહ છે. જો પ્રથમથી એહરામ બાંધ્યો હોય અને આ દીવસોમાં ઊમરો કરશે તો મકરૂહ નથી. જેમકે જે માણસની હજ્જ ફાત થઇ હોય તો તે આ દીવસોમાં ઊમરાના કામો બજાવીને હલાલ થાય. અને જે શખ્સ મક્કાવાળાઓના હુકમમાં હોય એટલે મિકાતની અંદર રહેનારો અને જે શખ્સ હજ્જના મહિના પહેલાંથી મક્કામાં રહ્યા હોય અને તેજ વર્ષમાં હજ્જ કરવા ચાહતો હોય તો તેઓને હજ્જના મહીનાઓમાં ઊમરો કરવો મકરૂહ છે. અને જો તે વર્ષમાં હજ્જ નહીં કરે તો હજ્જના મહીનાઓમાં ઊમરો લાવવો એ લોકોને મકરૂહ નથી.

અને ઊમરાનો તરીકો આ છે કે મીકાતથી એહરામ બાંધીને રમલ, ઇસ્તેબાઅ ની સાથે તવાફ કરે. અને પ્રથમ હજરીલાસ્વદની સાથેજ

તલબિયાને છોડી દે. અને તવાફનો દુગાનો અદા કરીને ફરી હજરે અસવદનો ઇસ્તીલામ કરીને સફા મરવાની વચ્ચે સઇ કરે. અને માથું મોડાવે અથવા કતરાવે. ઊમરામાં એહરામ તથા તવાફના ચાર શોત ફરઝ છે. અને સાત શોત પૂરા કરના, સઇ, અને મુડાવવું (કે કતરાવવુ) વાજેબ છે. અને બાકી સુનત છે. અને મુસતહબ છે. અને એહરામ, તવાફ, અને સઇ જેવી રીતે હજ્જમાં બયાન થયાં તેવીજ રીતે ઊમરામાં પણ છે. અને એના સર્વ મસલા આએહુબ પહેલી ફસલમાં છે. ત્યાંથી જાણે.

કેટલીક બાબતો સિવાય ઊમરો હજ્જના જેવોજ છે. ઊમરો ફરજ નથી અને હજ્જ ફરજ છે. હજ્જનો વખત નીમાયલો છે અને ઊમરાનો વખત નીમાયલો નથી હમેશ થઇ શકે છે. ઊમરામાં અરફાત, મુજદલફામાં રહેવું રમી, બે નમાજને ભેગી કરવી, ખુતબો, તવાફે કોદુમ, અને તવાફે સદર નથી. અને ઊમરાના ફાસિદ કરવાથી અથવા જનાબતમાં તવાફ કરવાથી એક બકરી બસ છે, હજ્જમાં બસ નથી. જેમકે ઊપર જણાઇ ચુક્યુ છે. અને મિકાતનુ બયાન પહેલી ફસલમાં થયું છે.

ફસલ ૩.

કેરાનનું બયાન.

તું જાણ કે હનફીયોની નજદીક કેરાન તમત્તો કરતાં અફઝલ છે. અને મક્કાવાળા, મિકાતની અંદર રહેનારા, અને જે શખ્સ હજ્જના મહીના પહેલાંથી આવી રહ્યા હોય એઓને કેરાન કરવુ દુરૂસ્ત નથી. અને એનો તરીકો આ છે કે હજ્જના મહીનાઓમાં એહરામ

બાંધે અને દુગાના પછી કહે **અલ્લાહુમ્મ ઇન્ની ઓરીદુલ હજ્જ વલ ઉમરત ફ યસ્સેર હોમા લી વ તકબ્બલહોમામિન્ની*** અને ફરી હજ્જ તથા ઊમરાની નીયતે તલબિયા કહે અને બાકી એહરામની રીત મુફરેદમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે છે. અને જો હજ્જના મહીના પહેલાં એહરામ બાંધશે તો કેરાન થશે પણ મકરૂહ તહરીમી છે. ફરી જ્યારે તવાફ કરે તો પ્રથમ ઊમરાનો તવાફ, રમલ તથા ઇઝતેબાઅની સાથે કરે ફરી ઊમરાની સઇ કરે પણ બોડાવે (કે કતરાવે) નહીં કારણ કે હજ્જના એહરામમાં છે. જો બોડાવશે તોએ હલાલ થશે નહીં અને બે દમ ગુન્હગારીના બે એહરામના આપવા વાજેબ થશે. અને ઊમરાની સઇ કર્યા બાદ ફરી આવીને તવાફે કોદુમને રમલ તથા ઇઝતેબાઅની સાથે કરીને સઈ કરે. અને કારેનને તવાફે કોદુમની સાથે સઇ કરવી અફઝલ છે. મુફરેદને અફઝલ નથી. અને જો તવાફે ઝિયારતની સાથે સઇ કરી તો તવાફે કોદુમમાં રમલ તથા ઇઝતેબાઅ કરે નહીં. અને બાકી સર્વ મસલા જે પહેલી ફસલમાં બયાન થયા હતા અત્રે પણ તેવાજ છે.

અને કારેનને ઉમરાનો તવાફ પ્રથમ કરવો વાજેબ છે. જો પહેલા તવાફમાં કોદુમની નીયત કરશે તો પણ આ તવાફ ઉમરાનોજ થશે. અને જો કોઇ પ્રથમ બે તવાફ કરે એક ઉમરાનો અને બીજો કોદુમનો ફરી બે સઇ કરે એક ઉમરાની ને બીજી હજ્જની તો પણ કેરાન દુરૂસ્ત છે. અને ગુન્હગારીનો દમ આવતો નથી, પણ ગુન્હગાર થાય છે. ફરી જ્યારે દસમી તારીખના જમરએ અકબાની રમી કરશે તો

---

* અર્થ—ઓ અલ્લાહ હું ઈરાદો કરૂં છું હજ્જનો તથા ઉમરાનો તો તું તે બન્ને મને આસાન કર અને તે બંનેને મારા તરફથી કબુલ કર. ગુ. મો.

તેનાપર ઝુબ્હ કરવું વાજેબ છે. અને આ દમને દમે કિરાન તથા દમે શુકર કહે છે. એક બકરી અથવા ગાય કે ઉટનો સાતમો ભાગ કુરબાનીની શરતો પ્રમાણે કરવો જોઇએ. અને સર્વ ભાગીદારો સવાબની નીયતે ઝુબ્હ કરે. અગર જે સવાબ લેવાના કારણો જુદાં જુદાં હોય. દાખલા તરીકે કોઇ કેરાનનો હિસ્સો લ્યે. કોઇ કુરબાનીનો કોઇ નજરનો કોઇ નફલનો. જે કોઇ પણ ગોસ્ત ખાવા હિસ્સો લેશે તો કોઇના તરફથી પણ અદા થશે નહીં જેમકે કુરબાનીમાં પણ એજ કાયદો છે અને કુરબાની આ દમને ઠેકાણે ગણી શકાતી નથી. (પણ કુરબાની સિવાય બીજી બકરી આ દમ માટે કાપે) અને આ દમમાં કેરાનના દમની નીયત કેરવવી જોઇએ કે જેથી દમે જીનાયત તથા દમે નફલથી એ જુદું પડે. ફકત ઝુબ્હની નીયત કરે નહીં. અને કારેનનું આનુ ખાવું દુરસ્ત છે પણ ત્રણ હિસ્સા કરીને એક સદકો કરવો અને એક દોસ્તોને ભેટ આપવો મુસ્તહબ છે.

અને કારેનને આ ત્રણ ચીજમાં તરતીબ વાજેબ છે. પ્રથમ રમી કરી ઝુબ્હ કરી બોડાવવું. અને તવાફમાં તરતીબ વાજેબ નથી. જેને ત્રણેથી પહેલાં કે છેલ્લાં કે વચમા કરશે તો દુરસ્ત છે. પણ સુન્નત આ છે કે તવાફને મુડાવવા પછી કરે. અને મુફરેદ ઉપર ઝુબ્હ કરવુ વાજેબ નથી પણ રમી તથા મુડાવવામાં તેના ઉપર પણ તરતીબ વાજેબ છે. જેને કારેન પાસે આટલા પૈસા ન હોય કે તે દમ ખરીદે અને એટલું બચે કે તે ઘર સુધી પહોંચે અને તેની મિલકમાં પણ કંઇ ન હોય તો તે દસ રોજા રાખે તેમાંના ત્રણ રોજા તો દસમીથી પેહેલાં રાખે. જો એક પછી એક સાથે રાખે તો અફઝલ છે અને જો છુટા છુટા રાખે, તો પણ દુરસ્ત છે. જે સાતમી આઠમી અને

નવમીના રાખે તો ઘણું બેહતર છે નહીં તો કેરાનના ઉમરાના એહરામ પછી હજ્જના મહીનમા જ્યારે ચાહે ત્યારે રાખે. દુરૂસ્ત છે. પણ જો બીહતો હોય કે રોજાથી નિર્બળ થશે અને અરફાતમાં ઠેરવામાં નુકસાની આવશે તો નવમીથી પહેલાં ફારેગ થવું અફઝલ છે. એટલુંજ નહીં પણ એવા શખ્સને અરફાનો રોજે રાખવો મકરૂહ છે. અને બાકીના સાત રોજા ઐયામે તશરીક પછી મક્કામાં અથવા જ્યાં ચાહે રાખે. એ સાત રોજાને પણ એક પછી એક સાથે રાખવા અફઝલ છે. અને છૂટા રાખવા પણ દુરૂસ્ત છે. અને જો ઐયામે તશરીકમાં રોજા રાખશે તો દુરૂસ્ત થશે નહીં. જો આગલા ત્રણ રોજા ફોત થશે અને નવમી તારીખ ગુજરી જશે તો દમ આપવું ઠરી જશે. જો શક્તિ ન હોય તો રમી બાદ બોડાવીને હલાલ થાય. તેને માથે બે દમ વાજેબ રેહશે એક દમ કિરાનનો અને બીજો ઝુબ્હ પહેલાં હલાલ થવાનો. અને જો તે ઐયામે નહરથી પહેલાં અથવા ઐયામે નહરમાં પણ મુડાવા પહેલાં શકિતવાન થશે તો રોજાનો હુકમ બાતેલ થશે અને ઝુબ્હ કરવું વાજેબ થશે. અને જો ઐયામે નહર પછી અથવા ઐયામે નહરમાં પણ મુડાવા પહેલાં શકિતવાન થશે તો બાકીના સાત રોજા રાખે તો જો તે ઐયામે નહર તા. (૧૨) સુધી દમ બાકી રહેશે ત્યારે તો દમજ વાજેબ થશે. રોજા બસ નથી પણ જો ઝુબ્હના વખત પહેલાં દમ હલાક થશે તો રોજા ગણતરીમાં આવશે.

જો કોઇએ પ્રથમ ફકત ઉમરાનો એહરામ બાંધ્યો ફરી ઉમરાના ચાર શોત પહેલાં હજ્જનો એહરામ બાંધ્યો તો પણ કિરાન થશે. અને જો ઉમરના ચાર શોત પછી હજ્જનો એહરામ બાંધશે તો કિરાન થશે નહીં. અને જો હજ્જનો એહરામ બાંધીને તવાફે કોદુમ પહેલાં

ઉમરાનો એહરામ બાંધશે તો પણ કિરાન થશે. અગર જો એવું કરવું સારૂં નથી. બાકીની તફસીલ મોતવવલાત (મોટી કીતાબો)થી દરયાફ્ત કરે .વલ્લાહો તઆલા આલમો.

ફ્સલ ૪.

તમ-તોઅના બયાન વિશે.

હનફી મજહબમાં તમત્તોઅ ઇફ્રાદથી બેહતર છે. પણ મક્કાથી મીકાતની અંદર રેહનારને અને જે કોઈ હજ્જના મહીનાઓ પહેલા મક્કામાં હલાલ થઈને રહેતો હોય તેઓને તમત્તોઅ કરવો દુરસ્ત નથી દાખલા તરીકે જે કોઇ રમઝાનમાં ઉમરાનું એહરામ બાંધીને મક્કામાં જાય અને ઉમરો કરે નહીં અને જ્યારે શવવાલ શરૂ થાય ત્યારે ઉમરો બજાવી લાવે ફરી તેજ વર્ષમાં હજ્જ કરે તો તમત્તોઅ થશે, અને જે કોઇ હજ્જના મહીનાઓ પહેલાં મક્કામાં દાખેલ થાય અને તે તમત્તોઅ કરવા ચાહતો હોય તેને માટે આજ હીલો છે કે એહરામ બાંધેલું રાખે પણ ઉમરાનો તવાફ હજ્જના મહીના શરૂ થાય નહીં ત્યાં સુધી કરે નહીં.

અને તમત્તોઅ સહી થવા માટે કેટલીક શરતો છે. એક આ કે ઉમરો અથવા ઉમરાના તવાફના ઘણા શોત હજ્જના મહીનામાં કરેલા હોય. અગર જો એહરામ હજ્જના મહીના પહેલાં બાંધેલું હોય દાખલા તરીકે કોઇએ રમઝાનની ત્રીસમી તારીખે આફતાબ ડુબવાથી જરા પહેલાં એહરામ બાંધ્યું અને ઉમરાના એક બે તવાફ કર્યા હતા કે સૂર્ય ડુબયો તો બાકીના ઉમરાનો તવાફ શવવાલની પેહેલી રાતમાં દાખલ થયો. બીજી શરત આ કે ઉમરાનું એહરામ હજ્જના એહરામથી પહેલાં હોય. ત્રીજી આ કે હજ્જના એહરામ પહેલાં ઉમરાના તવાફનો

વધુ ભાગ કર્યો હોય. ચોથી ઉમરા અથવા હજ્જને ફાસેદ કર્યું ન હોય જો એક પણ ફાસેદ થશે તો તમત્તોઅ બાતેલ થશે. પાંચમી બંનેને એકજ વર્ષમાં અદા કરે. છઠ્ઠી હજ્જના મહીનામાં ઉમરો કર્યા પછી મક્કામાં વતન કર્યું ન હોય. સાતમી બંનેને એક સફરમાં અદા કરે.

અને તમત્તોઅ કરવાનો તરીકો આ છે કે પ્રથમ ઉમરાનો એહરામ બાંધીને હજ્જના મહીનામાં ઉમરાની ફસલમાં બયાન થયું તેજ પ્રમાણે ઉમરાને બજાવી લાવે. ફરી બોડાવીને (કે કતરાવીને) મક્કામાં અથવા વતન સિવાએ જ્યાં ચાહે ત્યાં હલાલ થઇને રહે. ફરી હજ્જનો એહરામ પોતાના મીકાતથી બાંધીને હજ્જ કરે. અને જો મક્કામાં રહ્યો હોય તો આઠમી તારીખે એહરામ બાંધીને મિનામાં જાય. અને આઠમી પહેલાં બાંધવું બેહતર છે. ફરી ઇફ્રાદના બયાનમાં જેવી રીતે બયાન થયુ તે પ્રમાણે હજ્જ કરે. અને તવાફે ઝિયારતમાં રમલ કરે ઇદતેબાઅ કરે નહીં. ફરી સઇ કરે અને તમત્તોઅ કરનાર ઉપર તવાફે કોદુમ નથી. અને જો તમત્તોઅ કરનાર હજ્જના એહરામ પછી નફલ તવાફ કરે અને તેમાં રમલ તથા સઇ કરશે તો તવાફે ઝિયારતમાં રમલ તથા સઇ નહીં કરે. ફરી મોતમત્તોઅ કારેનની જેમ રમી પછી ઝુબ્હ કરે. અને જો શક્તિ ન હોય તો દસ રોજા રાખે. જેમકે કિરાનની ફસલમાં વર્ણન થયુ છે.

અને જાણવું જોઇએ કે તમત્તોઅ કરનાર જો પોતાની સાથે હદી પણ લાવ્યો હોય અને એ લાવવું અફઝલ છે તો મુસ્તહબ છે, કે તે આવી રીતે કરે. પ્રથમ ઉમરાનો એહરામ બાંધે ફરી હદીને ચલાવે અને સાથે લઈ જાય. એને આગળથી ખેંચવા કરતાં પાછળથી હાંકવી બેહતર છે. પણ જો હાંકવાથી નહીં ચાલે તો કશી હરકત નથી.

અને હદી તે જાનવરને કહે છે કે જે ઇબાદત તથા સવાબની નેયતથી હરમમાં ઝુબ્હ કરવા લઈ જવાય; ગાય હોય અથવા ઉંટ, બકરી હોય કે ઘેટું હોય. અને બુદના ખાસ ગાય અથવા ઉંટને કહે છે. તો જો હદી બુદના હોય તો તેના ગલામાં કેલાદો પણ નાંખે. અને કેલાદો આ છે કે જોડાનો કે જન્બીલનો કે બીજી કોઈ ચીજનો તુકડો ઉન અથવા બાલોની દોરડીમાં બાંધીને જાનવરના ગળામાં લટકાવે. અને ઇશઆર કરે અટલે ઉંટની ખુંધને નીચે ડાબે તરફથી એવી રીતે ચીરે કે ફક્ત ચામડું ચીરાઈ ગોસત સુધી જખમ પહોંચે નહીં. અને તેમાંથી જે ખુન નીકળે તેથી તે જાનવરની ખુંધને રંગે. આ ઇશિઆર મુસ્તહબ છે પણ જેને નહીં આવે તેને મકરૂહ છે. અને ફરી ઉમરો અદા કરે. પણ ઉમરા પછી હલાલ થાય નહીં. જો બોડાવશે કે કતરાવશે તો પણ હલાલ થશે નહીં. ગુનહગારીનો દમ આપવો પડશે અને ઉમરાનું એહરામ બાકી રહેશે જો કોઇ તકસીર કરશે તો તેની ગુનહગારી આપવી પડશે. ફરી હજ્જનું એહરામ બાંધીને જેવી રીતે વર્ણાયું તેમ હજ્જ કરે. અને રમી પછી ઝુબ્હ કરીને બોડાવે અથવા કતરાવે, હવે બંને એહરામોથી બહાર થશે.

હવે જાણવું જોઇએ કે આ મોતમત્તેઅ જે હદી લાવ્યો છે તે એહરામ બાંધવા પછી તથા કારેન તથા હદી નહીં લાવનાર મોતમતેઅ જે ઉમરા પછી હલાલ થયો ન હોય અને હજ્જને માટે બીજું એહરામ બાંધ્યું હોય. આ ત્રણે માણસો બે એહરામમાં હોય છે. જો એઓમાંના કોઇથી કાંઇ તકસીર થશે તો મુફરેદ કરતાં બેવડી ગુનહગારી આપવી પડશે કારણ કે મુફરેદ ઉપર એક એહરામ છે, અને એઓ ઉપર બે એહરામ છે. અને વગર હદી ચલાવે તમત્તોઅ કરનાર

જ્યારે ઉમરો અદા કરીને હલાલ થયો અને ફરી હજ્જનું એહરામ બાંધ્યું તો તે મુફરેદની જેમ હજ્જના એહરામમાં છે તે તકસીરની ગુન્હગારી મુફરેદની જેમ એકજ આપશે. અને હદી લઇ જનાર મોતમત્તઅ જ્યારે બોડાવે છે તો તે ઉમરામાંથી બીલકુલ નીકળી જાય છે ઓરતની બાબતમાં પણ. પરંતુ તવાફે ઝિયારત કર્યા સુધી હજ્જના એહરામથી ઓરતની બાબતમાં હલાલ થતો નથી. તો જો તમત્તોઅ કરનાર બોડાવવા પછી અને તવાફથી પહેલાં જીમા (સ્ત્રી મીલાપ) કરશે તો એક ગુન્હગારી આપશે. અને જો કારેન કરશે ત્યારે તો બે ગુન્હગારી આપશે. અને બોડાવવા પહેલાં બંને બે તકશીરની ગુન્હગારી આપશે.

જે કોઇએ હજ્જના મહીનામાં વગર હદી હાંકે ઉમરો કર્યો અને માથું બોડાવા આગળ તે દેશ ચાલ્યો ગયો અને ફરી હરમમાં આવીને સર મુડાવ્યું તો જો એજ વર્ષમાં હજ્જ કરશે તો તમત્તોઅ થશે અને કાયદા પ્રમાણે એક સફર ગણાશે. પણ જો વતનમાં જઇને માથું મુડાવશે તો દમ આપવું પડશે, કારણ કે મુડાવવું હરમમાં વાજેબ છે. ફરી જો આવીને તેજ વર્ષમાં હજ્જ કરશે તો તમત્તોઅ થશે નહીં. એવીજ રીતે જો માથું મુડાવીને જશે અને ફરી આવીને તે વર્ષમાં હજ્જ કરશે તો પણ તે તમત્તોઅ કરનાર નથી. અને હદી હાંકનાર જો ચાલ્યો જાય અને ફરી આવે તો પણ તે કાયદા પ્રમાણે એક સફરની ગણતરીમાં છે અને તે તમત્તોઅ કરનાર છે. અને કારેન જો વતન જશે તો કિરાન બાતેલ થશે નહીં.

ફેસલ ૫.
જિનાયાત (તકસીરો) વિષે.

તું જાણ કે ગુન્હગારીનું તુરત અદા કરવું વાજેબ નથી. જ્યારે વધુ વારના પ્રમાણે આખરી ઉમર થાય અને તેના ફોત થવાની બીક

થાય તો તુરત અદા કરવી જોઇએ ઢીલ કરવામાં ગુન્હા થશે. અને ગુન્હગારી આપવાની વસીયત કરવી વાજેબ થશે. અને વગર વસીયતે રોઝા સિવાય જો વારેસ એહસાનની રૂએ અદા કરશે તો પણ તે અદા થાય છે. અને જીનાયત જાણીબુઝીને કરે અથવા ભુલચુકથી કરે, મસલાને જાણતો ન હોય અથવા જાણતો હોય, કોઇની જબરદસ્તીથી કરે અથવા પોતાની ખાહેશથી કરે, સુતામાં કરે અથવા જાગતામાં કે નીશામાં કે બેહોશીમાં કરે, તંગ દસ્તીમાં કરે કે સુખ્યારી હાલતમાં કરે આપ કરે અથવા કહીને કરાવે સર્વ બરાબર છે દરેક હાલતમાં જઝા (ગુન્હગારી) વાજેબ થશે. અને કેટલાક સાધારણ લોકોમાંના જાણી બુઝીને તકસીર કરે છે કે ફીદયો આપી લેશુ તો આ સખ્ત ગુન્હો છે. જાણી બુઝીને તકસીર કરેલીનો ફીદયો આપેથી ગુન્હ માફ થતો નથી. અને તેઓની હજ્જ મબરૂર થેતી નથી. આ તો એવું છે જેમકે કોઈ કહે કે હું ઝીના કરૂં છું હદ ખાયને પાક થઇશ અને જે જગ્યા શબ્દ દમનો બોલાય છે તેથી મતલબ બકરી ગેટું અથવા ઉંટ ગાયનો સાતમો ભાગ કુરબાનીના કાયદા પ્રમાણે ઝુબ્હ કરવું છે. અને આખો ઉંટ અથવા આખી ગાય ઝુબ્હ કરવું એ બે જીનાયત વગર કેથે વાજેબ થતું નથી. એક ગુસલની હાફજતમાં કે હેજ નિફાસમાં તવાફે ઝિયારત કરવો. બીજી અરફામાં ફેરવા પછી અને મુડાવવા પહેલાં જીમા કરવી. અને જ્યાં ખાલી સદકાનો શબ્દ બોલવામાં આવ્યો છે તો તેની મતલબ અડધો સાઅ ઘઉં અથવા એક શાઅ જવ સદકા ફિત્રની જેમ છે. અને જે જગ્યા કાંઇ અંદાજ આપવાનો કહ્યો હોય તો ત્યાં તેટલો અદાજે હોય છે. જો કોઇ એહરામનુ કોઇ મનાઈ કામ ઉજરથી પણ કરશે તો ગુન્હગારી આપવી વાજેબ થશે. અને જો કોઇ વાજેબને

ઉજરથી છોડશે તો તેનો બદલો કાંઈ આપવો પડતો નથી. અને જો વગર ઉજરે છોડશે તો ગુન્હગારી આપવી વાજેબ થશે. અને એહરામ બાંધનાર છોકરા ઉપર કાંઈ ગુન્હગારી થતી નથી.

તો જો કોઈ બાલેગ એહરામવાળો પોતાના પુરા મોટા અજો (અવયવ) જેમકે રાનને કે પીન્ડલી કે ચેહરાને ખુશબોદાર ચીજ જાફ્રાન જેવીને આખા અજોએ લગાડશે. અગરજો જરાવાર રાખી હોય તોએ તે દમ આપે. જો પુરો અજો ન હોય અગર જો તે વધુ ભાગ હોય તો તેથી દમ આવતો નથી પણ સદકો આપે. અને જો નાની અજો કાન જેવો હોય તેમાં પણ સદકો આપે. અને ખુશબો અથવ ખુશબોનું ફુલ સુંગવું મકરૂહ છે, પણ તેમાં કફારો કાંઈ નથી. અને જો એહરામ પેહલાં જો એક અજોને ખુશબો લગાડી હોય ને એહરામ પછી તે અજોથી બીજો અજો ખુશબોવાળો થયો હોય તો પણ કાંઇ ડર નથી. અને જો એહરામવાળો બીજાના અજાને ખુશબોવાળો કરે અથવા સિવેલું કપડું પેહરાવે તો તેના ઉપર કાંઇ નથી. પણ જો લગાડાવનારો એહરામવાળો હશે તો તે ગુન્હારી આપશે. જો જાફ્રાનને વગર કોઇ ચીજમાં મેળવે તથા વગર પકાવે ચાખશે તો જો તે જાફ્રાન એટલી હોય કે મોહના ઘણા ભાગને લાગે તો દમ આપશે. અને નહીંતો સદકો આપશે. અને જો કોઇ થોડા થોડા અનેક આજોને ખુશબો લગાડશે તો જો તે સર્વ ભેગી કરવાથી જે આજાને લાગી છે તેમાના કોઈ પુરાને ખુશબો લાગે એટલી હોયતો દમ આપે. અને નહીં તો સદકો આપે. અને જો એક મજલેસ (બેઠક)માં બેસીને આખા બદનને ખુશબો લગાડી હોય તો એક દમ આપે. અને જો અનેક મજલેસમાં લગાડી હોય તો દરેક મજલેસનો કફારો (ગુન્હારી)જુદો

આપે. અગર જો એક વારનો કફારો પ્રથમ અપાયો હોય. અને જો કેટલીક તકસીરો કરીને કફારો આપશે પણ તે તકસીર હજુ ચાલુજ છે બંધ થઈ નથી તો બીજો કફારો વાજેબ થશે. જો ખુશબોમાં ખરડાયલા કપડાને કોઇ પહેરે તો જો ખુશબો ઘણી હોક પણ તે એક વેંત ચોરાણ અને એક વેંત લંબાણથી વધુ લાગી હોય અથવા તે ખુશબો ઓછી હોય પણ એક વેંત ચોરાણ અને એક વેંત લંબાણથી વધુ લાગી હોય તો એવા કપડાને જો આખી રાત અથવા આખો દહાડો પેહેરશે તો દમ આપે. અને જો થોડી ખુશબો એક વેંત ચોરાણ લંબાણથી ઓછી હોય તો સદકો આપે. અને એક દીવસથી ઓછામાં પણ સદકોજ છે. અને આ કપડું જો સિવાએલુ પણ હોય તો બીજો દમ સિલાઇનો આપવો પડશે. જો ચાદર અથવા લુંગીને છેડે કાફુર કસ્તુરી વગેરે કાંઇ ખુશબોને બાંધે તો જો એ ઘણી હોય તો દમ આપે. અને થોડી હોય તો સદકો આપે. જો સઘળા માથાને મેંહદી લગાડી હોયતો જો પાતલી લગાડી હોયતો એક દમ આપે. અને જો જાડી જાડી થયેડી હોય ને આખો દીવસ લાગેલી રહી હોય તો બે દમ આપે. એક દમ ખુશબો વાપરવાનો અને બીજો માથું ઢાંકવાનો અને જો દીવસથી ઓછી રહી હોય તો એક દમ અને એક સદકો થશે. આ મસલો પુરૂષનો છે. અને સ્ત્રી ઉપર એકજ દમ છે કારણ કે તેણીને માથુ ઢાંકવું દુરસ્ત છે. જો જેતુનનું કે તલનું તેલ જો મોટા આખા અંગને લગાડશે અગર જો થોડીવાર લગાડી રાખ્યું હશે તો પણ એક દમ આપે. અને અંગથી ઓછામાં સદકો આપે અને જો ખાશે અથવા નાકમાં ટપકાવશે અથવા જખમને લગાડશે તો કાંઈ નથી. ન દમ અને ન સદકો. જે ચીજ ખુદ ખુશબો હોય જેમકે મુશક,

અમ્બર જાફરાન વગેરે એને અગર જો દવાની રૂએ વાપરશે તો થોડામાં સદકો આપે અને ઘણામાં દમ આપે. અને વધારે ઓછાનો અંદાજો લોકોના ચલણ ઉપર છે. અને જો પાકેલાં ખાવામાં લાગેલી ખાયાતો કંઈહિરકત નથી. અગર જો ઘણી હોય. અને પાકેલું નહોય તો જો ખુશબોની ચીજ વધારે હોય તો દમ વાજેબ થશે, ખુશબો નાકી આવશેતોએ. અને જો ઓછી હોય તો અગર જો ખુશબો આવે તો પણ કંઈ આપે નહીં, ન દમ અને ન સદકો. પણ એ વાપરવું મકરૂહ છે. અને જો પીવાની ચીજમાં ખુશબો મેળવી છે તો જો તે વધારે હશે તો દમ આપે અને જો ઓછી હોય તો સદકો આપે. પણ જો થોડી નાખેલી ને ઘણીવાર પીશે તો દમ વાજેબ થશે.

અને જો સિવેલા કપડાને તે પહેરાતું હોય તેવી રીતે અથવા જેનાથી માથું ઢાંકે છે તેથી માંથુ ઢાંકયું તો બંને સુરતોમાં આખી રાત અથવા આખા દહાડામાં દમ આપે, અને તેથી ઓછામાં અગર જો એક કલાક થાય સદકો આપે અડધો સાઅ. અને જો કલાકથી ઓછુ હોય તો એક મુઠ્ઠી ઘઉં આપે. અને એક દિવસથી વધારેમાં અગર જો કેટલાક દીવસ પહેરી રાખે એકજ દમ છે. અને જો રાતના એવી નીયતથી કહાડે કે દીવસના ફરી પેહરીશ અને એવી રીતે કહાડા કરે અને ફરજમાં પેહેરા કરે તો તો એકજ દમ થશે જ્યાં સુધી છોડવાની નીયતથી ઉતારે નહીં. જ્યારે છોડવાની નીયતથી ઉતા-રીને ફરી પેહેરશે તો બીજો કફારો થશે. પેહેલી તકસીરનો કફારો આપ્યો હોય અથવા ન હોય. જો પુરો દીવસ પેહેરી રાખીને દમ આપ્યો અને પેહેરીજ રાખ્યુ તેને રોકયું નહીં તો બીજો કફારો આપવો પડશે, અને જો વચમાં કફારો આપ્યો ન હોય તો એકજ

કફારો આપવો પડશે. અને જો અનેક કપડાં પેહેરે જેમકે કુડતો, ઇજાર, ફેટો. તો જો તે સર્વને એકજ સબબથી પેહેરયા છે એટલે સર્વને કોઈ જરૂરતને લીધે પેહેરયા છે અથવા સર્વને વગર જરૂરતે પેહેરયા છે તો એકજ કફારો થશે. ફરી તે એકજ મજલીસમાં પેહેરયા હોય કે જુદી જુદી મજલીસમાં. અને જો કોઇ કપડાંને જરૂરતને લીધે પેહેરયું હોય અને કોઇને વગર જરૂરતે પેહેરયું હોય તો એવડો કફારો આપવો પડશે[1] અને જો કોઇએ મેલા કપડાંમાં એહરામ બાંધ્યુ હોય તો જો તેને એહરામ પછી પુરા દીવસ સુધી પેહેરેલાં રાખશે તો દમ આપે અને ઓછામાં સદકો. અને જો ઊંઘવામાં માથું ઢાંકયું છે તો વખતના ઓછા વત્તાના પ્રમાણમાં કફારો આપે. કારણકે ઊંઘવું જાગવું આ બાબતમાં બરાબર છે પણ આટલું કે ઊંઘવામાં ગુનહા થશે નહીં. જો બુખારને લીધે દાખલા તરીકે કપડું પેહેરે ફરી તે બુખાર ઊતરી ગયો અને બીજો બુખાર ચડો અને કપડું ઊતારયું નહોતું તો બીજો કફારો આપે. કારણ કે દરેક બીમારી જુદુ કારણ છે. જો એક કુડતાથી દાખલા તરીકે ગરજ સરતી હોય અને તેણે બે કુડતા પેહેરયા તો એકજ કફારો છે. પણ ગુનેહ થશે. અને જ્યારે ખાતરી થાય કે હવે જરૂરત રહી નથી અને ફરી પણ સિવેલું કપડું પેહેરી રાખશે તો વખતના ઓછા વતાના પ્રમાણમાં વગર અખ્તીયારે કફારો આપે.

---

૧ તું જાણ કે કફારાનો શબ્દ આમ છે તે સદકા અને દમ બંને ઉપર બોલાય છે તો પુરા દીવસમાં દમ અને ઓછામાં સદકો છે એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ.

અને પા માથા પા ચેહરાને ઢાંકવા આખા માથા તથા આખા ચેહરાને ઢાંકવાના કાયદામાં છે. અને કાન તથા ગરદનના ઢાંકવામાં કશો ડર નથી, અને નાક ઉપર વગર કપડે હાથ રાખવા દુરસ્ત છે. અને કપડાની સાથે મકરૂહ તહરીમી છે. અને અસતંગે અથવા દવાથી પા માથાના અથવા પા દાઢીના વાળ કાઢે અથવા કોઈ તરહથી ડુબે અથવા કતરાવે પોતાના અખ્તીયારથી. અથવા ડ્રમડી બેચાવવાની જગ્યાને મુડાવીને ડ્રમડી બેચાવે અથવા એક આખી બગલને અથવા દુંટી નીચેના સઘળા વાળને અથવા આખી ગરદનને મુડાવશે અથવા ચારે હાથ પગના નખને એક મજલીસમાં અથવા બને હાથના અથવા બને પગના એક મજલીસમાં અથવા એક હાથના એક પગના કપાવશે તો આ સર્વ સુરતોમા દમ વાજેબ થશે અને જેન ડ્રમડી બેચાડવાની જગ્યા મુડાવી પણ ડ્રમડી બેચાવી નથી તો સદકો આપે. અને જેન એક મજલીસમાં એક હાથના અને બીજી મજલીસમાં બીજા હાથના નખ કાપશે તો બે દમ આપશે. અને જેન પા માથુ મુડાવ્યુ અને દમ આપ્યો અને ફરી પા માથુ મુડાવ્યુ તો બીજો દમ આપશે અને જેન પહેલો દમ આપ્યો ન હોય તો એકજ આપે. એવીજ રીતે જેન સઘળું માથુ એક બેઠકમાં મુડાવશે તો એકજ દમ છે. અને જેન ગંજેન માથાના વાળ લેવડાવે તો જેન તે માથાના ચોથાઈ વાળ જેટલા હશે તો દમ આપે. અને જેન કમ હોય તો સદકો આપે અને સઘળી છાતીના અથવા સઘળી રાનના અથવા સઘળી પીન્ડલીના વાળ મુડાવશે અથવા મુછો કતરાવશે અથવા ચોથાઈ માથાથી અથવા ચોથાઈ દાઢીથી ઓછાને મુડાવશે અથવા થોડી ગરદનને મુડાવશે અગર જેન તે

વધુ ભાગ મુડાયો હોય પણ આખી ગરદન મુડાઇ ન હોય તો સદકો આપે. પણ કેટલાક વાળમાં દરેક વાળને બદલે એક મુઠી ઘઉં આપે. અને ત્રણ વાળથી વધુમાં પૂરો સદકો આપે.

જાણવું જોઇએ કે માથાની તથા દાઢીની ચોથાઇ આખા માથા તથા આખી દાઢીના કાયદામાં છે અને બીજા દરેક અજોમાં પૂરા અજોના મુડાવાથી દમ આપવો પડે છે. જો પૂરો નહીં અગર જો ઘણો ભાગ હોય તો સદકો આપવાનો છે. પણ દાખલા તરીકે રાનો રાન પીન્ડલી અથવા ખાંધા કે જેનું મુડાવવુ મકસુદ હોતું નથી તેના પૂરા મુડાવવાથી પણ સદકોજ આવે છે.

અને જો પાંચ નખથી ઓછાને અથવા પાંચ નખ છુટા છુટાને કતરાવશે દાખલા તરીકે બે એક હાથના અને ત્રણ બીજા હાથના અથવા સોલ નખ છુટા છુટા ચારે હાથ પગના ચાર ચાર નખ કતરાવશે તો ત્રણે સુરતોમાં દરેક નખને બદલે પૂરો સદકો આપવો પડશે. પણ તે સર્વ સદકાને ભેગો કરતાં દમની કીંમત થાય તો કાંઇ ઓછું કરવું જોઇએ કે જેથી દમની કીમતથી ઓછુ થાય.

અને જો એહરામવાળો બીજા એહરામવાળાનુ ચોથાઇ માથુ અથવા સઘળી ગરદન મુડશે તો મોડનાર ઉપર સદકો છે અને મોડાવનાર ઉપર દમ છે. અને જો મોહરેમ (એહરામવાળો) હલાલ (વગર એહરામવાળા)નું માથું મોડશે તો હલાલ ઉપર કંઇ નથી પણ મોહરેમ જે કઇ ચાહે તે સદકો આપે અગર જો જરા સરખા હોય, અને જો હલાલ મોહરેમને મુડે તો મોહરેમ ઉપર દમ છે અને હલાલ ઉપર પુરો સદકો છે.

જે કોઇએ તવાફે કાદુમને અથવા તવાફે સદરને જનાબત (ગુસ-
લની હાજત)માં અથવા હેજ કે નિફાસમાં કર્યા અથવા ફરજ તવાફને
એ વોજુ કર્યો તો દમ આપે. અને જો બદન ઉપર નજાસત લાગી
હોય અથવા કપડું નાપાક હોય તો કંઇ આપવાનુ નથી પણ મકરૂહ
છે. અને જો ફરજ તવાફ જનાબતમાં અથવા હેજ કે નિફાસમાં કર્યો
તો આખું ઊંટ કે ગાય આપવી વાજેબ છે. અને જાણવું જોઇએ કે
જે તવાફ જનાબત કે હેજ કે નિફાસની હાલતમાં કર્યો હોય તેને
ફરી કરવો વાજેબ છે. અને જેને એ વોજુ કર્યો હોય તેને ફરી કરવો
મુસ્તહબ છે. અને જ્યારે ફરીથી કરશે તો કફારો માથે રેહેશે નહીં.
જો પેહેલા તવાફની સાથે સઇ કરી હશે તો ફરીથી કરેલા તવાફની
સાથે સઇ કરે નહીં. કારણ કે બીજો તવાફ તો નુકશાનનો બદલો છે
અને પેહેલો તવાફ માતબર છે. અને જો તવાફે ઝ્યારત જનાબતમાં
કર્યો અને તવાફે સદર તહારતથી કર્યો તો જો તવાફે ઝ્યારત જના-
બતમાં કર્યો અને તવાફે સદર તહારતથી કર્યો તો જો તવાફે સદરને
ઐયામે નહરમાં કર્યો છે તો આ તવાફ તવાફે ઝ્યારત બની જશે.
અને તવાફે ઝ્યારત બની જશે. અને તવાફે સદર છોડવાનો દમ
આપવો પડશે. પણ જો ફરી તવાફ કરશે તો આ તવાફ તવાફે સદર
થશે અને દમ માથે રેહેશે નહીં. અને જો તવાફે સદરને ઐયામે નહર
પછી કર્યો છે તો પણ આ તવાફે ઝિયારત થશે પણ ઢીલ થવાનો
દમ આપવો પડશે અને બીજો દમ તવાફે સદર છોડવાનો આપશે. પણ
જો બીજો તવાફ કરશે તો બીજો દમ તવાફે સદર છોડવાનો માથે
રેહેશે નહીં. અને જો તવાફે ઝિયારત વગર વોજુએ કર્યો છે અને

તવાફે સદરને ઐયામ નહરમાં કર્યો છે તો આ તવાફ તવાફે ઝીયારત થશે. અને જો ઐયામ નહર પછી કર્યો હશે તો બદલાશે નહીં અને દમ માથે રહેશે. અને ઊમરાનો તવાફ જો જનાબતમાં અથવા બે વોઝુ કરશે તો દમ આપે. અને ઊમરાના કોઇ પણ વાજેબ છોડવાથી ઉંટ, ગાય કે સદકો આપવો પડતો નથી પણ દમ થાય છે. એક બકરી અથવા સાતમો ભાગ, ગાય, ઉંટનો, અને ઉમરાના એહરામમાં પણ એહરામમાં મના થએલા કામો કરવાથી હજ્જના એહરામની જેમ સદકો આપવો પડે છે અને તવાફે કોદુમ અથવા તવાફે સદરને જો બેવઝુ કરશે તો સદકો આપે. અને જો તવાફે ઝિયારતમાંથી એક બે કે ત્રણ શોત છોડશે તો દમ આપે. પણ જો તવાફે સદરને અય્યામે નહરમાં કર્યો હશે તો તવાફ સદરના શોતોથી ભરતી કરીને તવાફે ઝીયારતને પુરો કરીશું અને દમ માથે રહેશે નહીં. પણ તવાફ સદરના નુકશાનને લીધે દરેક શોતને બદલે પુરો સદકો આપવો પડશે. અને જો આયામે નહર પછી તવાફ સદર કર્યો હશે તો પણ પુરણી કરીશું. પણ તવાફે ફરજના શોતોને એયામે નહરથી ઢીલ કરવાને લીધે દરેક શોતને બદલે પુરો સદકો આપવો પડશે. અને તવાફ સદરના ફેરા છોડાવવાને લીધે દરેક શોતને બદલે બીજો સદકો આપવો પડશે. અને જો તવાફે ઝિયારતના ચાર શોત છોડશે તો જ્યાં સુધી અદા કરશે નહીં આખી ઊમર પણ સ્ત્રીની બાબતમાં એહરામથી નીકળશે નહીં અને તેજ એહરામથી અદા કરવો વાજેબ થશે નહીં અને કંઇ બદલો આપવો બસ થશે નહીં અને દરેક જમાને બદલે કે જે જુદી બેઠકમાં (કે જુદા વખતમાં) કરી હશે તેની ગણતરી પ્રમાણે દમ

આપવો વાજેબ થશે. અને જો તવાફે સદર કે તવાફે કોદુમના એક બે ત્રણ શોત છોડયા હશે તો દરેક શોતને બદલે પુરો સદકો આપે. અને જો ચાર અથવા ચારથી વધુ શોત તવાફે સદરના અથવા તવાફે કોદુમના છોડયા હશે તો દરેક શોતને બદલે પુરો સદકો આપે અને સઈ અથવા સઈનો વધુ ભાગ વગર ઉજરે છોડયો હશે, અથવા વગર ઉજરે સઈને સવારી ઉપર કરી હશે તો દમ આપે ફરી જો ચાલીને બીજીવાર કરશે તો દમ માથેથી ઉતરી જશે અને જો ઉજરથી કરી હશે તો કંઈ ડર નથી. જો સઈના એક બે ત્રણ ફેરા છોડશે તો દરેક શોતને બદલે સદકો આપે.

જો કોઈ અરફાતથી સુર્યાસ્ત પહેલાં નીકળે અથવા નાઠેલા ઉટને પકડવા ગયો હોય તો પણ દમ વાજેબ થશે. પણ જો સુર્યાસ્ત પહેલાં જો પાછો આવ્યો તો દમ માથે રહેશે નહીં અને જો ગોરૂબ બાદ પાછો ફરશે તો માથેથી ઉતરશે નહીં. જો મુજદલફામાં થોભવાને વગર ઉજરે છોડશે તો દમ આપે. અને જો ચારે દીવસની રમી તદન છોડશે અથવા એક દીવસની સઘળી રમી છોડશે અગર જો તે દસમી તારીખની હોય, અથવા એક દીવસની રમીમાંથી ઘણી કાંકરીઓ છોડી હોય. દાખલા તરીકે દસમી તારીખની રમીથી ચાર કાંકરીયો અથવા બીજા દીવસોની કાંકરીયોથી અગયાર કાંકરીયો છોડી હોય તો આ સર્વ સુરતોમાં દમ આપે. અને એક દીવસની કાંકરીયોમાંથી થોડી છોડે જેમ કે દસમી તારીખના ત્રણ કાંકરી અથવા એથી ઓછીને છોડી દે અથવા બીજા દિવસોમાં દસ કાંકરી અથવા એથી ઓછી છોડી દે તો દરેક કાંકરી બદલે પુરો સદકો આપવો વાજેબ છે.

હવે જાણવું જોઇએ કે જે મસલામાં કેટલાક સદકા આપવા પડે જેમકે રમીમાં દરેક કાંકરીને બદલે, અને તવાફ તથા સઇમાં દરેક શોતને બદલે, અને દરેક નખ અને વાળને બદલે તો આ સર્વ જગ્યા જો સદકાનો ટોટલ દમની કીંમત સુધી પોહોંચે તો કાંઇક ઓછું કરવું જોઇએ કે જેથી દમની કીંમતથી ઓછો થાય તથા મોટી તકસીર તથા નાની તકસીરનો ફેર પડે.

જો હજ્જ અથવા ઉમરામાં હરમથી બહાર મુડાવશે તો દમ આપે. અને એવી રીતે જો હજ્જમાં અય્યામે નહર પછી મુડાવશે તો દમ આપે પણ જો એહરામવાળો હરમની હદથી બહાર નીકળી ગયો અને ફરી હરમમાં આવીને મુડાવે તો કંઇ ડર નથી પણ જો હાજી અૈયામે નહર પછી આવીને મુડાવશે તો ઢીલ કરવાનો દમ આપશે. અને જો ચુંબન કરશે અથવા શહવતથી હાથ લગાડશે અથવા મોબાશરતે ફાહેશા કરશે, અથવા સ્ત્રીની ખાસ જગ્યા સિવાય બીજી જગ્યાએ જીમા કરશે ઇનજાલ થશે અથવા નહીં થશે અને જો જલક (હાથરસ) કરશે અથવા ચોપગા પ્રાણીથી જીમા કરશે તો જો તેથી મની નીકલશે તો દમ આપશે અને નહીં તો કંઇ આપવું પડતું નથી.

જો તવાફે ઝીયારત અયામે નહર પછી વગર ઉઝરે કરશે તો દમ આપે.

જાણવું જોઇએ કે દશમી તારીખે હજ્જના ચાર કામ છે. પ્રથમ રમી, ફરી જુબ્હ કરવું, ફરી મુડાવવું, ફરી તવાફ; એમાં તવાફને સર્વથી પાછલ કરવો સુનત છે. અને જો સર્વથી પહેલાં અથવા વચમા કરશે તો કંઇ હરજ નથી પણ મકરૂહ છે. અને (તવાફ વગર

હજ્જના ત્રણ કામોમાં કારેન તથા મોતમત્તએને તરતીબ વાજેબ છે અને મુફરેદને ફકત રમી તથા મુડાવવામાં તરતીબ વાજેબ છે; કારણ કે એના ઉપર જુબ્હ કરવું વાજેબ નથી. જો તેમાં આગલ પાછલ કરશે તો દમ વાજેબ થશે. અને તકસીરનો દમ તે કિરાનના દમથી અદ થતો નથી પણ બીજો જુદો દમ આપવો પડે છે. અને જો કોઇ કોઇ વાજેબને વગર ઉજરે તરક કરશે તો દમ આપવો પડશે, અને જો ઉજરથી છોડશે તો કંઇ આપવું પડતું નથી.

એહરામમાં મના થએલી એવી વસ્તુને કે જેના સબબથી દમ આપવો વાજેબ થાય છે જો ઉજરથી કરશે તો તેને અખ્તીઆર છે ચાહે તો હરમમાં ઝુબ્હ કરે હરમની હદ બહાર ઝુબ્હ કરે નહીં અને ઝુબ્હ કરનારને તેનું ખાવું દુરૂસ્ત નથી. અને ચાહે તો છ મિસકીનોને અડધો અડધો સાઅ ઘઉં અથવા એક એક સાઅ જવનો માલેક કરી આપે. અને મક્કાના મીસકીનોને આપવું ઘણું અફજલ છે. અને નહીતો જ્યાં ચાહે ત્યાં આપે પણ દરેક મિસકીનને સદકએ ફિત્રથી ઓછું આપે નહી. નહી તો દુરૂસ્ત થશે નહીં. જો વધારે આપશે તો વધારે ગણતરીમાં આવશે નહીં. દાખલા તરીકે જો ત્રણ સાઅ ઘઉં સાત મીસકીનોને બરાબર આપશે તો એકને આપેલું પણ ગણતરીમાં આવશે નહીં. અને જો ત્રણને આપશે તો બીજા ત્રણ મિસકીનોને આપવું પડશે. અને જો ચાહે તો ત્રણ રોજા રાખે જ્યાં ચાહે હરમ હોય કે તે બહાર હોય, અને જો ઉજરથી એવું મના કામ કર્યું હશે કે તેથી સદકો આપવો પડે છે તો તેને અખત્યાર છે જોઇએ તો અડધો સાઅ ઘઉં એક મિસકીનને આપે અથવા એક રોજો રાખે.

બુખાર, ઠંડ, જખમ, માથુ દુઃખવું વિગેરે ઉજર ગણાય છે અને બીમારીનું હંમેશ રેહવું અથવા હલાકીએ પુગવું એ શરત નથી પણ ઉજર થવા માટે તકલીફ અને મશક્કત થવી બસ છે. ભૂલચુક બેહોશી ઉંઘ અને ગરીબાઇ એ ઉજર નથી. જો આ હાલતોમાં વગર કોઈ ઉજરે કંઇ તકસીર કરશે તો તેની ગુન્હાગારી આપવી પડશે. તેને ઊજરવાળા જેવા અખત્યાર થશે નહીં જો ગરીબાઇને લીધે એને કફારો નહી મળશે તો તેને માથે વાજેબ રહેશે. અને જે કોઇ ઉજરથી કંઇ કામ કરે તો તેના ઉપર વાજેબ છે કે જરૂર તેથી આગળ વધે નહી દાખલા તરીકે જો ટોપી પેહેરવાથી જરૂરત ટલતી હોય તો ફેંટો બાંધશે તો ગુનાહ થશે બીજો કફારો આપવો પડતો નથી. પણ જો ટોપી સિવાય બીજી જગ્યામાંથી માથું ફેંટાથી ઢકશે તો તેની ગુનેહગારી જુદી વાજેબ થશે.

સ્ત્રી મીલાપ (જીમા) કે સોપારી જેટલુ આદમીને આગલે રસ્તે અથવા પાછલે રસ્તે દાખલ કરુ હોય અગર જો મની નીકળી ન હોય ઉંઘમાં કર્યો હોય અથવા જબરદસ્તીથી કર્યો હોય અથવા કોઈ સ્ત્રીએ ગધેડાનો જકર અથવા માણસનો કે કોઇ જનાવરનો કપાયલો જકર પોતાની ફુરજ (પીશાબની જગ્યા)માં દાખલ કર્યો હોય, તો જો એ કામ અરફાતમાં ગયા પહેલા કર્યું હોય તો હજ્જ ફાસેદ થશે. ફરી જેવી રીતે સહી હજ્જમાં કરે છે તેવી રીતે હજ્જના સર્વ કામ બજાવી લાવે. અને મના થએલા કામોથી બચતો રહે જો મના થએલા કામોને કરશે તો તેની ગુનહાગારી આપવી પડશે. અને હજ્જના કામો કર્યા વગર એહરામમાંથી નીકળશે નહી. અને હજ્જ ફાસેદ કરવાનો દમ આપવો

વાજેબ થશે. અને આવને વાસ્તે તેની કઝા કરે જો કે તે નફલ હજ્જ હોય. કારણ કે તે શરૂ કરવાથી વાજેબ થાય છે. અને કઝા કરતી વેળા સ્ત્રીને જુદી રાખવી વાજેબ નથી, પણ જો ફરી જીમામાં પડવાની બીક હોય તો એહરામના વખતથી જુદા થવું મસ્તહબ છે- જો અરફામાં ગયા પછી આ કામ થયું હોય અથવા તે મુડાવવા તથા તવાફે ઝીયારતથી પહેલાં થયું હોય તો બદના (ઉંટ ગાય) આપે અને મુડાવવા પછી પણ તવાફ પહેલા થયું હોય અથવા તવાફ પછી પણ મુડાવવા પહેલાં થયું હોય તો દમ આપવો વાજેબ છે. અને કારેન જો ઉમરાના તવાફ તથા અરફામાં જવા પહેલા જીમા કરશે તો હજ્જ અને ઉમરો બન્ને ફાસેદ થશે. કિરાનનો દમ તેને માથે હવે રહ્યો નહીં પણ હજ્જ ઉમરો બેને છોડવાના બે દમ આપવા વાજેબ થશે. અને સર્વ કામો પુરા કરીને એહરામથી બહાર આવે જેમ કે ઉપર જણાયું છે અને જો તે ઉમરાના તવાફ તથા અરફાતમાં જવા પછી પણ મુડાવવા પહેલાં જીમા કરશે તો બદનો તથા દમ આપશે અને કિરાનનો દમ પણ આપવો પડશે. અને જો મુડાવવા પછી કરશે તો એક દમ આપશે અને કિરાનનો દમ પણ આપશે અને ઉમરાના તવાફના ચાર શોત પહેલાં જીમા કરવા એ ઉમરાને ફાસિદ કરનાર છે. અને દમ વાજેબ થશે. ઉમરાના બીજા કામો કરીને એહરામથી નીકળે અને ઉમરાને કઝા કરે, અને જો ઉમરાના ચાર શોત પછી કરી છે તો દમ આપે ઉમરો ફાસેદ થશે નહી.

મોહરેમ જો ખુશ્કીના જાનવરને કે જેની પેદાએશ જમીન ઉપર થતી હોય અગર જો તે દરયામાં રહેતું હોય જેવી કે બતક તેને

શીકાર કરી કતલ કરશે અથવા ઇશારાથી કે વાતથી કતલ કરનારને બતાવશે અને કતલ કરનાર તેને જુદવે નહી તથા તેથી પેહેલાં તે તેને જાણુતો પણ નહોતો તથા જ્યાં બતાવ્યું હતું ત્યાંજ તે હતું ને કતલ થયું તથા મોહરેમ કતલનાં વખતે એહરામમાં હતો તો તેનો બદલો આપવો વાજેબ થશે. જો કેટલીકવાર કતલ કરશે અથવા બતાવશે તો દરેક વખતનો બદલો જુદો આપશે. અને ભુલચુક વગેરે હાલતો એમાં સરખી છે. અને જો મોહરેમ કતલ કરનારની કોઈ પણ રીતે મદદ કરશે જેમ કે છરી અથવા ભાલો પકડાવે અથવા કતલ કરનારને કતલ કરવાનો હુકમ કરશે તો પણ તે બદલો આપશે. જે જાનવર દરયામાં જન્મતુ હોય ફરી જો તે ખુશકીમાં રેહતું હોય જેમ કે દરયાઇ કુતરૂં, દેડકુ, દેડકો. મગર, કાચબો અને એ શીવાય બીજું કંઇ અગર જો તે ખાવામાં આવતું ન હોય તેનો શીકાર કરવો દુરૂસ્ત છે. અને ખુશકીના શીકારમાં અગર જો તે હરામ હોય જેમ કે ખીનઝીર (સુવ્વર) તેના શીકાર કરવાથી બદલો આપવો વાજેબ થાય છે. પણ વરૂ, અકઅક સિવાય બીજી જાતનો કાગડો, ચીલ, વીંછી, સાપ, ઊંદર કુતરૂં અગર જો તે જંગલી હોય, બીલાડી ઘરમાની, કીડી, ચાંચડ જવા પ્રવાન, (ભરમરયુ) માંખ ગીપકલી, સકામાંખ. નોલયો અને સર્વ જાતના ઝેહેરવાળા જાનવર અને જે જે જાનવર કે ખાવામાં આવતા ન હોય ને હુમલો કરે અને વગર કતલ કરે દફે થતું ન હોય તો આ સર્વને કતલ કરવામાં કંઇ આપવું પડતું નથી, પણ જે કીડી દુ:ખ દે નહી તથા એવીજ રીતે બીજા જાનવરો જે ઇજા કરે નહીં તેને કતલ કરવા દુરૂસ્ત નથી, અગર જો કતલ કરવાથી તેનો બદલો

વાજેબ થતો નથી. અને જો નહીં ખાવામા આવતું જાનવર જો હુમલો નહીં કરે અથવા હુમલો તો કરે પણ વગર કતલ કરે તે દફે થઇ શકે છે અને ફરી મારી નાખે. તો જો તે કોઇની મીલક ન હશે તો તેનો બદલો આપવો પડશે પણ બકરીની કીંમતથી વધારે આપવું પડશે નહીં. જો હાથી હોય, અને તે જાનવર કોઇની મીલકન હોય અથવા તે ઊંટ વગેરે ખાવામાં આવે તેવાં જાનવર હોય તેણે હુમલો કર્યો હોય અને મોહરેમે તેને કતલ કર્યું તો માલેકને જેટલી કીંમત થાય તેટલી આપવી જોઇએ જો બકરાની કીંમતથી વધી જાય. છતાં આપે અને મોહરેમને બકરી ઝુબ્હ કરવી જો તેનો બાપ હરણ હોય તથા ગાય, ઉંટ, મરઘી અને દેશી બતકને ઝુબ્હ કરવા દુરૂસ્ત છે. પણ જંગલી બતક શીકાર છે તેનો શીકાર કરવાથી બદલો આપવો વાજેબ થશે. અને હલાલે જો હિલ્લમાં શીકાર કર્યો હોય અને હિલ્લમાંજ ઝુબ્હ કર્યો હોય અગર જો તેણે મોહરેમને માટે શીકાર કર્યો હોય તો જો મોહરેમે બતાવ્યું ન હશે તથા મદદ કે હુકમ કર્યો ન હશે તો મોહરેમને આ શીકાર ખાવો દુરૂસ્ત છે. પણ જો એમાંથી કંઇ (મદદ વગેરે) કરી હશે તો મોહરેમને ખાવું દુરૂસ્ત નથી અને હલાલને ખાવું દુરૂસ્ત છે. અને હરણ વગેરે પાલેલો શીકાર તે શીકારનીજ ગણતરીમાં છે તેને કતલ કરવાથી બદલો તથા તેના માલેકને કીંમત જુદી આપવી પડશે. અને જે ઊંટ જંગલી થયું હોય તે શીકારની ગણતરીમાં નથી. અને જો કતલ વગર અખત્યારે કર્યું હશે તો પણ તેનો બદલો વાજેબ થશે.

અને શીકારનો બદલો આ છે કે બે આદેલ (પ્રમાણીક) આદમી તે શીકારની કીંમત ઠેરવે અને જે એક આદેલ હોય તો પણ બસ છે

અને તે કીંમત કતલ કરેલી જગ્યાની કીંમતને માફક હોવી જોઇએ. જો ત્યાં તેની કીમત નહોય તો તેને પાસેની જગ્યાની કીમતને માફક ઠેરવે અને કીમત કરવામાં તેની ખુબી અને ખુબસુરતી જે પેદાએશથી હોય તેની ગણતરી કરે, પણ તે શીખવેલું હોય તો તેની કીમત બદલામાં વધારાય નહીં પણ માલિકને કીમત અપાવવામાં શીખવવાની કીમત પણ આપવામાં આવશે ફરી કાતેલને અખ્તીયાર છે ચાહે તો કીમતથી હદી ખરીદીને હરમમાં ઝુબ્હ કરે. અથવા અનાજ ખરીદીને દરેક મિસકીનને સદકએ ફિત્રને અંદાજે જયાં ચાહે ત્યાં આપે ફિત્રના અંદાજથી વધારે ઓછું ગણતરીમાં આવશે નહી. જેમકે ઉપર બયાન થયું છે અથવા દરેક મિસકીનના ખાણાને બદલે એક એક રોજો જયાં ચાહે ત્યાં રાખે. અને જે અનાજ ફિત્રના અંદાજાથી થોડો બચે અથવા મુલથીજ થોડો હોય જેમકે ચકલીનો બદલો તો તેને યાતો એક મિસકીનને આપે અથવા એક રોજો રાખે. અને આ જગ્યા ઇબાદતની રૂએ ખાવું આપવું (ખવડાવવું પણ દુરસ્ત છે અને કીમત આપવી પણ દુરસ્ત છે. પણ દરેક મિસકીનને ફિત્રના અંદાજથી ઓછી વતી કીમત આપે નહીં અને દરરોજ એકજ મિસકીનને આપ્યા કરશે તો પણ દુરૂસ્ત છે અને વાજીબ સદકાની જેમ ઓસુલ (બાપદાદા)ને તથા ફોરુ (દીકરા પોતરા)ને બાયડીને ગુલામને અને પૈસાદારને આપે નહી. અને જો કોઇએ રેહવાને માટે તંબુ ઉભો કર્યો, અને તેમાં શીકાર ભેરવાઇ મરી ગયો તો કાંઈ ડર નથી અને જો શીકારને જખમી કર્યો અથવા તેની પાંખ ઉખેડી અથવા તેના કોઇ અંગ કાપી નાખ્યો પણ તેથી તે જાનવર મર્યું નહોય તો તેની કીમતની નુકશાની

આપવી પડશે. દાખલા તરીકે સાજ્ત શીકારની કીમત એક રૂપીયો હોય અને આ નુકશાન કે જે તેણે તેમાં કર્યું તેથી તેની કીમત બાર આનાની થઇ તો ચાર આના કીંમતની નુકસાનીના આપવા વાજેબ થશે. પણ જો શીકારના લાભનો વીચાર હોય જેમકે બીલાડીથી છોડાવતામાં નુકશાની થાય અથવા મરી જાય તો તેમાં કાંઇ નથી. જો જખમી થઇને શીકાર ગાએબ થાય અને તેના મરવા જીવવાનો હાલ જણાય નહીં તો એહતેયાતને માટે પુરી કીંમત આપવી પડશે, અને જો જખમ સાજો થાય અને કાંઈ અસર પણ બાકી ન રહે તો પણ બદલો આપે જો જખમની જઝા (બદલો) આપી નહોતી અને ફરી તે જાનવરને કતલ પણ કર્યું તો જખમની ગુનહગારી તથા કતલનો બદલો જુદો જુદો આપવો પડશે. અને જો શીકારની બાજુ કે ટાંગ એવી રીતની તોડી હોય કે તે પોતે પોતાનો બચાવ પોતાના દુશમનથી કરી શકે અને નહિ તો, શીકારની પુરી કીમત આપવી પડશે. જો શીકારના ઈંડાને તોડયું હોય હવે જો તે ગંદુ થયું ન હોય તો ઈંડાની કીમત આપે. અને જો તેમાંથી બચ્ચુ નીકળે કે જે તોડવાના સબબથી મરી ગયું હોય તો જીવતાં બચ્ચાની કીમત આપે. અને ઈંડું તોડયા પેહેલાંથી બચ્ચુ મરેલું હોય તો ઈંડુ કે બચ્ચુ કોઇનો પણ બદલો આપવાનો નથી. અને જો તોડવાથી પહેલાં મર્યું છે કે તોડવાથી મર્યું છે એમ જણાયું ન હોય તો એહતેયાતને માટે જીવતા બચ્ચાની કીમત આપે. અને જો મોહરેમ શીકારનું દુધ દોહ્યું હોય તો દુધની કીમત આપે.

હવે જાણવું જોઇએ કે શીકાર હરમનો હોય કે હિલ્લનો હોય મોહરેમના હક્કમાં સર્વ બરાબર છે. એ સર્વના કતલ કરવાથી તથા બતાવ્યાથી તથા નુકસાન કર્યાથી બદલો આપવો વાજેબ થશે.

જો જૂ મારે અથવા કપડાને તડકામાં નાખે કે જેથી જૂ મરે તો એક જૂ મરે તો એક જૂમાં રોટલીનો એક તુકડો અને એમાં એક મુઠી ઘઊં અને ત્રણથી વધુમાં પૂરો એક સદકો આપે. તીડમાં પણ એવીજ રીતે છે. એટલે ત્રણથી વધુમાં અડધો સાઅ ઘઉં અને ત્રણ સુધી જે ચાહે તે આપે. અને જો જૂ મારનારને બતાવશે તો સદકો આપે.

હિલ્લામાં જે કોઈ એહરામ બાંધે અને તેના હાથમાં શીકાર હોય તો તે શીકારને એવી રીતે છોડવું વાજેબ છે કે તે હલાક થાય નહીં. અથવા તેને પિંજરામાં રાખે અથવા કોઈ હલાલની પાસે અનામત રાખે. એહરામ બાંધની વેળા જો શીકાર ઘરમાં હોય, અથવા પિંજરામાં હોય, અથવા પિંજરૂં હાથમાં હોય અથવા શીકારના ગળામાં દોરડી બાંધેલી હાથમાં હોય તો આ સુરતોમાં શીકારનું છોડવું વાજેબ નથી' જો આ શીકારને એહરામ પહેલાં પકડયો હોય તોએ અને એહરામ બાંધ્યા પછી પકડયો હોય તો પણ દરેક હાલતમાં તેને છોડવું વાજેબ છે. જે શીકારને એહરામ પહેલાં પકડેલો અને એહરામની વખતે તેને છોડયો તો તે મોહરેમ ની મિલકમાંથી નીકળતો નથી. જો કોઇ તેને પકડશે તો તે તેનાથી લઈ શકે છે. અને જો એહરામ પછી પકડીને છોડયો હશે તો તેને લઇ શકતો નથી કારણ કે એહરામને લીધે તે તેનો માલીક થનો નથી. જો કોઈ બીજો મોહરેમ આકેલ બાલેગ તે શીકારને કતલ કરશે તો પકડનારો અને મારનારો બંનેને પુરેપુરો બદલો આપવો પડશે અને ફરી પકડનારો કતલ કરનાર પાસેથી પાછો લે. જો હલાલે કતલ કર્યો હશે અથવા તે શીકાર હરમનો હશે તો

કતલ કરનાર પણ બદલો આપે. જો તે હિલ્લનો છે તો હલાલ કતલ કરનાર ઉપર કંઇ નથી, પણ પકડનારો બદલો આપે, અને જો માલનો બદલો આપ્યો હશે તો ફરી તેની પાસેથી લીએ પણ જો રોજા રાખ્યા હશે તો તેની પાસેથી કંઈ લે નહીં. અને જો બે મોહરેમ એક શીકારને કતલ કરશે તો બન્ને પુરો બદલો આપશે. જો મોહરેમ શીકાર પકડીને વેચશે અને ખરીદનારો હલાલ હોય તો વેચાણ બાતલ થશે. અને વેચનાર હલાલ હોય તો મોહરેમનું શીકાર ખરીદવું બાતેલ છે. અને એવીજ રીતે હેબા વગેરેનો શીકરનો મામલો મોહરેમનો કરેલો બાતેલ છે. જ્યારે હરમમાં મોહરેમ અથવા હલાલ દાખેલ થાય અને તેની પાસે શીકાર હોય અગર જો પીંજરામાં હોય તો તેને છોડવું વાજેબ છે. કેમકે તે હવે હરમનો શીકાર થયો છે. જો મોહરેમે એહરામ પછી અથવા હલાલે હરમમાં દાખલ થતી વખતે શીકારનું વેચાણ કર્યું હશે તો વેચાણ રદ થશે. જો તે શીકાર હલાક થશે અથવા ખરીદાર ગાએબ થશે, તો વેચનારે બદલો આપવો પડશે. જો કોઇની પાસે બાજ હોય અને હરમમાં દાખલ થતી વખતે તેણે તેને છોડયો, તો જો તે બાજ હરમના કબુતરને મારી નાખશે તો તે શખ્સ ઉપર કાંઇ નથી. જો હલાલ આદમી હરમના શીકારનું દુધ દોહશે તો તે દુધની કીંમત આપે અને જો હલાલ હરમના શીકારને જુબ્હ કરશે તો શીકારની કીંમત તેને માથે વાજેબ થશે. જેમ વર્ણવવામાં આવ્યું છે તેમ જોઇએ તો તે કીંમતથી હદી ખરીદીને હરમમાં જુબ્હ કરે અથવા મિસકીનોને ખાવાનું આપે. અને એને રોજો રાખવો બસ નથી. જો મોહરેમ હરમના શીકારને કતલ કરશે તો તેની ગુનેહગારીમાં રોજો રાખવો પણ દુરૂસ્ત છે. જો હલાલ હરમના શીકારને કતલ

કરનારને બતાવશે તો ગુનહગાર થશે. પરંતુ કાંઇ આપવું પડતું નથી. પણ મોહરેમ માટે એથી ઉલટું છે. તેને બતાવવાથી પુરો બદલો આપવો પડે છે. જો બે હલાલ મલીને હરમના શીકારને કતલ કરશે તો અડધો અડધો બદલો આપશે. જો હરમના હરણને ભડકાવીને ક્હાડી મુકશે ફરી હરણ હરમથી નીકળીને જણશે અને બન્ને મરી જશે તો બન્નેનો બદલો આપવો પડશે પણ જો હરણ માટે બદલો આપ્યો હશે ને ફરી બચ્ચુ જણી હશે બચ્ચાનો બદલો કાંઇ આપવો પડતો નથી. પણ તેને પાછું હરમમાં લઇ જવું વાજેબ છે. જો કોઇની સવારીના આગલા પાછલા પગથી અથવા મોંથી શીકાર હલાક થશે તો તેનો સવાર બદલો આપશે. જો હરમના ઝાડની ડાલી ઉપર જાનવર હોય એવી રીતે કે જો તે પડે તો હિલ્લમાં પડે તો શીકાર હિલ્લનો છે અથવા એવી રીતે હોય કે જો તે પડે તો હરમમાં પડે તો તે શીકાર હરમનો છે. જો જાનવરના પગ હરમમાં હોય અને માથું હિલ્લમાં હોય તો તે શીકાર હરમનો થશે. અને જો શીકારને મોહરેમે જુબ્હ કર્યો હોય અગર જો તે હિલ્લનો હોય છતાં હરામ મુરદારના હુકમમાં છે. હરમનો શીકાર જો હલાલ અથવા મોહરેમ જુબ્હ કરશે તો તે મુરદારના હુકમમાં છે. પણ કેટલાકની નજદીક હરમના શીકારને હલાલ જુબ્હ કરશે તો તે હલાલ છે અને ગુનહગારી આપવી વાજેબ છે. જો હરમના શીકારનું ઈંડુ ભુંજ્યું અથવા તેનું દુધ દોહ્યું અને તેનો બદલો આપ્યો તો તે ઈંડાનો તથા દુધનો તે માલેક થાય છે. અને તેનું વેચવું કરાહીયતની સાથે જાએજ છે પણ ખરીદનારના હક્કમાં તે મકરૂહ નથી.

જો હરમની લીલી ઘાસ કાપશે તો તેની કીમત આપવી તે માથે વાજેબ થશે પણ સુકી ઘાસ, ઇજખેર અને ખંબાને તોડવા દુરસ્ત છે. જો હરમના ઝાડને કાપી નાંખ્યું તો જો તે આપોઆપ ઉગ્યું હો અને તે એવી જાતનું પણ ન હોય કે લોક રોપતા હોય તો તેને કાપનારો હલાલ હોય કે મોહરેમ હોય તેની કીંમત વાજેબ થશે. એ ઝાડ તથા ઘાસની કીંમતથી અનાજ અથવા હદી ખરીદી ઉપર બ લાવ્યા પ્રમાણે સદકો કરે. અને કીંમત આપ્યા પછી ઘાસ, લાક કાપનારની માલકત છે અને તેને વાપરવા તેને દુરસ્ત છે અને વેચ મકરૂહ છે પણ ખરીદારના હકમાં મકરૂહ નથી. જો એ ઝાડ કોઈ મિલકતમાં પણ હોય. દાખલા તરીકે જેમકે બાવલ કોઈની માલ જમીનમાં ઉગી નીકળે તો બીજી કીંમત માલેકને પણ આપવી પડ જે ઝાડ કોઈનું રોપેલું હોય ફરી રોપવાની જાતીનું હોય. જેમ દાડમડી અથવા ન હોય જેમકે બાવલ, તેને કોઈએ રોપ્યું તો તે કાપવાથી બદલો આપવો પડતો નથી પણ તેના માલીકને કીંમત આપ પડશે. જે ઝાડ રોપાતાં ઝાડની જાતીમાંથી હોય જેમકે દાડમ અને કોઈના રોપ્યા વિના ઉગી નીકળ્યું અથવા તે કોઈની મિલકતમાં હોય તો પણ બદલો આપવો પડતો નથી. પણ જો તે કોઈની મિ કતમાં હોય તો તેની કીંમત માલિકને આપે. અને જે ઝાડના પાં તોડવાથી ઝાડને નુકસાન થતું ન હોય તો તેના પાંદડાં તોડવાં દુરૂ છે અને જો નુકસાન થતું હોય તો દુરસ્ત નથી. જો ફલદાર ઝાડ આપોઆપ નીકળ્યું હોય તો પણ તેનું કાપવું દુરસ્ત છે. પણ જો કોઈની મિલકતમાં હોય તો માલિકનો હુકમ લેવો શરત છે. જો (

ગાડતાં અથવા ચુલો. તંદુર ખોદતાં અથવા ચાલતાં ઘાસ લાકડી તુટે તો કશી હરકત નથી. અને સુકી લાકડી અને ઝાડ અથવા તુટીને ઉખેડાયલું ઝાડ કે જે લીલુ થઇ શક્તું ન હોય તેને કાપવું દુરસ્ત છે. ઝાડની જડ પ્રમાણે ગણતરી થાય છે. જો ડાળી હરમમાં હોય અને જડ હિલ્લમાં હોય તો તે હિલ્લનું ઝાડ છે. અને જો જડ હરમમાં હોય અને ડાળીઓ હિલ્લમાં હોય તો તે હરમનું ઝાડ છે. જો અડધી જડ હરમમાં અને અડધી હિલ્લમાં હોય તો પણ તે હરમનું ઝાડ છે.

હવે જાણવું જોઇએ કે હદી ચલાવી તમત્તોઅ કરનાર હજ્જના એહરામ પછી તથા કારેન જો એહરામમાં મના થએલું કાંઇ કામ કરશે તો મુફરેદથી બેવડી ગુન્હગારી આપવી પડશે. (બે એહરામનો ગુનાહ.) જો તે કાંઇ વાજેબ છોડશે અથવા હરમના ઘાસ ઝાડ કાપશે તો મુફરેદની જેમ એકજ ગુન્હગારી આપે. અને જે શખસ પોતાની મીકાતથી વગર એહરામ બાંધે આગળ વધશે તેના પર દમ વાજેબ થાય છે. પણ જો પાછો હટી મીકાત ઉપર આવીને એહરામ બાંધી લેશે તો દમ માથે રેહેશે નહીં. અને જો પાછો નહીં ફર્યો અને મીકાતથી વધીને એહરામ બાંધ્યું તો દમ વાજેબ થયું. પણ જો એહરામ બાંધીને હજ્જનું કાંઇ કામ કર્યું ન હશે ને પાછો એહરામ બાંધેલો મીકાત ઉપર ચાલ્યો આવશે અને મીકાતપર આવીને તલ્બીયા કેહશે તો દમ માથે રેહશે નહીં. તવાફનો એક શોત કરવાથી પણ હજ્જનું કામ કરવું ગણાશે. અને શોત પુરો થવા પહેલાં ગણાશે નહીં. અને પાછું હટીને આવવું એ શખ્સ ઉપર વાજેબ છે પણ જો હટીને આવવામાં હજ્જ ફોત થવાની બીક હોય તો પાછો ફરે નહીં. જો એ શખ્સ પાછો

નહીં ફર્યો અથવા પાછો ફર્યો પણ મીકાત ઉપર આવીને તલબીયા કહી નહીં, અથવા હજ્જનું કામ શરૂ કર્યા બાદ પાછો ફર્યો તો આ ત્રણે સુરતોમાં દમ આપવુંજ પડશે. અને જે કોઇ કેરાન માટે જાય અને વગર એહરામે મીકાતની આગલ વધે તો તે મુફરેદની જેમ એકજ દમ આપે.

જો કોઈ મીકાતની બહાર રેહનારો (આફાકી) હિલ્લમાં એટલે મીકાત અને હરમની વચ્ચે કંઇ કામને માટે જાય, દાખલા તરીકે કોઇ મુંબઈથી જુદા કોઇ જરૂરતને માટે જાય, તો તે શખ્સને વગર એહરામે જવું દુરૂસ્ત છે. જ્યારે તે ત્યાં ગયો તો ત્યાંના લોકો તથા રેહનારાઓના હુકમમાં એ પણ આવ્યો. તો ફરી જો શખ્સ હવે મક્કામાં કોઇ જરૂરતને લીધે જશે તો વગર એહરામે એને જવું દુરૂસ્ત છે. અને જો હજ્જ કરવા ચાહે તો હિલ્લમાંથી એહરામ બાંધે જેમકે ત્યાંના લોકો કરે છે. જો આફાકી એટલે મીકાતથી બહાર રેહનારો વગર એહરામે હરમમાં જશે તો તેને હજ્જ અથવા ઉમરો કરવો વાજેબ થાય છે જો અનેકવાર ગયો હશે તો દરેકવાર વગર એહરામે જવાને બદલે એક એક હજ્જ અથવા ઉમરો કરે. જો મીકાત ઉપર પાછો ફરીને એહરામ બાંધી લેશે તો છેલી વેલાના (વગર એહ-રામે) જવાનો બદલો કાફી થશે. અને બાકી માથે વાજેબ રહેશે. અને જો આફાકી વગર એહરામે જશે અને ફરી તેજ વર્ષમાં ફરજ હજ્જ અથવા નજર (હજ્જ) અથવા નજર ઉમરો અદા કરશે તો પણ વગર એહરામે દાખલ થવાનો કાયદો માથે રેહશે નહીં. પણ જો આગલે

વર્ષ કરશે તો માથેથી ઉતરશે નહીં તેને માટે જુદું એહરામ બાંધીને અદા કરવું પડશે.

જો કોઇએ ઉમરો કર્યો અને ફરી બોડાવવા કે કતરાવા પેહેલાં બીજા ઉમરાનું એહરામ બાંધ્યું તો દમ આપશે. પણ જો બીજો ઉમરો અદા કર્યા પેહેલાં મુડાવશે (અથવા કતરાવશે) તો બીજો દમ ફરી આપવું પડશે. વલ્લાહો તઆલા આલમો

ફેસલ ૬.

હદી તથા કુરબાની વિષે.

એક વર્ષના વયની બકરી કે ઘેટું, પાંચ વર્ષનું ઉંટ અને બે વરસની ગાય કે ભેંસ હદી કહેવાય છે. તેને (ગરદનમાં) કેલાદો નાખીને પ્રખ્યાત કરવી અથવા સાથે અરફાત ઉપર લઇ જવી વાજેબ નથી. પણ કેરાન, તમત્તાઅ, નફલ, અને નજરના દમને જો તે બુદના હોય તો કેલાદો નાખીને અરફાતમાં સાથે લઇ જવું મુસ્તહબ છે. પરંતુ જો ઘેટું કે બકરા હોય તો મુસ્તહબ નથી. ઝબેહ કરનારને (જેના તરફથી જુબ્હ થયુ હોય તેને) કેરાન તથા તમત્તાઅના દમમાંથી ખાવું મુસ્તહબ છે. અને નફલ દમ જો હરમમાં જઇને જુબ્હ થાય તો તેનું પણ ખાવું ઝુબ્હ કરનારને દુરસ્ત છે. અને ગુનહગારીનો દમ, હજ્જથી રોકાણનો દમ, નજરનો દમ, અને નફલ દમ જે માર્ગમાં જુબ્હ થાય અને હરમ સુધી પુગે નહીં તે જુબ્હ કરનારને તથા પૈસાવાળાઓને ખાવું દુરસ્ત નથી. જો ખાશે તો કીમત આપવી પડશે.

હદીની સર્વ જાતોને હરમમાં જુબ્હ કરવી જરૂર છે હરમથી બહાર દુરૂસ્ત નથી. પણ તે મિનામાંજ થાય એ અગત્યનું નથી. અને તે હરમના ફકીરોને આપવું અફજલ છે પણ તેઓનેજ આપવું એવું બંધન નથી. કેરાન તથા તમત્તોઅના હદને અૈયામે નહરમાં જુબ્હ કરે જો પહેલાં જુબ્હ કરશે તો ગણતરીમાં આવશે નહીં અને જો અય્યામે નહર પછી કરશે તો ગણત્રીમાં આવશે. પણ ઢીલ કરવાનો એક દમ આપવો પડશે અને બીજી હદીમા અૈયામે નહરનું બંધન (શરત) નથી.

અને હદીની નકાલ (અકોડો) તથા જુલ (ઓઢણ) તે પણ સદકો કરે. અને કસાઇની મજુરી હદીમાંથી આપે નહીં પણ જો સદકો કે હદાની રૂએ આપે તો કાંઇ હરકત નથી. અને હદી ઉપર સવાર થાય નહીં અને જો લાચારી હોય તો કંઇ હરકત નથી. પણ જો સવારી કરતાં અગર બોજો લાદતાં કંઇ નુકસાની થાય તો નુકસાનીનો બદલો ફકીરોને આપવો પડશે. અને તે પૈસાવાળાઓને આપવું પડતું (કાયમ) થશે નહીં અને હદીનું દુધ દોહવું નહીં. જો તે ઘણું ટપકવા લાગે. તો જો જુબ્હ કરવાનો વખત પાસે આવ્યો હોય તો તેને ઠંડા પાણીથી બંધ કરે અને જો જુબ્હ કરવાનો વખત આઘે હોય તો દોહીને ફકીરોને સદકો આપે જો પૈસાવાળાઓને આપશે અથવા પોતે પીશે તો કીમત આપવી પડશે.

જો હદીમાં તેની જગ્યાએ પુગવા પહેલાં એવું કંઇ નુકસાન થાય કે તેની કુરબાની થઇ શકતી ન હોય તો જો તે હદી વાજેબ છે તો તેના બદલામાં બીજી લાવે, અને નુકસાની વાળીને ચાહે તેમ કરે. અને

જો તે હદી નફલ હોય તો જુબ્હ કરે અને તેના કેલાદાને તેના ખુનમાં ખરડીને તેની કોહાન ઉપર ખુનના ડાગો લગાડે. એ નિશાન આ વાતની છે કે તેને પૈસાદાર ખાય નહીં.

હજ્જ કરનાર જો મુસાફર હોય તો તેને માથે કુરબાની વાજેબ નથી જો તે પૈસાવાળો હોય છતાં વાજેબ નથી. પણ જો મક્કામાં (પંદર દીવસની કે તેથી વધારેની નીયત કરી) રેહવાને લીધે મુસાફર નહીં રહે અને મોકીમ થાય તો પૈસાવાળો હોવાથી તેના પર કુરબાની પણ વાજેબ છે. કેરાન વગેરેના દમથી કુરબાની માથેથી ઉતરતી નથી પણ કુરબાની એક જુદુ વાજેબ છે. તેનું અદા કરવું પણ જો હાજી પૈસાવાળો તથા મોકીમ હોય તો વાજેબ છે.

જે મોહરેમ દુશમન કે દરીન્દા (ફાડી ખાનાર જાનવર) કે બીમારીના ગલબાથી બીકથી રોકાઇ જાય તેને મોહસર કહે છે. તો જો એ મોહસર મુફરેદ છે અથવા ઉમરો કરનાર છે તો તે એક દમને અથવા દમની કીંમતને આપીને કોઇને હરમ શરીફમાં મોકલે કે તે શખ્સ હરમમાં જઇને જુબ્હ કરે, અને જુબ્હ કરવાનો વખત તથા તારીખ ઠીમે કે જેથી જુબ્હ કર્યા બાદ એ હલાલ થાય. આ જુબ્હમાં પણ ઐયામે નહર જરૂર નથી (તેથી આગલ પાછલ જુબ્હ કરશે તેઓ દુરૂસ્ત છે) અને જો દમ અથવા તેની કીંમતની શક્તિ ન હોય તો જ્યાં સુધી હરમમાં જુબ્હ ન થાય અથવા પોતે જઇને તવાફ સઇ કરીને મુડાવે નહીં ત્યાંસુધી તે હલાલ થઇ શકતો નથી. જો તે મોહરેમ કારેન છે તો બે દમ મોકલે. જો એક દમ મોકલશે તો એક પણ એહરામથી નીકલશે નહીં. અને જો મોહસર દમ મોકલે નહીં પણ

જ્યાં સુધી રોકાણ કરનાર દુર થાય નહીં ત્યાં સુધી સબર કરે. અને ફરી પોતેજ જાય તો પણ દુરૂસ્ત છે. ફરી જો હજ્જનો વખત મળી આવ્યો તો ઠીક, અને નહીં તો ઉમરાના કામો કરીને હલાલ થાય.

મોહસર મુડાવે અથવા ન મુડાવે ફક્ત જુબ્હથી હલાલ થાય છે. જો જુબ્હના વખતથી પેહેલાં હલાલ થશે અથવા એવું જણાશે કે જુબ્હ હરમમાં થયું નથી પણ હિલ્લ (હરમ બહાર) થયું છે તો જીનાયતનો કફારો વાજેબ થશે. જો જીનાયત અનેકવાર થશે તો કફારા પણ અનેક આપવા પડશે.

જે મોહસર હરમમાં જુબ્હ કરીને હલાલ થાય છે તેને માથે કજા વાજેબ થાય છે, તો જો હજ્જના એહરામથી હલાલ થયો છે. અને તે હજ્જ નફલ છે તો જો આજ વર્ષમાં કજા કરશે તો એક હજ્જ કરે. અને જો આવતે વર્ષ કજા કરશે તો એક હજ્જ અને એક ઉમરો કરે, અને જો કિરાન કરશે તો પણ દુરૂસ્ત છે. જો કિરાનથી હલાલ થયો છે તો જો આજ વર્ષ કજા કરશે તો કિરાન કજા કરે. અને જો બીજે વર્ષ કરશે તો જોઇએ તો એક હજ્જ અને બે ઉમરા કરે. અને જોઇએ તો એક કિરાન અને એક ઉમરો કરે. અને ઉમરો કરનાર ફક્ત એક ઉમરાનીજ કજા કરે. કોઇ પણ વખત તે કજા કરી શકે છે.

મોહસર દમ મોકલી આપે અને ફરી રોકાણ મટી જાય તો જો તે હદી અને હજ્જ બંનેને મેળવી શકે છે તો તેપર વાજેબ છે કે જઇને હજ્જ અદા કરે. અને હદીને જોઇએ તેમ કરે. જો હદી અને હજ્જ બંનેને મેળવી શકતો નથી અથવા હજ્જને મેળવી શકતો

નથી, તો જવાની કંઈ જરૂર નથી. જોઇએ જાય અને જોઇએ તો નહીં જાય એ એની મરજીને આધીન છે, અને જો હદીને તો મળી શકતો નથી પણ હજ્જનો વખત મળી શકે છે તો જઇને હજ્જ કરવી અફ્ઝલ છે જો નહીં કરશે તો કશો બાધ નથી. જો અરફાતનાં ઠરાવ પછી રોકાણ થઇ હોય તો તે મોહસરની ગણતરીમાં નથી કારણ કે તવાફે ઝીયારત (એને માથે રહ્યો છે અને તે) નો વખત આખી ઉમર છે. પણ જો તવાફ ઐયામે નહરથી પાછલ પડશે તો પાછલ કરવાનો દમ આપવો પડશે. જો મક્કામાં હજ્જના બે રૂકનો (અરફામાં ઠેરવાથી તથા તવાફે ઝીયારત)થી રોકાશે તો તે મોહસર થાય છે પણ જો તે એકથી રોકાયો હોય તો મોહસર નથી. કારણ કે જો તે અરફામાં જવાથી રોકયો છે તો તે ઉમરાના કામો કરીને હલાલ થશે. અને જો તે તવાફે ઝીયારતથી રોકાયો છે તો એ તવાફનો વખત નીમાયેલો નથી. આખી ઉમરમાં થઈ શકે છે. વલ્લાહો તઆલા આલમો બિસ્સવાબ.

ફસલ ૭.

પારકાના તરફથી હજ્જ કરવા વિષે.

હવે જાણવું જોઇએ કે હજ્જ તથા ઉમરો પ્રતિનિધિ નાએબ બનાવાથી પણ થઈ શકે છે, કે કોઈ કોઇના તરફથી અદા કરે. તો ઊમરો તથા નફલ હજ્જમાં તો નાએબ કરવા માટે કોઇ શરત નથી હા તે કરનારમાં લાએકાત એટલે ઇસ્લામ, અકલ, અને સમજ હોવી જોઇએ, પણ ફરજ હજ્જ અદા કરવા માટે કેટલીક શરતો કે તે વગર ફરજ હજ્જ નાએબપણાથી અદા થઇ શકિત નથી.

પેહેલી શરત એ છે કે જે શખ્સ પોતાની હજ્જ કરાવે તે પરં
થમ હજ્જ ફરજ થઇ હોય તથા હજ્જ ફરજ થયા પછી તે પોતે
વા માટે કંઇ ઉજરને લીધે લાચાર હોય. અને મરવા સુધી આજીજ
રયો હોય, તો જો કોઇએ હજ્જ ફરજ થયા પેહલાં હજ્જ કરાવી,
ને તે પછી તેપર હજ્જ ફરજ થઇ તો તેને માથે હજ્જ ફરજ
રશે અને પેહેલી હજ્જ નફલ રેહશે, અને એવીજ રીતે જો તેના
પર હજ્જ ફરજ થઇ પણ અશક્તિ હોવા પહેલાં હજ્જ કરાવી અને
રી લાચાર થયો તો હજ્જ ફરજ અદા થતી નથી. ફરી કરાવવી
જેમ થશે. અને જે ઉજરને લીધે આજીજ થઇને હજ્જ કરાવી છે
જો એવો ઉજર હોય કે તેના જતા રેહવાની આશા છે દાખલા
રીકે જેમકે તે ઘણો બીમાર હતો અને હજ્જ કરાવ્યા પછી તે
જર દુર થયો તો ફરજ હજ્જ અદા થશે નહીં. ફરી પોતે કરવી
જેમ થશે અને જો તે એવો ઉજર હતો કે તેના સારા થવાની
આશાજ હતી નહીં દાખલા તરીકે જેમકે કોઇની આંખો જતી રહી
તી અને ફરી હજ્જ કરાવ્યા પછી હક્ક તઆલાની કુદરતથી તે સાજી
ઇ તો હવે ફરીથી હજ્જ કરવી તેને માથે ફરજ નથી, તેની ફરજ
જ્જ અદા થઇ ચુકી.

બીજી શરત આ છે કે જે શખ્સ આજીજ થયો હોય તે બીજા
માણસને હજ્જ કરવાનો હુકમ કરે અને માર્ગ ખરચ તેને આપે. અને
નારો તેનાજ ખરચથી સવાર થઇને હજ્જ અદા કરે. અને જો
રેલા માણસ હજ્જ કરાવવાની વસીયત કરી ગયો હોય તો તેનો
વારસ અથવા વસી (કરતા) તેવીજ રીતે બીજાને હુકમ કરે અને વાટ

ખરચ આપે. જો કોઇ માણુસ જીવતા તરફથી વગર તેના હુકમે હ
કરી દેશે તો જીવતાનું ફરજ માથેથી ઉતરશે નહીં. મરનાર પણ
વસીયત કરીને મર્યો હોય તો વારેસને વગર હુકમે મરનારની
હજ્જ અદા થઈ શકિત નથી. પણ જો હજ્જની વગર વસીયતે
નાર મરી ગયો હોય તો જો કોઇ વારેસ હોય કે પારકો
મેહરબાનીની રૂએ તેની ફરજ હજ્જ અદા કરી તો મુડદાની ફ
હજ્જ અદા થશે. ઇનશા અલ્લાહો તઆલા. એવી રીતે આ
(અશક્ત) અથવા મુડદાના વારસે (હજ્જ કરવાનો) હુકમ તો કર્યો
(માર્ગ ખરચના) રૂપીયા આપ્યા નથી તો પણ હજ્જ ફરજ અદા
નહીં. જો રૂપીઆ તો આપ્યા પણ જેને હુકમ કર્યો તેણે પોત
રૂપીયાથી હજ્જ કરી તો જો તે હુકમ કરનારના રૂપીયામાંથી મ
લેશે તો ફરજ હજ્જ અદા થઇ જશે. જો મજરે નહીં લેશે તો
થશે નહીં. એવીજ રીતે જો માર્ગમાં સવાર થયો નહીં પણ
ચાલીને હજ્જ કરી તો પણ આમેરની ફરજ હજ્જ અદા થશે
અને રૂપીયા પાછા આપવા પડશે. અને ખરચમાં તથા સવાર
ચાલવામાં ઘણાની ગણુતરી છે. જો ઘણા રૂપીયા આમેરના ખર
અથવા માગના મોટા ભાગમાં સવાર થયો તો ફરજ અદા થાય
અને ઓછામાં નથી. પણ હા, જો મુડદુ વસીયત કરીને મર્યું ર
તેના તેહાય (ત્રતીયાંસ ⅓) માલમાં એટલી ગુનજાએશ નથી કે
વતનથી સવાર થઇને હજ્જ કરી શકે તો જ્યાંથી થઈ શકે ત્ય
સવાર થઇને અદા કરે. અને બાકી ચાલતાં કરે, તો મુડદાની ફ
હજ્જ અદા થાય છે. જે માણસને હજ્જ કરવાનો હુકમ આપેલો હ

જો આમેરના રૂપીયાને પોતાના રૂપીયામાં ભેગા કર્યા અને ફરી ભેગા કરેલાથી હજ્જ કરી તો જો આમેરના ઘણા રૂપીયા ખરચ થયા છે તો આમેરનું ફરજ અદા થશે, અને રૂપીયાનો બદલો આપવાથી છુટકારો થશે.

ત્રીજી હજ્જ કરનારો હજ્જ કરવાની લાએકાત રાખતો હોય. એટલે તે મુસલમાન આકેલ સમજદાર હોય. ગાંડો કે છોકરૂં ન હોવું જોઇએ.

ચોથી જો માલમાં ગુંજાએશ હોય તો આમેરના વતનથી હજ્જ કરે, અને નહીં તો મીકાતથી આગળ જ્યાંથી થઇ શકે ત્યાંથી કરે.

પાંચમી એહરામની વખતે આમેરના હજ્જની નૈયત કરે. જો જીભથી કહે, **લબ્બૈક અંફોલાનીન**[1] મસલં તો ઘણું સારૂં છે. અને નહીં તો દીલથી (નૈયત કરવી) પણ બસ છે. જો એહરામ બાંધતી વેળા મુબહમ (મુગમ) એહરામ બાંધ્યું કોઇના તરફની નૈયત કરી નહીં તો હજ્જના કામો શરૂ કરવા પહેલાં નૈયત કરી લ્યે. જો હજ્જના કામો શરૂ કર્યા પછી નૈયત કરી હોય તો દુરૂસ્ત થતી નથી. જે હજ્જ કરે છે તેની હજ્જ થશે અને આમેરનો ખરચ પાછો આપવો પડશે. અને પોતાના તરફથી હજ્જની નૈયત કરશે તો પણ રૂપીયાનો બદલો આપશે. એવીજ રીતે જો કોઇ બીજા શખ્સની નૈયત સાથે કરશે ફરી ને બીજો શખ્સ પણ આમેર હોય અથવા ન હોય તો બંને શખ્સોની હજ્જ થશે નહીં પણ હજ્જ કરનારની હજ્જ થશે. બંનેનો ખરચ

---

* હુકમ કરનારને આમેર કહે છે અને જેને હુકમ કરે તેને મામુર કહે છે. ગુ. મો.

પાછો આપવો લાઝેમ થશે. જો કોઈ શખ્સે વગર હુકમે પોતાની તરફથી બે પારકાઓના તરફથી અથવા પોતાના બંને માબાપોના તરફથી એક એહરામમાં નીયત કરશે તો એહરામ પછી હજ્જના કામો શરૂ કરવા પહેલાં અથવા હજ્જથી ફારેગ થયા પછી જો એકની તરફથી ઠેરવશે તો દુરૂસ્ત છે. કારણ કે આ હજ્જ અદા કરનારના તરફથી થઇ છે તે બંનેની નીયત નકામી ગઈ. હવે જેને ચાહે તેને સવાબ આપે. અને જોઇએ તો બંનેને સવાબ આપે હરેક રીતે દુરૂસ્ત છે.

છઠ્ઠી જેને હુકમ થયો હોય તે પોતે હજ્જ કરે બીજાથી કરાવી શકતો નથી. જો માર્ગમાં તે માંદો થશે અને બીજા શખ્સને મોકલશે તો રૂપીઆ પાછા આપવા પડશે. આમેરની હજ્જ થશે નહીં પણ જો આમેરે બીજાને હુકમ કરવાની ઇજાઝત આપી હોય અને તેનાં વીચાર પર હોય તો કશી હરકત નથી.

સાતમી. હુકમ કરનારની મીકાતથી હજ્જનું એહરામ બાંધે અને આમેરના હુકમ વિરૂધ્ધ કરે નહીં. જો આમેરે હજ્જનું કહ્યું અને મામુરે તમત્તોઅ કર્યો તો રૂપીયાનો બદલો આપશે અને હજ્જ આમેરની નહીં પણ મામુરની થશે, એજ રીતે જો ઇફ્રાદની જગ્યા કિરાન કરશે તો વિરૂદ્ધ કરનાર થયો અને રૂપીયા પાછા આપશે પણ જો આમેરે ઇજાઝત આપી હોય કે કિરાન કરજે તો દુરૂસ્ત છે અને કિરાનનો દમ પોતાના માલથી આપે આમેરના માલથી દુરૂસ્ત નથી. અને તમત્તોઅ

૧ અર્થ—ફલાણાના તરફથી લબ્બેક બોલતી વેળા "ફલાન" ની જગ્યા જેનું હુકમ કર્યો હોય તેનું નામ લો. ગુ. ગો.

કરવો તો તેને કોઇપણ રીતે દુરૂસ્ત નથી. આમેરે હુકમ આપ્યો હોય તોએ દુરૂસ્ત નથી. કારણ કે આમેરની મિઝાનથી (તમત્તોઅ) કરવાથી હજ્જ થશે નહીં પણ આટલું કે આમેરના હુકમથી જો તમત્તોઅ કરશે તો આમેરની હજ્જ તો અદા થશે નહીં પણ રૂપીયા પાછા આપવા પણ પડશે નહીં.

આ મજકુર બાબતોની સભાળ પછી જો મામુર આમેરના તરફથી હજ્જ કરશે અને તેને પુરી કરશે તો ઠીક છે. પણ જો હજ્જને ફાસેદ કરશે તો પણ મામુર રૂપીયાનો બદલો આપશે. અને ફરી જો કઝા કરશે તે પણ મામુરની તરફથી થશે આમેરની હજ્જ અદા થશે નહીં.

જો મામુર આમેરની હજ્જ અદા કરવા પછી પોતાની તરફથી ઉમરો કરશે તો એ દુરૂસ્ત છે. આમેરના હજ્જમાં નુકસાન આવશે નહીં પણ પોતાના ઉમરામાં જેટલું રહે તેનો ખરચો આમેર પાસેથી લ્યે નહીં. અને હજ્જ અદા કર્યા પછી બેહતર આ છે કે આમેરના વતને જ્યાંથી ગયો હતો ત્યાં મામુર પાછો આવે જો મક્કામાં રહી જશે તો પણ કાંઈ ડર નથી. કારણ કે હજ્જ અદા કરી ચુકયો છે. પણ પાછું આવવું અફ્જલ છે કે આમેરના અદા કરવાની જેમ નાએબનું અદા કરવું થાએ. જો કોઇએ કોઇને હજ્જ કરવાનો હુકમ કર્યો તેણે બીજે ત્રીજે વર્ષ હજ્જ કરી તે વર્ષ હજ્જ કરી નહીં તો કંઇ હરકત નથી. આમેરનીજ હજ્જ થશે.

હજ્જ કરાવવામાં ઉજરત (મજદુરી)થી હજ્જ કરાવે નહીં, અને

સમજાએ. પણ જો મજદુરીથી હજ્જ કરાવશે તો પણ હજ્જ આમેર નીજ થશે, અને મજદુરી પાછી આપવી પડશે. અને આ હજ્જ કરનારને ખરચ જેટલા રૂપીયા આપવા પડશે.

જે શખ્સે પોતે હજ્જ કરી નહોય અને તે બીજા શખ્સની તરફથી હજ્જ કરશે તો આમેરની હજ્જ અદા થશે પણ મકરૂહ છે. જો સ્ત્રી પુરૂષની તરફથી હજ્જ કરશે તો આ પણ દરૂસ્ત છે. પણ પુરૂષથી કરાવે તો બેહતર છે. અને અફજલ તો આ છે કે મામુર મસલાઓથી જાણીતો હોય કારણ કે મસલાથી અંજાણ હજ્જ અદા કરવામાં ઘણું ખરૂં નુકસાન કરે છે.

જો મામુરથી હજ્જ ફોત થાય તેની કસુરથી તો રૂપીયાનો બદલો આપવો પડશે પણ જો બીજે વર્ષ પોતાના રૂપીઆથી આમેરની હજ્જ અદા કરશે તો આમેરની હજ્જ અદા થઈ જશે, અને રુપીઆ પાછા આપવાથી છુટકારો થશે. અને જો એમાં મામુરની કસુર નહોય તો રૂપીયા પાછા આપવા પડતા નથી. ફરી નાએબ બનાવનારની તરફથ' બીજે વર્ષ હજ્જ કરે, અને રોકાણ (હેસાર)નો દમ આમેરના માલમાંથી આપે અને કિરાન તથા તમ-તોઅ વિષે જો આમેરે હુકમ આપ્યો હોય તો મામુર પોતાના માલમાંથી કિરાન તથા તમ-તોઅને દમ આપશે. અને એમાં વિરૂધ્ધ પડવાનું તથા રૂપયાનો બદલો આપવાનું બયાન ઉપર આવી ગયુ છે. અને જીનાયતનો દમ પણ મામુર પોતાના માલથી આપશે

જો કોઇ વશીયત કરી ગયો હોય કે મારી હજ્જ અદા કરાવશો તો તેના ત્રીજાંશ (⅓) માલથી હજ્જ કરાવાશે. જો ત્રીયાંશ માલમાં ગુનજાએશ હોય કે વશીયત કરનારના વતનથી હજ્જ થઇ

શકશે તો બેહતર છે કે ત્યાંથી કરાવે અને નહીં તો જ્યાંથી થઇ શકે ત્યાંથી કરાવે. અને જો એટલો માલ પણ નહોય કે મીકાતથી કરાવાય તો વશીયત બાતેલ થશે.

મામુરનો નફ્કો જે તેને જરૂર હોય છે તે આ છે. રોટલી, માસ, શાક, ઘી, દીવાનું તેલ, એહરામના કપડાં, પીવાનું પાણી, સફરના કપડાં, કપડાં ધોવાનો મસાલો અથવા મજદુરી અને માર્ગની જરૂરી ચીજો મશક, વાસણો, હજામ વગેરેનો ખરચ, મકાનનું ભાડું સંભાળનું કીરાયું (અથવા મજદુરી) અને મામુરની લીયાકાત તથા ઇજતને લાએક જે જે ચીજો જરૂરત હોય તે આપવી જોઇએ વધારે આપે નહીં અને કમી પણ કરવી જોઇએ નહીં. પણ સદકો (હદયો) તથા ઝીયાફત આમેરના માલથી કરે નહીં કોઇને ઉછીના આપે નહીં. વઝુ જનાબતનું ગુસલ અને દવા મૈયતના માલથી કરે નહીં પણ પોતાના માલથી કરે. પણ જો આમેરે ઇજાજત આપી હોય તો આ સર્વ દુરૂસ્ત છે. જેથી મામુર ને જોઇએ કે આમેરથી દરેક રીતની રજા લઇ લે કે જેથી તંગી તથા ભારી પડે નહીં અને માગમાં જો થોભવું પડે તો જો કાફલાની (કે આગબોટની) ઇનતેજારીને લીધે થોભે તો જેટલા દીવસ રહ્યા હોય તેનો ખરચ આમેરના માલથી લઇ લે અને જો પોતાની ગરજે રેહશે તો પોતાની પાસેથી ખરચ કરે. એ રીતે હજ્જ પછી જો વહાણ કે કાફલાને લીધે રહેવું પડે તો આમેરના માલથી ખરચ કરે, અને નહીં તો પોતાના માલથી ખરચ કરે. ફરી જ્યારે ત્યાંથી ચાલે તો આમેરના માલથી ખરચ કરવા લાગે પણ જો હજ્જ પછી ત્યાં રેહવાનો વિચાર કર્યો હોય અને ઉપર લખાયલું છે.

એ દુરૂસ્ત છે તો હવે મામુરનો ખરચ આમેરના માલથી બ ફરી જો દેશ આવવાના વિચાર થશે તો હવે પોતાને પાસેથીજ કરે આમેરના માલથી ખરચ કરવો દુરૂસ્ત નથી એવીજ મક્કામાં જીલહજ્જ પહેલાં પહોંચે તો પણ પોતાની ગાંઠનું ખ ફરી જ્યારે જીલહજ્જ શરૂ થાય તો આમેરના માલથી ખરચ લાગે. ફરી હજ્જ પછી જ્યારે આમેરના વતનમાં પાછો ફરે મક્કામાં રેહવાનું ઠેરાવે. તો જે કંઇ નગદી અસબાબ આમેરના બચ્યા રેહશે તે સર્વ આમેરને હવાલે કરે. જો આમેર પોતાની ખુશીથી આપે તો લેવું દુરૂસ્ત છે. (અને મદીના શરીફ આવવા ખરચ આમેરના માલથી ખરચવો દુરૂસ્ત નથી) વલ્લાહો તઆલા

ગ્રંથ સમાપ્તી

હવે જાણવું જોઇએ કે સરવરે કાએનાત (સલ)ના રોઝ હરાની ઝિયારત કરવી એ મુસ્તહબ્બોમાં એક અફઝલ કા એટલુંજ નહીં પણ કેટલાકએ વાજેબની પાસ લખી છે. અ અલમે (સલ) ફરમાવ્યુ છે કે જે કોઇ મારી કબરની ઝિયાર તેને માટે મારી શફાઅત લાઝેમ થઇ. અને ફરમાવ્યું છે કે મારી ઝિયારતે આવશે અને તે આવવામાં તેને માત્ર ઝિયારત તમલબ હશે બીજી કોઇ ગરજ ન હશે તો મારા ઉપર હક્ક હું તેને કેયામતમાં શફાઅત કરૂં. અને ફરમાવ્યું છે કે જે મ્તનેકાલ પછી મારી કબરની ઝિયારત કરશે તેની મીસલ એ જેણે મારી ઝિંનદગીમાં મારી મુલાકાત લીધી. તો જે શખ્સ હજ્જ ફરજ થાય તો તેને અખ્તીયાર છે કે જાયએ તો તે હજ્જ કરે અથવા પ્રથમ મદીના મોનવવરામાં જાય.

જ્યારે મદીના શરીફની તૈયારી કરે તો બેહતર આ છે કે કબર મોતહહરની ઝીયારતની નૈયત કરીને જાય કે જેથી આ હદીસ–"જે કોઈ માત્ર મારી ઝીયારતનેજ માટે આવશે તો તેની શફાઅત મારા ઉપર હક્ક થઈ ગઈ"–તેના ઉપર ખરી આવે. અને જ્યારે મદીના શરીફ ચાલવા લાગે તો માર્ગમાં દોરૂદ શરીફ ઘણું પડતો રહે. ફરી જ્યારે ત્યાંના ઝાડો દેખાવા લાગે તો વળી ઘણું પડે. જ્યારે ત્યાંની ઈમારત દેખાય તો દોરૂદ શરીફ પઢીને કહે–**અલ્લાહુમ્મ હાઝા હરમો નબીયેક ફજઅલહો વેકાયત લી મીનન્નાર વ અમાનમ–મિનલ અઝાબે વ સુઈલ હિસાબ** * અને મુસ્તહબ છે કે ગુસલ કરે અથવા વઝુ કરે. અને કપડાં પાક સાફ રાખી સારા પોશાક પહેરે. અને જો નવાં કપડાં હોયતો બેહતર છે, ખુશબો લગાડે, આગયથીજ (સવારીથી ઉતરી પડી) પગે ચાલે, અને ખોશુઅ ખોઝુ (એકાગ્રતા નમ્રતા) તવાઝેઅ જેટલાં થઈ શકે તેટલાં કરે, કમી કરે નહીં અને તે જગ્યાની મોટાઈ ખાયાલમાં રાખી દોરૂદ શરીફ પઢતો પઢતો ચાલે જ્યારે મદીના મોનવ્વરામાં દાખલ થાય તો આ કહે **રબ્બે અદખેલની મુદખલ સિદકીન વ અખરેજની મુખરજ સિદકીન વજઅલ લી મિલ લદુનક સુલતાનં નસીરા અલ્લા–હુમ્મ–ફતાહ લી અબવાબ રહમતેક વરઝોકની મિન ઝિયારતે રસુલેક (સલ)માં રઝકત અવલીયાએક વ અહલ તાઅતેક**

* અર્થ–હે અલ્લાહ આ તારા નબીનો હરમ છે તો તું તેને મારે માટે અગ્નિનો બચાવ કર અને અઝાબ તથા બુરા હીસાબથી બચાવજે. ગુ. મો.

રગફેરલી વરહમની યા ખૈર મસઉલ્લ×અને અદબ તથા હોઝુરે ાલમ કરે, અને દોઆ તથા દોરૂદ શરીફ ઘણા પઢે, ત્યાં દરેક જગ્યા રસૂલ-લ્લાહ (સલ)ના કદમ પડેલા છે ઇમામ માલેક (રહ) મદીના મોનવ્વરામાં સવારીએ બેસતા નહોતા. તેવણ ફરમાવતા હતા કે મને શરમ આવે છે કે જે જમીનમાં હબીબુલ્લાહ (સલ) ચાલેલા ફરેલા હોય તેને હું સવારીની સુમ (કે ખુરી)થી ચગદું. અને ફરી જ્યારે મસજીદે નબવીમાં દાખલ થાય તો પ્રથમ જમણો પગ દાખલ કરે અને મસજીદમાં દાખલ થવાની દોઆ તથા દોરૂદ શરીફ પઢે. બાબે જીબરઇલથી દાખલ થવું બેહતર છે. ફરી કબર શરીફ અને મીન્બરની વચ્ચે જે જમીન છે જેનું નામ રોઝા મુબારક છે અને જંનતનો ટુકડો છે તેમાં તહીયતુલ મસજીદ પઢે. તે એવી રીતે કે મીન્બર જમણા ખબાની સિધ ઉપર રહે અને જે થાંભલાની નીચે પેટી છે તે સામે રહે. આ હબીબુ-લ્લાહ (સલ) ના થોભાવાની જગ્યા છે, અને તહીયતુલ મસજીદ પછી સિજદો (શુકર)નો કરે કે હકક તઆલાએ આ નેમત મને નસીબ કરી અને જે ચાહે તે દોઆ કરે. ફરી કબર શરીફની પાસે હાજર થાય. અને શિરાણાની દીવારના ખુણામાં જે થાંભલો છે તેથી ત્રણ ચાર હાથને ફાસલે ઉભો રહે. અને કિબલાની તરફ પીઠ કરીને જરા ડાબા તરફ

× અર્થ—એ મારા પરવરદીગાર દાખલ કર તું મને સારી જગ્યામાં અને કહાડ તું મને સારી જગ્યામાં અને તું મારે માટે તારી પાસેથી મજબુત મદદગાર એ અલ્લાહ તું ઉઘાડ મારે માટે તારી રહમતના દરવાજા મને માપ અને તારા રસુલ (સલ)ની ઝીયારતથી જે ચીજ કે આપી છે તે તારા દોસ્તોને અને તારી બંદગી કરનારને અને તું મને બક્શ અને મારા પર રહમ કર એ બેહતર સવાલ શએલા. ગુ. મો.

ઝુકેલો રહે કે જેથી ચેહરા મુબારકનો બરાબર સામો થાય. અને પૂરા અદબ તથા નમ્રતાથી ઉભો રહે, અને ઘણો કરીબ થાય નહીં, અને દીવારને હાથ લગાડે નહીં કેમકે તે અદબ તથા હુરમતની જગ્યા છે અને હજરત (સલ) લહદ શરીફમાં કિબલા તરફ ચેહરો મુબારક રાખીને લેટેલા છે એવું ધ્યાન કરે. અને કહે, **અસ્સલામો અલૈક યા રસુલ-લ્લાહુ, અસ્સલામો અલૈક યા ખૈર ખલકિ-લ્લાહ અસ્સલામો અલૈક યા ખૈયરત-લ્લાહે મિન ખલકિ-લ્લાહ અસ્સલામો અલૈક યા હબીબ-લ્લાહ અસ્સલામો અલૈક યા સૈયદ વુલદે આદમ અસ્સલામો અલૈક ઐયોહ નબીયો વ રહમતુ-લ્લાહે વ બરકાતોહુ યા રસુલ-લ્લાહ ઈન્ની અશહદો અન લાએલાહ ઈલ્લ-લ્લાહો વહદહુ લા શરીક લહુ વ અશહદો અન્નક અબદોહુ વ રસુલોહુ અશહદો અન્નક બલ્લગત-રેસાલત વ અદૈતલ અમાનત વ નસહતલ ઉમ્મત વ કશફતલ ગુમ્મત ફજઝાક-લ્લાહો ખૈરં જઝાક-લ્લાહો અન્ના અફઝલ મા જાઝા નબીયં અન ઉમ્મતિહી અલ્લાહુમ્મ આતે લેસૈયેદેના અબ્દેક વ રસુલેક મોહમ્મદેનીલ વસીલત વલ ફદીલત વદ દર જત-ર્રફીઅત વબઅસહુલ-મકામલ મહમુદ લ્લઝી વઅતહુ ઈન્નક લા તુખલે ફુલ મીઆદ વ અનઝેલહુલ મુનજલલ મોકર્રબ ઈનદક ઈન્નક સુબહાનક ઝુલ ફદલીલ આઝીમ*** ફરી હજરત (સલ)ના બારગાહથી દોઆ કરે અને શફાઅત ચાહે તે આવી રીતે. યા રસુલ-લ્લાહ અસઅલોકશ

---

* ... તમારા ઉપર સલામ થાઓ. ... મખ-લુકના બેહતર તમારા ઉપર સલામ થાઓ એ અલ્લાહની મખલુકમાંથી અલ્લા-

શફાઅત વ અનવસ્સલો બેક એલ-લ્લાહ ફી અં અમુત **મુસલેમ અલા મિલ્લતેક વ સુન્નતેક**× અને આ શબ્દોમાં જેટલો ચાહે વધારો કરે પણ તે અદબ તથા આજેજીના શબ્દો હોય. અને આગલા લોકો આ જગા ટુંક શબ્દો કહેવાને અને બને ત્યાં સુધી થોડું હોય એને સારૂં જાણે છે. અને ઘણું પુકારીને બોલે નહીં પણ આહીસ્તા નરમાશ તથા અદબથી અરજ કરે. અને જેનું સલામ કહેવું હોય તે કહે. આવી રીતે. **અસ્સલામો અલૈક યા રસુલલ્લાહ મિન**

હના પસંદ કરેલા તમારા ઉપર સલામ થાઓ, ઓ અલ્લાહના હબીબ તમારા ઉપર સલામ થાઓ, ઓ બની આદમના સરદાર તમારા ઉપર સલામ થાઓ, ઓ નબી તમારા ઉપર સલામ થાઓ અને અલ્લાહની રહમત તથા તેની બરકત થાઓ. ઓ અલ્લાહના રસુલ હું શાહેદી આપું છું કે અલ્લાહ સિવાય કોઈ પુજ્ય નથી તે એકલો છે તેનો કોઈ ભાગિયો નથી અને હું શાહેદી આપું છું કે તમો તેના બંદા છો અને તેના રસુલ છો. હું શાહેદી આપું છું કે તમો એ રીસાલતને પુગવી છે. અને અનામતને અદા કરી છે. અને ઉમ્મતની ખેરખાહી કરી છે. અને ગમને દુર કર્યા છે તો અલ્લાહ તમને સારો બદલો આપે. અને નબીને તેની ઉમ્મત તરફથી જે બદલા ખુદાએ આપ્યા છે તેથી અફજલ બદલો તે અમારા તરફથી તમને આપે. ઓ અલ્લાહ! તું અમારા સરદાર તારા બંદા અને તારા રસુલ મોહમ્મદને નજદીકના મરતબો, બુજુરગી અને ઉંચો મરતબો આપ. અને તેમને મકામે મહમુદ પહોંચાવ કે જેનો તેં તેમને વાયદો આપ્યો છે. અને તું વાયદા વિરૂદ્ધ કરતો નથી અને તેમને તારી નજદીક નજદીકના ઉતારામાં ઉતાર. બેશક તને પવિત્રાઈ છે મોટા ફઝલવાળો છે." ગુ. મો.

ફેલાની બને ફેલાનીન રસ તશફ્ફેઓ બેક એલા રબ્બેક* ફરી એક હાથ જેટલો પાછળ હટીને હઝરત અબુબકર સિદ્દીક (રદી) ઉપર સલામ કહે, **અસ્સલામો અલૈક યા ખલીફત રસુલીલ્લાહ વ સાની કે ફીલ ગારે રફીકહુ ફીલ અસફારે અમીનહુ અલલ અસરારે અબા બકરેની-સ્સીદ્દીકે જઝાક-લ્લાહો અન ઉમ્મતે મોહમ્મદીન ખૈરા**× ફરી એક હાથ જેટલો વળી પાછળ હટીને હઝરત ઉમર (રદી) ઉપર સલામ કહે **અસ્સલામો અલૈક યા અમીરુલ મુમેનીન ઓમરલ ફારૂકી-લ્લજી અઅજજ-લ્લાહો બેહીલ ઇસ્લામ એમામલ મુસલેમીન મરદીયં હયં વ મૈયેતં જઝાક-લ્લાહો અન ઉમ્મતે મોહમ્મદીન ખૈરા**+ અને **આ**

× ઓ રસુલ-લ્લાહ હું આપની પાસે શફાઅત ચાહુ છું. **આપનો** વસીલો અલ્લાહની પાસેથી લાઉ છું આ બાબતમાં કે હું આપના દીન **ઉપર** તથા આપની સુનંત ઉપર મુસલમાનીમાં મરૂં. ગુ. મો.

* અર્થ—ઓ અલ્લાહના રસુલ તમારા ઉપર ફલાણાંના છોકરા ફલાણાની તરફથી સલામ થાઓ. તે તમારી શફાઅત (સીફારસ) ખુદા **પાસે** લઇ જાય છે. ગુ. મો.

× અર્થ—ઓ રસુલુલ્લાહના ખલીફા પહાડની ખોમા તેમના સાથી સફરોમાં તેમના સાથી ભેદો ઉપર તેમના ભરોસેદાર અબુબકર સિદ્દીક તમારા ઉપર સલામ થાઓ. અલ્લાહ તમને ઉમ્મતે મોહમ્મદના તરફથી સારો બદલો આપે. ગુ. મો.

+ ઓ અમીરુલ મુમેનીન ઓમર ફારૂક જેનાથી અલ્લાહે ઈસ્લામને ઈજ્જત આપી મુસલમાનોના તમામ હયાતી તથા મરણ બાદ પસંદ થએલા અલ્લાહ તમને ઉમ્મતે મોહમ્મદ તરફથી સારો બદલો આપે. ગુ. મો.

જગ્યા પણ વધારે ઓછા શબ્દો કરવાનો અખ્તીયાર છે અને જેણે કહ્યું હોય તેનું સલામ પોહોંચાવે ફરી જરા આગલ વધીને **કહે અસ્સલામો અલૈક યા દજીએ રસુલી-લ્લાહે (સલ) વ રફીકેહે વ વઝીરૈહે વ જઝાકોમ-લ્લાહો. અહસનલ્ જઝાઅ જેઅના કોમા નતવસ્સલો બેકોમા એલા રસુલી-લ્લાહે (સલ) લેયશફઅ લના વ યદઉ લના રબ્બના અં યોહયેયના અલા મિલ્લતેહી વ સુંનતેહી વ યહશોરના ફી જુમરતેહી વ જમીઅલ મુસલેમીન**[1] ફરી આગળ વધીને મુહ મુબારકને સામે ઉભા રહીને જે કઇ થઇ શકે પોતાને માટે માબાપને માટે તથા સર્વ મુસલમાનો માટે દોઆ કરે. ફરી ત્યાંથી નીકળીને ઓસતોવાનએ અબુ લોબાબા (અબુ લોબાનું થાંભલો) ની પાસે આવીને બે રકઅત પઢીને દોઆ કરે. ફરી રોઝા શરીફમાં આવીને નફલો પઢે. જો મકરૂહ વખત હોય તો ઝીકર ઇસ્તીગફાર અને દોઆ કરતો રહે. ફરી મિન્બરની પાસે આવીને રૂમ્માનએ મિન્બરના ગોળા ઉપર હાથ રાખે. કારણ કે હજરત (સલ) તેપર હાથ મુબારક રાખતા હતા. ફરી ઓસ્તવાનએ હન્નાના (રડનારો થાંભલો)પાસે આવે. અને સર્વ જગ્યા દોરૂદ શરીફ

1 અર્થ—અા રસુલ્લલાહ (સલ) સાથે રહેલા અને તેમના સાથીઓ તથા તેમના વઝીરો તમો બંને ઉપર સલામ થાઓ. તમો બંનેને અલ્લાહ તઆલા સારો બદલો આપે. અમો તમારી પાસે આવ્યા છીએ અમો તમારો વસીલો રસુલ-લ્લાહ (સલ)પાસે લઇએ છીએ તેવણ અમારી શફાઅત કરે તથા અમારે માટે અમારા પરવરદીગારથી દોઆ કરે કે તે અમોને તેમના દીન તથા તેમની સુંનત ઉપર જીવતા રાખે અને અમને તથા સર્વ મુસલમાનોને તેમના ટોળામાં ઉઠાવે ગુા મો.

અને દોઆથી ગફલત કરે નહી. જેમ ઘણું થાય તેમ બેહતર અને જયાં સુધી મદીના મોનવ્વરામાં રહે તિલાવત તથા જીકર કરતો રહે. અને દુરૂદ સલામ ખુબ કરતો રહે. આ રાતોમાં ઘણો જાગે અને વખત નકામો ખોએ નહીં, અને જયાં સુધી થઇ શકે મસજેદે નબવીમાં નમાજ પડે કબર શરીફની જીયારત પછી દરરોજ અથવા જુમઆએ બકીઅ (કબરસ્તાન)ના મજારોની જીયારત પણ જરૂર કરે. કેમકે હજરત ઉસમાન (રદી)તથા હજરત અબ્બાસ (રદી) તથા હઝરત હસન (રદી) તથા હજરત ઇબિરાહીમ (રદી) તથા અજવાજે મોતહહરા (હજરતની પવિત્ર બીબયો રદી) ત્યાં તશરીફ રાખે છે. અને હજરત અમીર હમજા (રદી) અને શોહદાએ ઓહોદ (રદી)ની પણ જીયારત કરે. અને ફાતેમા (રદી)ની મસજીદમાં જઇને નમાજ પડે. અને સનિવારે મસજેદે કોબામાં જઇને નમાજ પઢીને દોઆ કરે. અને જયારે (મદીનાથી)રૂખસત થાય તો બે રકઅત મસજેદે નબવીમાં પઢીને હજરત (સલ)ની કબર મુબારકની પાસે હાજર થઇને મજકુર તરીકાએ સલામ પડે અને ફરી રૂખ્સત થઇને આવે. **વલ્લાહો આલમો વ ઇલ્મોહુ અતમ્મ વ અહકમો અલ હમ્દો લિલ્લાહે રબ્બીલ આલમીન વસ્સલાતો વસ્સલામો અલા હબીબિહી સૈયેદેના મોહમ્મદીન વ આલેહી વ સહબીહી અજમઇન વ અલા જમીઇલ મલાએકતે વલ અંબીઆએ વલ મુરસલીન રબ્બના તકબ્બલ મિન્ના વરજોકના રૈબ્રક હેયંવ વ મૈયતં યારબ્બલ આલમીન. આમીન સુમ્મ આમીન.**[1]

---

૧ અર્થ—અલ્લાહ વધારે જાણનાર છે અને તેનો ઈલમ સંપુરણ તથા મજબુત છે. સંર્વે સ્તુતી અલ્લાહ સર્વે જહાનના પાલનાર માટે છે. અને દો

સમાપ્ત.

તા૦ ૨૭ રજબ સને ૧૩૨૧ હીજરીના જુમઆને દીવસ આશતના મુબારક વખતે આ કિતાબનો તરજુમો કરવાથી મારી કલમે આરામ લીધી છે. અલહમ્દો લિલ્લાહ ખુદા તઆલા એને કબુલ કરે. અને જેમ એ હાજીઓ માટે હજજ વિષે ભાથુ તરીકે છે તેમ એ મારે માટે આખેરતનું ભાથું થાય, **આમીન. વસલ્લ-લ્લાહો અલ નબી.**

તથા સલામ તેના હબીબ અમારા સરદાર મોહમ્મદ (સલ.) ઉપર તથા તેમના આલ ઉપર તથા તેમના તમામ સહાબા ઉપર તથા તમામ ફિરશતા, અબીય અને રસુલો ઉપર થાય. ઓ અમારા પરવરદીગાર ! તું અમારૂં કબુલ કર. અને જીવતાં તથા મરતાં તારી ખુશી અમને આપ, ઓ સવ જહાનના પાલનાર આમીન (ગુ. મો.)

મોજદ્દેદ અલ્ફેસાની (રહ.) ની

બોધદાયક આજ્ઞાઓ.

૧ તવબા અને ચુપકીદી ગ્રહણ કર, તથા મરણ અને કબરને હંમેશા તારા સનમુખ રાખ.

૨ પસંદ કરવા જોગ તે મનુષ્ય છે, જે અઝાન સાંભળી તરતજ મસજીદમાં હાજરી આપે

૩ સારી વર્તો દોસ્તોને પહોંચાડ, અને દુશ્મનો સાથે વાદ-વિવાદ કરીશ મા.

૪ કુફ્ર પછી મહાન અપરાધ (દિલ આઝારી) દિલ દુઃખવવું છે. પછી તે મુસ્લિમનું અથવા કાફરનું હોય.

૫ પ્રાચીન આલેમો ઉપર તઅન કરવા વાલો ગુમરાહ (ભટકેલો) અને બિદઅતી છે.

૬ બુઝુર્ગોના વચનોનો અર્થ શરીઅત વિરૂદ્ધ કરવો કુફ્ર છે.

૭ દરેક જણે દરેક મનુષ્યને પોતા કરતાં સારો અને બેહતર જાણવો જોઇએ.

૮ શ્રીમંતોની દોસ્તી (સોહબત) [illegible]જ નુકસાનકારક અને આખેરતની મુસીબત છે.

૯ નકામા કામોમાં મચ્યા રહેવું, હક તઆલાથી મ્હોં ફેરવવાની નિશાની છે.

૧૦ તારો નફ્સ અને તારો (દુષ્ટ) દોસ્ત તારા મોટા દુશ્મન છે.

૧૧ એો મોટા મરતબાવાળા ! મરતબાની પડતીનો ખાર ખ્યાલ રાખ ?

૧૨ સર્વ બુરાઇઓની જડ શરીઅતની મુખાલેફત વિરૂદ્ધતા છે

૧૩ ગાન તાન મધમા મળેલું ઝેર છે.

૧૪ હરામ કૃત્યોને સારા જાણવાવાળો દીન ઇસ્લામથી નીકળી જઇ મુરતદ બને છે.

૧૫ મોટા માણસનું નાના માણસ પાસે જવું નાનાની ઇઝ્ઝત વધારે છે. અને મોટાની પદવી વધે છે.

૧૬ દરેક કમજોર અને આજીઝ જંનતી છે. અને દરેક સરકસ અને ગર્વિષ્ઠ દોઝખી છે.

૧૭ નારાઝીને લીધે સત્ય બના દોસ્તથી છુપાવવી. દોસ્તીના હકથી વેગળુ છે.

૧૮ દુષ્ટ લોકની બુરી વાતોથી નારાઝ થવું નહિ બલ્કે સાંભળવું પણ નહિ.

૧૯ બકવાસ કરવો મહા પાપ છે. અને તેનું છેવટ જહન્નમ છે.

૨૦ ભલો અને નેક બખ્ત તે મનુષ્ય છે જે ખુદાની મખલુકની ખિદમત કરે,

૨૧ બખશિશ પાદશાહોનો તાજ છે અને ઇન્સાફ તેઓની રાહત.

૨૨ ઝાલિમ તે માણસ છે જે ખુદાના ફરમાનો વિરૂદ્ધ હુકમ કરે

૨૩ જે સાલિક (સુફી ... ન્યાં એક દરજ્જો છે, પોતાને હડકેલા કુતરાથી પણ ... જાણે તે (સાલિક) બુઝુર્ગોના કમાલોથી દુર છે.

૨૪ દોસ્તની વાત આશિક માટે સર્વથી શ્રેષ્ઠ હોય છે. એટલે દરેક મુસ્લિમ માટે કુરઆને પાકની તિલાવત અતિ ઉત્તમ છે.